De Revisor. Jaargang 2014

bron
De Revisor. Jaargang 2014. De Bezige Bij, Amsterdam 2014

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_rev002201401_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. de Revisor

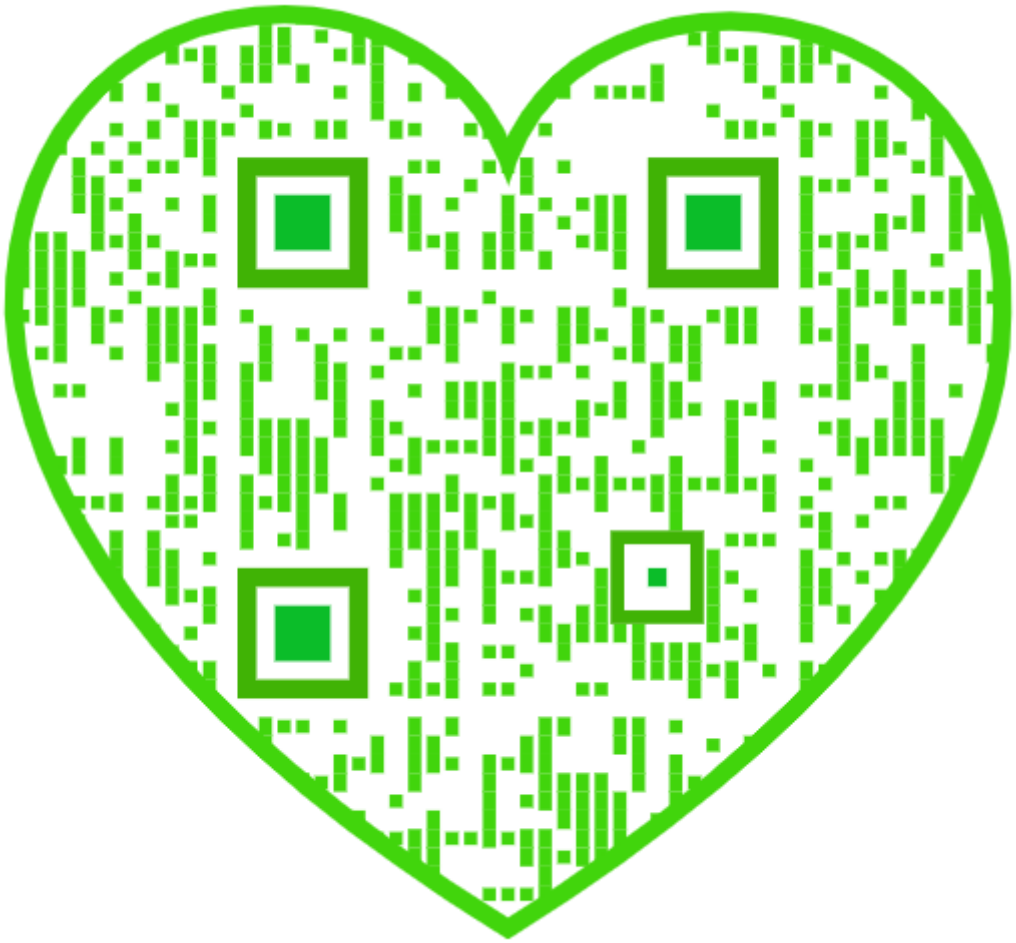

[2014/8]

Redactioneel

Er waren eens een jongen en een meisje. Bij hun eerste afspraakje zeiden ze elkaar dat ze niets konden beloven. Geen beginselverklaringen. Want er valt weinig te voorspellen, we zeiden het veertig jaar geleden al. Maar na zo'n tijd weet je zeker dat beloftes er niets toe doen. Het gaat om daden. Woorden. Papier.

We zijn na al die jaren niets veranderd, we zijn de *Revisor*. Vijf schrijvende lezers, nu bij een ander huis, maar met dezelfde ambities, zelfs met dezelfde eindredacteur. Toef Jaeger schreef in *nrc.next*: het ontbreken van een beginselverklaring lijkt wel een statement. ‘Ze zijn wat ze willen zijn: nieuwe literatuur.’ Dat zijn we, dat blijven we.

Ja, er zijn vragen te stellen: waarom niet daar, waarom niet die? Maar na veertig jaar weet je wat er ontbreekt, je hebt geleerd ermee te leven, en juist ook het goede te zien. We hebben geleerd te vragen waarom wel. 29 keer zullen we die vraag beantwoorden. En de eerste keer is hier.

- Wat geen toeval is: in diezelfde bespreking in 2013 constateerde Jaeger ook dat het ‘over van alles [ging], in allerlei stijlen’. *Revisor*proza, -poëzie en -essay is strak, schoon, effectief. Maar het is ook muzikaal. Persoonlijk. Geëngageerd. Verrassend.
- Wat toeval lijkt: drie honden, twee geestelijken, twee stervende moeders. Achtentwintig verschillende werelden. Het gaat in de *Revisor* over van alles, maar het gaat over het leven en de dood. Goede literatuur scheert langs het grote, een stier wordt gedood terwijl je leven verandert, een hond brengt een boodschap die je nog niet begrijpt,

je koopt snoepjes, je leest over seks maar het is kunst.
- Wat onzichtbaar blijft: hier en daar zijn er duizend woorden afgegaan, is een zin omgegooid, een essay van onderwerp veranderd.
- Wat bedrieglijk is: alleen het beste is geen objectief criterium. Maar het is ook geen smaakkwestie. Het is van u en ons.
- Wat niet evident is: de meeste van onze auteurs hebben al gepubliceerd, zijn met literaire prijzen bekroond, enkele van de bijdragen zijn als ongevraagde kopij binnengekomen, een handvol via bevriende auteurs. Er ligt een kweekvijver in onze tuin.
- Wat geen recht doet: tussen bekend en talent zijn tientallen geweldige schrijvers in beweging. Deze *Revisor* is geen monument voor voltooide oeuvres, maar een poging literaire ontwikkeling te vatten. Van Hooftprijswinnaar tot anonieme info@revisor.nl-debutant: geen beloftes, maar daden en woorden in afwachting van de volgende.
- Wat u niet ziet als u op papier leest: op Revisor.nl gebeurt het ook, wekelijks.
- Wat u moet weten: in april 2015 beginnen we weer opnieuw. U kunt erbij zijn. Volg ons.

De redactie

Maarten van der Graaff *Lijst met doordrenkingen*

‘Het huis ziet er anders uit na de korte vakantie,’ dichtte Co Woudsma. Zelfs net hele land ziet er anders uit als je een tijd bent weggeweest. ‘Er groeit klimop,’ brult Arjen Duinker verbaasd bij het zien van de gevel. De kaasboer om de hoek heet tegenwoordig ‘Gewoon kaas’. Reclamebureaus worden almaar inventiever, dichters voelen zich aan hun taas getrokken. *You&Medemblik* lees je op een bord naast de snelweg, *I amsterdam* word je gevraagd te geloven. Het is wennen: kunstenaars die denken dat ze kunnen schrijven, waterbeddenverkopers die aan het rijmelen slaan. Als er een bakkerij zou openen die Van der Graaff & Zoon zou heten, dan weten we waar we ons brood moeten halen.
Maarten van der Graaff (1987) houdt van dichtersnamen. Hij houdt van lijsten, tijdsaanduidingen. Hij studeerde theologie en zijn *Vluchtautogedichten* kreeg de C. Buddingh'-prijs voor het beste poëziedebuut 2013. In 2011 publiceerde hij in de *Revisor* de lyrische suite ‘Olatile’ nadat hij was gedebuteerd in het tijdschrift *nY*. Hij is redacteur van het online magazine *Samplekanon*. Hij is een uiterst zelfbewust dichter, vol lef, durf, moed, kwinkslag, en godzijdank ook een beetje onnozelheid.

Ik investeer in jou. Jij bloeit in de zomer.
Wij zijn van elkaar doordrenkt
als kerk en staat.
Wij zijn een windstille theocratie.

Mijn stijl is doordrenkt van mij,
heeft alle onechtheid opgenomen.
Omdat mijn stijl mij niet kan verslaan,
word ik erdoor opgegeten.
Nu de kunst mij opeet
zoek ik de achterdeur of de binnenzak
van dat lichaam.

Jij, ik, onze gebaren:
doordrenkt van erotisch verval.
Niet macht erotiseert,
maar met nagelbloed
doordrenkte macht.

Mijn vrienden zijn de obscene en poreuze
diamanten van de kenniseconomie
en liggen doordrenkt van schuldgevoel
langs de weg.

Ik - van vrijheid en seculariteit doordrenkt -
organiseer een duister, humanistisch ritueel.
Ik ontvoer mensen en in een kelder
bind ik ze aan mij vast.
Daar bewegen wij net zo lang
door de nauwelijks verlichte ruimte
tot wij in elkaar geloven.

Jan van Mersbergen *Standplaats Hilton*

‘Oom zei: Ze jagen dat beest de stad uit. Theo zei niets. Hij stak een sigaret op.’
Welkom in het universum van de zeggingskracht. Welkom in de kosmos van het zelfstandige naamwoord waar een hond een hond wordt genoemd. Waar zo veel mogelijk woorden tussen de schrijver en de lezer zijn geschrapt waardoor de ruimte voor interpretatie gestadig uitdijt. Wat gebeurt er in dit verhaal? Alles en niets. Er wordt stilgestaan, gerend, gereden en weer stilgestaan. Ook de lezer staat stil, rent, rijdt en staat weer stil. Dat doet literatuur: in beweging zetten en stilstaan. Een hond is de hoofdpersoon. De rest is bijzaak. ‘De dingen spreken,’ zegt Goethe, ‘en niet de betekenis erachter.’ Dat doet Jan van Mersbergen: de dingen laten spreken. Ook in ‘Standplaats Hilton’.
Laat de eenvoud van zijn proza je niet misleiden, het heeft grote zeggingskracht. Je leest zijn boeken alsof je met hem aan de bar zit te praten. En als je dan op een onmogelijk uur naar huis loont sla je aan het denken. ‘Ik ga liggen, knip het lampje uit en sla de slaapzak om me heen,’ lees je voor je in bed kruipt en dan begint alles te draaien: welkom in het universum van Jan van Mersbergen (1971), redacteur van de *Revisor* en schrijver van zeven romans die bekroond, bejubeld, verfilmd en vertaald werden.

Ik leunde tegen de motorkap van mijn taxi en wees Theo en Omar de kinderen die het grasveldje oprenden, kinderen van de school op de hoek, een jaar of tien, schatte ik. Ze hadden bijna allemaal donkere kleren aan, zwarte en blauwe jassen, mutsen, sjaals.

Ze gingen het plantsoen in. Ze riepen en gilden en zwaaiden met hun armen. Toen zag ik dat ze achter iets aan renden. Het was een hond.

De hond was niet zo snel meer, hij oogde oud en grijzig. Hij sjokte als een hyena. Hij verschool zich achter het standbeeld en achter het beeld rees het hotel op met de grote letters aan de dakrand. De eerste kinderen kwamen bij het standbeeld en joegen de hond verder het plantsoen in.

Oom zei: Ze jagen dat beest de stad uit.

Theo zei niets. Hij stak een sigaret op.

De hond was nu iets dichter bij onze standplaats en een paar

jongens die het hardst konden rennen waren ook dichtbij, en ze schreeuwden en ik stond in de rook van Theo en Omar at zijn broodje, en tussen ons en de hond waren de straat en een stukje gras en toen de hond verder liep in de richting van de beplanting aan de oostkant van het plantsoen, riep Theo: Blekkie.

De hond hoorde het. De kinderen hoorden het ook. Ze stopten, de meisjes die achteraan liepen bleven staan toen ze bij de voorsten waren.

Oom zei tegen Theo: Jij kent die hond?

Het is die hond van Astrid, zei Theo. Volgens mij is het de hond van Astrid.

De hond had door dat de kinderen hem niet meer volgden. Hij liep nu rustig over het kronkelpaadje, over de kinderhoofdjes, net zo slungelig maar langzamer.

Theo gooide zijn sigaret op de stenen en stak de straat over. De kinderen stonden bij elkaar op het gras. Een van de jongens zei: Hij zat bij onze school, meneer.

Theo stond eerst tussen de kinderen en de hond in. Toen naderde hij langzaam de hond. Blekkie. Zijn staart hing omlaag, hij leek op zijn gemak. Hij was grijs en boven zijn achterpoot een beetje kaal, kon ik zien. Zijn snuit was grijs.

Blekkie, zei Theo weer.

De oren van de hond gingen omhoog.

Een meisje vroeg: Is hij van u, meneer?

Iets wat Oom en ik ook hadden kunnen vragen.

Nee, zei Theo.

De kinderen vroegen niks meer. Even keek ik naar Omar. Hij bewoog niet, leunde tegen de wagen.

Blekkie, klonk het weer.

De hond bleef staan en keek naar Theo. Die deed een paar passen in zijn richting en de hond bleef nog steeds staan tot een van de kinderen boe riep en de hond wegschoot, het grasveldje over, naar de straat.

Theo vloekte. Hij liep naar de kinderen en zei dat ze moes-

ten oprotten, naar school jullie. Ze renden gillend naar het grijze schoolgebouw, even grijs als het hotel en de ABN aan onze kant van het plantsoen.

De hond was de zijstraat al overgestoken en sjokte nu op de strook gras tussen de twee rijbanen, bij een beeld. Theo ging terug naar de taxi's en zei tegen Oom: Geef mij eens een stukkie.

Omar scheurde een stukje brood af. Theo hield zijn hand op. Met het brood ging hij achter de hond aan.

Blekkie, riep hij. Niet hard genoeg. Hij keek even in de richting van de school. Hij wilde die kinderen niet terugzien hier. Hij stak weer over, voor een auto langs die groen had. Niet toeteren, dacht ik, dan schrikt die hond. Maar dat deed de auto niet.

Blekkie.

Theo zei het niet luider, wel was hij dichterbij nu en de hond bleef weer staan, zijn oren omhoog. Hij keek om. Theo hield het stukje brood in zijn hand, stak zijn hand uit. Blekkie. Hij keek steeds naar de hond.

Toen kwam de hond naar hem toe, voorzichtig. Hij rook het brood misschien. Theo hield zijn hand stil. De hond liep langzamer nu maar hij kwam wel dichterbij, nog een paar passen, het leek wel sluipen, zijn kop laag bij de grond, en toen rook hij aan het brood, of aan Theo's hand, of aan allebei, ik wist het niet, en Theo zei weer: Blekkie.

Zachtjes.

Blekkie keek op.

Ja, zei Theo. Ik ben het.

De hond knabbelde aan het brood.

Theo brak het stukje brood in tweeën, de hond schrok er haast van, en toen stak hij weer zijn hand uit en at Blekkie verder. Hij had dan misschien erge honger maar hij schrokte niet. De hond at heel beheerst en keek steeds naar Theo, die hem aan het andere stukje brood liet ruiken maar het hem nog niet gaf. Eerst aaide hij de hond over zijn kop, heel voorzichtig. Blekkie huiverde weer maar deed verder niks. Weer aaien.

Toen hield Theo zijn hand bij zijn neus, hij wilde de vacht van de hond ruiken, en die was vettig en hij stonk, merkte ik later.

Wat doet die hond hier? moet Theo zich afgevraagd hebben. Waarom ziet hij er zo beroerd uit?

Theo gaf hem nog een stukje brood, bukte licht. Even keek hij naar de taxistandplaats, naar ons, en net op dat moment zag Oom een klant aan komen lopen met een rolkoffer en zijn wagen stond vooraan. Ik leunde tegen de motorkap, mijn voeten op de straat, mijn benen gekruist, zoals ik dan sta.

Weer een stukje brood. Weer zei Theo zijn naam en toen klopte hij tegen zijn bovenbeen en het zag eruit alsof hij dat al veel vaker had gedaan en de hond kende het gebaar, zo van: we gaan lopen. Kom. En Blekkie reageerde, een klein sprongetje, een versnelling, en Theo liep naar de straat en de hond volgde. Er waren geen auto's. Ze staken de eerste weg over en in het plantsoen gaf hij hem een laatste stukje brood en toen ze de weg naar de standplaats overstaken vroeg ik: Lukt het?

Jawel, zei Theo zacht.

Ik vroeg wat hij ging doen met die hond. Hij zei niks terug. Hij wist waarschijnlijk niet wat hij ging doen met die hond.

Hij zei: Dit is de hond van Astrid.

Ik dacht aan Astrid. Hoe lang was dat geleden? Tien jaar? Twaalf? Ze kwam wel eens mee naar het station als we daar stonden en dan pakte ze de trein en ging Theo aan het werk hier in de stad.

Theo zei: Hij lag altijd bij haar op een kleedje, nooit op de bank.

Ik was nooit bij hen thuis geweest maar wist dat het achter het Mirandabad was. Het De Mirandabad, moet je eigenlijk zeggen. Maar dat doet niemand. Vlak bij het Amstelpark.

Theo hield de hond in de gaten.

Heb jij nog wat te eten?

Voor die hond?

Anders loopt-ie misschien weg.

Alleen een saucijzenbroodje, zei ik.

Kom maar dan.

En ik pakte het papieren zakje met de vetvlekken van mijn dashboard, haalde er een saucijzenbroodje uit en brak er een klein stukje af. Er zat amper vlees in. Ik gaf het aan Theo. Hij liet de hond eraan ruiken.

Wat wil je doen met die hond? vroeg ik weer.

Ik weet het niet. Hij is van Astrid.

Wil je hem naar haar terugbrengen?

Misschien.

Allebei keken we naar de hond. Hij zag er smerig uit nu we bij de auto's stonden. Ik kon de bekleding van Theo's wagen ruiken, alles net nieuw. Hij zei: Ik wil alleen die hond niet op mijn achterbank.

Ik twijfelde ook, maar mijn wagen was oud en ik was ook nieuwsgierig en ik wilde helpen, en ik zei: Kom maar, en ik trok het achterste portier van mijn auto open en ging ernaast staan. Theo keek me aan, het saucijzenbroodje in zijn hand.

Zeker weten? vroeg hij.

Ja, knikte ik.

En ik zei: Wie weet hoe lang hij al buiten is.

Ik kende wel die posters in de stad, op bomen en lantaarnpalen, van vermiste dieren. Meestal katten. Dat had Astrid misschien ook wel gedaan.

Maar Theo zei: Astrid zou hem nooit alleen buiten laten. Of wegdoen.

Blekkie keek naar mij en naar Theo, naar zijn hand vooral.

Stop dat eens weg, zei hij.

Ik hield het zakje achter mijn rug en Theo zei: Blekkie. En hij klopte tegen zijn bovenbeen en de hond deed een paar kleine pasjes naar hem toe, weer met zo'n sprongetje, naar zijn uitgestoken hand. Toen hij bij het portier was liet Theo de hond even ruiken en hij gaf hem een paar kruimeltjes en Blekkie at. Theo gooide het laatste stukje op de achterbank en eerst snuf-

felde de hond aan het leer van mijn bank, zette zijn voorpoten er traag op, rook weer, en toen sprong hij naar binnen.

Theo deed het portier dicht.

En nu? vroeg ik.

Hij eet vast al die kruimels op, zei Theo.

Dat bedoel ik niet, ik bedoel: Waar moet-ie naartoe?

Ik rij wel mee, zei Theo en hij liep om de auto heen want hij weet ook wel dat wij nooit een ander in onze auto laten rijden.

Ik ging achter het stuur zitten, zag de hond eten in de spiegel. Theo stapte in, aaide hem, trok met zijn andere hand het portier dicht. Alles heel zachtjes. Ik draaide het raampje iets naar beneden en startte de motor. Ik zei: Bijzondere klant.

Nou, zei Theo.

Ik breng hem wel even terug, zei ik. Zeg maar waar we heen moeten.

Je bent een lieve collega, zei Theo.

Zeg dan.

Hij wees recht vooruit en we reden weg.

Blekkie had het saucijzenbroodje op en werd al onrustig. Hij stond op de achterbank. Theo haalde hem aan. Rustig maar, zei hij. Het was alsof de hond zijn stem herkende. De hond ging zitten.

Hij meurt wel, hè, zei Theo.

Ik reageerde niet. Ik reed de straat uit, door het groene licht naar de Apollohal. Daar weer groen. Blekkie piepte een beetje.

Rustig maar, zei Theo.

De Churchilllaan uit. Die straat naar het zwembad rechts, zei Theo. Het was een stukje van niks. Het huisnummer wist hij niet meer maar wel herkende hij de voordeur, net voorbij een hoek. Een opvallende rode deur met drie bellen. Theo wees hem aan. Astrid woonde op de eerste verdieping.

Ik zette de auto op de stoep voor het fietsenrek. Blijf, zei Theo tegen de hond en hij piepte maar ik geloof niet dat hij de auto uit wilde of dat hij langs hem heen zou springen, en dat

deed hij ook niet. Theo stapte uit. Blekkie stond wiebelig op de achterbank en volgde hem steeds.

Blijf, zei Theo tegen de auto.

Toen liep hij naar de deur, de rechter. De onderste van de drie bellen. Op het zwarte naamplaatje stond alleen haar achternaam, vertelde Theo later. Het zat er nog steeds.

Hij belde aan.

Het duurde even voor de deur opengetrokken werd. Theo keek naar boven. Hij zei iets. Hij schudde nee. Er stond een andere vrouw boven aan de trap, vertelde hij later, niet Astrid. De vrouw had een klein kindje op haar arm.

Theo vertelde haar dat hij een hond gevonden had en dat zijn baasje hier eerst woonde, Astrid.

Zegt me niks, zei de vrouw. En ze vertelde dat ze hier nog maar net woonde, dat ze blij was dat het hier vrij was gekomen, en dat er soms post kwam voor de vorige bewoner.

Theo vroeg haar wie die bewoner was en de vrouw noemde Astrid haar naam en achternaam, en de vrouw zei: Met een A inderdaad.

Dat hoorde ik allemaal later. Op dat moment zat ik samen met die hond in de wagen te wachten. Toen Theo weer naar de auto liep was hij veranderd, en aan zijn houding kon ik al zien dat Astrid er niet was en dat het erger was dan dat.

Hij stapte in. Blekkie kwam iets naar voren en likte zijn hand. Theo zei: Ze was er niet.

Verder zei hij niks maar de toon verklaarde veel. Hij zei niet alleen dat ze er niet meer woonde, hij wist dat ze er helemaal niet meer was.

Rijden maar, zei hij.

Ik draaide het raampje iets verder open, niet vanwege de lucht van de hond. Die leek minder sterk, of wende ik eraan? Ik had zelf frisse lucht nodig.

Ik reed de straat uit, om het blok heen, terug naar de Churchilllaan. Waar moeten we met die hond naartoe? vroeg ik me af.

Naar mijn huis? Dat zou Lin niks vinden, dat kon ik wel voorspellen. Het asiel? Het was een straathond, zo te zien. Al een tijdje.

Theo voelde wat ik dacht. Hij zei: Ga je terug naar het Hilton?

Ik knikte.

En jij?

Theo dacht even na. Toen zei hij: Rij even langs de Amstel. Langs het park.

Goed.

Ik maakte een rondje door de buurt. De hele dag nog geen klant gehad. Ik reed richting de snelweg en voor de brug over de Amstel sloeg ik rechtsaf, langs het water. Ik zette de auto op het gras. Wat wilde hij doen? Loslaten, die hond? Hem even uitlaten?

Blekkie piepte. Hij moest piesen natuurlijk.

Theo had geen riem of wat dan ook en de hond had geen halsband om en Theo kon hem niet vasthouden. Ik zag hem twijfelen. De deur opendoen of toch niet?

Toen stapte Theo uit en hij opende het achterste portier en Blekkie sprong uit de wagen. De hond liep naar een boom die vlakbij stond en piste tegen de boom. Toen keek hij om zich heen. Theo zei niks. De hond keek even naar hem en liep toen het grasveld op. Her en der stonden bomen. Blekkie snuffelde, liep rustig verder en Theo keek hem na.

De hond liep weg, wist ik. Op zijn gemak. En toen hij een flink stuk het gras op was ging Theo weer in de auto zitten, naast me, en hij keek nog steeds naar de hond en hij zei: Die Astrid.

Blekkie liep met zijn schouders hoog en zijn rug aflopend. Hij liep helemaal naar de andere kant van het park, tot we hem bijna niet meer konden zien. Het was alsof hij even een ritje in mijn taxi gemaakt had en nu weer verder liep, gewoon naar huis of naar de trein. Hij leek volkomen op zijn gemak.

Ik reed terug naar de standplaats bij het Hilton. Omar was er niet. Alleen Theo's wagen stond halverwege de standplaats. Ik zette de mijne erachter en we bleven nog even zitten.

Laura Broekhuysen *Balts*

Wie het werk van Laura Broekhuysen (1983) heeft gevolgd zal niet verbaasd zijn over haar debuut als dichter. Haar stijl, altijd smakelijk, altijd zoekend, die haar romans *Twee linkerlaarzen* (2008) en *Hellend vlak* (2011) zo jubelend tot leven wekt, blijkt in de poëzie zijn oorsprong te vinden.
Balts. Het woordenboek formuleert het zo: ‘het geheel van vaste handelingen en bewegingen dat de mannetjesvogel verricht om de gunst van het wijfje te verwerven en daardoor tot paring te komen’. Wie die vaste handelingen en bewegingen wil betrappen en beschrijven moet scherp kijken, geduldig observeren.
‘We zijn de / stad, we zijn het beest dat / ons bestormt’. En even verderop: ‘We trekken ons terug in /ons dikmaakpak, we vreten / tot we fluiten’. Broekhuysens lange gedicht is zowel onbevangen als onbevreesd, en knetterend serieus. De dichter doet een gooi naar muziek, schoonheid, inzicht. Er bestaan auteurs die alles kunnen.

We hangen bellen aan onze
nekken om ons te horen
naderen: voor twee tellende
ge waarschuwden. We blaken,
we glimmen. We zijn fel. We
zijn besproet.
  Dit is je landschap, de
baaierd, je lek, de restvorm
tussen dij en plaveisel, hielen
en stoep, de krimpende
driehoek tussen je liezen.
Voel je vreemde snorharen
langs je wang strijken of zijn
het snorharen die je kent (wat
het verschil ook moge zijn)?
Heb je je vol te tatoeëren om
de grens te voelen schroeien
tussen wat je bent en waar je

bent? Denk jij, gehaaide, je te
kunnen onderscheiden van
wat zich niet onderscheidt
van jou?
Voeg je, liefje, we passen
als puzzel, tong tussen tanden,
roede in schacht, knie in
knieholte, klik je je vast,
‘Kies pot lep nergens aan!’,
zijdelings voeg je je, waaier
je uit over paaigrond, slomp,
romp langs romp, we zakken
weg in een conglomeraat van
ledemaat, je weet je te schikken,
je bent geschikt, we houden
van ons omdat we van ons
te houden hebben.
Kan een van die capabelen
je wijzen waar de contouren
lopen? Gaarne een gidsje
waar je niks van merkt dan
dat het je de verhaallijn toont
en met gekromde hand je
oor komt richten. (‘Hoor
je een los geluid, je zit niet
best, iets nadert je, het
nadert je licht dicht.’)
Dus dit is de beloofde
melk. We zijn uitgepaaid,
we willen niet drinken uit
die roede maar uit de borst,
we wensen geen apotheose
maar een aai, we strekken
onze nollen op naar langs-

glijdende handen.
Trouw ons en we zijn ons trouw, we weten tig manieren om het met ons eens te blijven. We laten, nee schuddend, jaknikkend, onze schedels langs onze gedachtegangen schuiven.
Boven ons zakken de plafonds. Breken we muur weg, zetten we uit. We bakken ladingen bloed-koekjes, onder het dak begieten we ons, domesticeren we ons alsof het niets is. De gade ziet zich het zaad ontfutseld. Met hikkend bekken kloppen we tegen de baard (in wording), roepen we: ‘Puik, gade.’
Slaken we een zucht omdat we het dier zijn dat we dachten te zijn, raken we bevrucht omdat het aannemelijk is? We zijn de stad, we zijn het beest dat ons bestormt, we verwoesten onze muren om ons binnen te halen. We dragen zorg voor ons in de balg, ons lief parasietje, onszelf.
Matroesjka's romp wordt van het onderstel gedraaid en hiep: er wordt een dochter

uitgekiept (horen we ergens
een boze fee grinniken?). En
te zijner tijd, tezelfdertijd,
wordt uit ons kind een kind
gesneden, een droste van
dochters, popelende
capabelen met pompende
harten, lange longen, buiken
vol baarmoeders, koppen vol
eb - geen tijd om ons
herhalen over uit te spreiden,
herhaal unisono, wees virus,
wees pest!
Hier gedijen we, telen
we ons, vierhoog, vijfhoog,
olleke bolleke, wij zijn het
loeder dat je achter elke ruit
ziet grijnzen. Wij zijn de
belogene die je hoort klateren.
(‘Hoor! daar klatert de jonge
buurvrouw.’) We hebben
gepoogd ons te verdelgen -
aanslaan ho maar. Ons
uiterste best doen we niet
want wie wil er zijn uiterste
best hebben gedaan?
Trek ons de moeder-
vlekken van het lijf en we
geven geen krimp. Keer ons
binnenstebuiten en we treffen
ons buitenste binnen. Slaan
we de vuist door onze violen
om te horen hoe dat klinkt?
We proberen de permanente

inkten van onze bloezen te schrobben, het zwart uit onze neuzen te snuiten, met getuite schaamlippen hopen we op de kus. We sluiten onszelf met de fopspeen af.

Dit is de baaierd, dit is ons lek. We trekken ons terug in ons dikmaakpak, we vreten tot we fluiten. Stapel je ons in elkaar, dan past dat vast nog wel (zijn we guitig geweest, besproet? Zijn we blozend geweest en fel? We hadden zwarte ogen!).

We hebben het zaad uit de man gezogen, we hebben de boer uit het kind geklopt. (‘Mag ik nu slapen?’)

We pakken de rondvliegende kop van onze man bij de oren beet, we nemen een teug. We slaan hem achterover, klok. En tjokvol sjokken we voor onze leeggedronken trofeeën uit. Onze buiken vlokken. Achter onze onbewogen ogen schudt ons brein.

Bart Koubaa *Naar de molen, naar de molen!*

‘De molenaar liep naar binnen, nam zijn jachtgeweer en schoot de blinde dood.’ Met deze schokkende moord begint, nee niet begint want de moordenaar heeft een motief en een rechtvaardiging, Bart Koubaa's essay. In deze humanistische preek vat hij alle paradoxen van kans, kennis en kapitalisme samen, hij speelt ze uit, hij haalt Jerofejev en Camus uit de kast, hij drijft de argeloze lezer tot verwarring. Tot waanzin? Zijn wij de molenaar, de blinde, Sisyphus of Don Quichot? Laat u meevoeren door de molen, de molen, de molen, zo gaat de molen, de mo-ho-len, en besef: als het nergens op lijkt, kan het geen onzin zijn.
Zin en onzin en het onverwachte - dat is wat Bart Koubaa (1968) drijft, als redacteur van de *Revisor*, als auteur van zeven romans, waarvan *De Leraar* (2009) de succesvolste en *De vogels van Europa* (2014) de recentste is. Hij kietelt je tot lachen, afschuw of onbegrip, maar de twijfel komt het eerst.

Laat los, broeders en zusters kameraden, zet uw computers op slaapstand, laat u meevoeren naar de molen, naar de luizolder en naar de eerste lezing van vandaag...

Een molenaar zat tegen zijn molen van het landschap te genieten. Een leeuwerik kweelde uitgelaten boven de vogelverschrikker in het korenveld. Het riet langs de oevers van de rivier stond stokstil te luisteren. Ik zit midden in een schilderij, dacht de molenaar bij zichzelf, en hij trok met een zalige glimlach op zijn gezicht de rand van zijn hoed over zijn ogen.

‘Wie bent u?’ vroeg een blinde die met zijn geleidehond de molenaar passeerde.

‘Ik ben de molenaar,’ zei de molenaar versuft.

‘U zult nog lang moeten wachten voor die wieken zullen draaien,’ zei de blinde.

‘Hoezo?’ vroeg de molenaar.

‘Er is voor maanden windstilte voorspeld,’ wist de blinde.

‘Dan wacht ik wel.’

‘Maar u moet toch produceren, het koren zal zichzelf niet malen.’

‘Ik heb tijd.’

‘Het is jammer dat uw molen niet draait, een molen is gemaakt om te draaien.’

‘Hij draait af en toe.’

‘Af en toe is niet voldoende. Door niet te draaien pleegt u zelfmoord. Ik raad u aan om uw molen op elektriciteit te laten draaien. Als het windstil is, zijn er nog altijd de zon en biomassa of andere hernieuwbare bronnen, maar met elektriciteit zal uw molen alle dagen van de week, vierentwintig uur op vierentwintig uur kunnen draaien. Het malen zal ook sneller en regelmatiger gaan en u zult veel geld verdienen waarmee u andere molens kunt kopen. U kunt ze dan in het buitenland laten bouwen, in Marokko of op de Filippijnen, daar is elektriciteit goedkoop en de stenen om molens te bouwen ook, om nog maar te zwijgen van de mannen, vrouwen en kinderen die in uw molens zouden werken. U zou ze helpen en zelf tegen uw molen kunnen zitten genieten van het landschap.’

De molenaar liep naar binnen, nam zijn jachtgeweer en schoot de blinde dood.

In de naam van de Wind, de lange rust en de heilige Fortuna...

Broeders en zusters kameraden, het is ons bekend dat de traditionele windmolens draaien met de wieken tegen de wijzers van de klok in. Zo en niet anders draaien de molens op volle kracht, dat weten wij molenaars onder molenaars als geen ander. En hoe zalig is het met de rug in de wind, broeders en zusters kameraden, tegen de logica van de tijd in? Ja, laten we de onlogische logica loslaten en ons als een bloesem door de ruimende wind meevoeren, door de depressies die van west naar oost trekken. Laten we onze blik naar het oosten richten en voor eens en voor altijd het kaf van het koren scheiden, broeders en

zusters kameraden. En moeten we daarom weten wie we zijn? Is dat de cruciale vraag die ons drijft? U en ik weten dat op die vraag heel uiteenlopende antwoorden zijn geformuleerd. U en ik weten hoe ze ons hebben genoemd, de ontelbare metaforen die ze verzonnen hebben om ons, ja ons, molenaars onder molenaars, mee te vangen. In willekeurige volgorde zijn wij: een vervoermiddel voor ons DNA, bewuste materie opgebouwd uit stof van reeds lang dode sterren, een goddelijke creatie met een vrije wil en een vrije mening, een lichaam en een geest, ons brein, een toevallige evolutie... Maar zijn de antwoorden niet gekleurd en betwistbaar en door de eeuwen heen oorzaak van meer ellende dan het antwoord op de vraag wat wij willen, broeders en zusters kameraden? En is niet voor iedereen op deze eenvoudige vraag het antwoord: 'Gelukkig zijn'? Ja, wij willen zoals de molenaar uit de eerste lezing gelukkig zijn. Definieert de molenaar zichzelf ook niet door wat hij wil? En wat wil hij, wat willen wij? Met rust gelaten worden en verwijlen in onwetendheid. Wat heeft de molenaar aan de informatie van de blinde voorbijganger?

Ach broeders en zusters kameraden, die gemene gemeenplaatsen! Ligt onwetendheid aan de basis van het lijden en kan toeval met recht het toevluchtsoord van de onwetendheid genoemd worden? In de naam van de Wind en de lange rust: nee, nee, nee! Wij, molenaars onder molenaars, weten beter: niet-weten is zaliger dan het ruisen van de wind tussen het riet, is het niet? Ja, broeders en zusters kameraden, wat zal de molenaar antwoorden op die zinloze vraag naar de zin van het leven? Wat zullen zijn lippen vormen? Inderdaad, de molenaar zal zeggen: 'Dit hier.' De opmerkingen van de voorbijganger zullen de molenaar in een staat van alertheid brengen vergelijkbaar met die van een opgeschrikte soldaat waardoor hij intuïtief zal handelen: doden of vluchten. En de lezing van vandaag wil geenszins aantonen dat de hel de anderen zijn, maar juist die ongelukkige metafoor ontkrachten door hem te verlengen: de

hel dat zijn de anderen, wijzelf en het toeval, zoals de hemel dat ook kan zijn, broeders en zusters kameraden.

Ja, toeval is de cruciale sleutel, temeer daar hemel en hel ook ongelukkige metaforen zijn. Wij, molenaars onder molenaars, weten dat de kans dat er geen wind was op de dag dat de man en zijn geleidehond voorbij de molen liepen terwijl de molenaar met opgetrokken knieën tegen de muur van zijn molen zat te rusten, verwaarloosbaar is, dat de kans dat de man die dag voorbij kwam lopen ook, dat de kans dat de molenaar daar zat en hem antwoordde ook, ja, dat de kans dat de molenaar en de voorbijganger bestonden zelfs... Er kon een helikopter overvliegen op het moment dat de voorbijganger hem wilde aanspreken, zijn hond kon gaan janken, de nacht ervoor kon de molenaar kiespijn hebben gekregen en een afspraak met de tandarts hebben, de blinde kon een ziende zijn... Wat zich daar op dat moment voordeed, broeders en zusters kameraden, was in de breedst mogelijke zin een toevallige samenloop van omstandigheden die de molenaar ertoe aangezet heeft de blinde neer te schieten, zeker niet de ervaring van het absurde, nog zo'n malafide metafoor.

De molen is beter dan de slaap, de luizolder is beter dan de jacht. Laat ons bidden, broeders en zuster, kameraden...

> Iedereen heeft het altijd maar over het Kremlin. Iedereen heb ik erover horen praten, maar ìk heb het nog nooit gezien. Wat heb ik vaak rondgezworven in Moskou, alles bij elkaar vast wel honderden keren: lazarus of met een kater, van noord naar zuid, van oost naar west, van 't ene eind naar 't andere, van voor naar achteren en ook zomaar m'n neus achterna - en nooit heb ik het Kremlin gezien.

Op het eerste gezicht, broeders en zusters kameraden, hebben de molenaar en Venitsjka, de held uit de evangeliën van Jerofejev, weinig gemeen. De een loopt stomdronken rond in Moskou

terwijl de ander in een herderlijk landschap tegen een molen zit te mijmeren. Laten we ons echter niet misleiden en verder kijken dan onze neus lang is, want wat bindt deze twee helden? Inderdaad: hun niet-zien, waarmee ik niet bedoel dat ze blind zijn zoals de voorbijganger uit de eerste lezing. Nee, broeders en zusters kameraden, noch Venitsjka, noch de molenaar kan - of wil - de zware luiken naar de wereld openduwen. Leven ze bewust onbewust, zoals de profeet Konrád zich afvraagt? Nee, Venitsjka en de molenaar leven *onbewust* onbewust, dát is hun geluk en hun ongeluk, hun hemel en hun hel.

En de ene dag is de andere niet, heeft een wakkere volksmond uitgesproken, en weten wij niet, broeders en zusters kameraden, dat de volksmond hier de spijker op de kop heeft geslagen? Kennen wij, molenaars onder molenaars, niet allemaal de droevige ochtend dat we met een verkeerd been uit bed zijn gestapt? En hebben wij niet allemaal onze natte vinger in de grijsblauwe lucht gestoken op zoek naar de richting van de wind? Wat wil de molenaar uit de eerste lezing? De molenaar wil leeg zijn, als de vogelverschrikker op het veld waar zijn koren groeit. Zonder geest of gedachten zijn werk doen, daarin ligt de zin van zijn leven verscholen, broeders en zusters kameraden, de tijd doden, ja letterlijk: de tijd doden! En wat is de blinde voorbijganger uit de eerste lezing anders dan de tijd?

Laat los, laat los, in de naam van de wieken en het krieken van de ochtend...

O, broeders en zusters kameraden, herinner u onze busreis naar het archeologisch museum van Milaan, herinner u Fortuna's gezicht op het fraaie fresco! Door Haar en met Haar en in Haar zal het Toeval geprezen zijn. Zij zit aan het roer, zij draagt de hoorn des overvloeds! En die overvloed is de molenaar een doorn in het oog! Ja, overvloed of vrijheid, broeders en zusters kameraden, de molenaar voelt zich in zijn vrijheid - zijn hemel -

beperkt doordat de voorbijganger hem een tweede keuze aanreikt, en hoe meer keuzes, hoe minder vrijheid.

Ik herhaal: de hel, dat zijn de anderen, wijzelf en het toeval. Is de grote Sisyphus uit het evangelie volgens Camus geen pechvogel omdat hij met zijn mogelijkheden en beperkingen toevallige beslissingen heeft genomen die hem naar de onderwereld hebben gebracht, waar hij een rotsblok de berg op moet duwen tot hij de top bereikt, het rotsblok naar beneden rolt en hij het werk weer van voren af aan moet beginnen, en dat onophoudelijk tot in de eeuwen der eeuwen? Camus zegt dat we ons leven ten volle moeten leven, in vrijheid, bewust en in opstand. Sisyphus, die van de berg naar beneden wandelt, het rotsblok achterna, wordt zich bewust van zijn tragische situatie, zoals dat ieder mens plots kan overvallen: wat ben ik hier in godsnaam aan het doen? Daarin ligt volgens Camus ook de overwinning. De molenaar denkt daar anders over, de molenaar denkt daar niet over, dát is zijn geluk, zijn hemel. Wie zegt dat de molenaar niet in lachen is uitgebarsten toen de blinde hem aansprak? Naar het oosten, broeders en zusters kameraden, naar het oosten! Heeft de grote Longchenpa ons niet geleerd dat alles slechts een verschijning is, volmaakt in het zijn wat het is, niets uitstaande heeft met goed of slecht, niets met aanvaarding of afwijzing, en dat we dan net zo goed in lachen kunnen uitbarsten?

Laat u meeslepen naar het welslagen, laat u meeslepen naar de welvaart! Ja, laat ons rusten en in lachen uitbarsten want de kleine verhalen veranderen voortdurend...

Geef toe, broeders en zusters kameraden, de eerste lezing van vandaag had ook zo kunnen aflopen: de molenaar liep naar binnen, nam zijn jachtgeweer, stak de loop in zijn mond en haalde de trekker over. Ach, herinner u de lezing van vorige maand over de Kromme van Cadzand, onze molenbroeder, die in het water sprong met zijn zakken vol keien nadat hij te horen had

gekregen dat zijn ouders in de kampen waren vergast. Wij weten ook, de bronnen zijn eensluidend, dat de Kromme tijdens de Tweede Wereldoorlog een Duitse soldaat heeft gedood. Wat ons direct bij de vraag brengt of zelfmoord inderdaad het enige filosofische probleem is dat ertoe doet? Merkwaardig dat Camus midden in de Tweede Wereldoorlog zelfmoord een belangrijker filosofisch probleem vond dan moord, is het niet, broeders en zusters kameraden? Maar goed, elke tekst gaat over zijn schrijver, en volgens de Bijbel is zelfmoord ook moord.

O vrouwe Fortuna! Broeders en zusters kameraden, de kans dat de gewapende molenaar van Cadzand oog in oog kwam te staan met een gewapende Duitse soldaat was verwaarloosbaar, en toch is het gebeurd. Zijn hele bestaan vanaf zijn conceptie tot aan zijn dood was een aaneenschakeling van verwaarloosbare kansen. Er zijn in het leven van de Kromme van Cadzand meer dingen niet gebeurd dan wel, toch zien we zijn leven als een reeks bewust gemaakte keuzes, is het niet? Zelfs na zijn tragische herseninfarct geloofde iedereen dat hij ervoor gekozen had om in het water te springen, niemand twijfelde daaraan, omdat twijfel lastiger is dan geloof en geloof in de genen van het verhaal zit.

Ja, broeders en zusters kameraden, ook wij, molenaars onder molenaars, hebben een gemakzuchtige voorliefde voor verhaaltjes. Ook wij zoeken naar dat eerste dominosteentje dat de associatiemachine in ons aan het werk zet om een samenhangend verhaal te verzinnen terwijl een grillige vrouwe Fortuna het roer in handen heeft. Daar heb je een ander filosofisch probleem: onze blindheid voor willekeur. Is daarom Fortuna's gezicht op het fresco in het archeologisch museum van Milaan gedeeltelijk verdwenen? Ja, de godin van het toeval, van het geluk en het ongeluk is blind! En nee, broeders en zusters kameraden, we kunnen Camus niet verwijten dat hij alleen zag wat er was, maar zijn oproep om bewust, in vrijheid en opstandig te leven is aandoenlijk omdat hij ervan uitgaat dat wij zelf de touwtjes

in handen hebben. Wij, molenaars onder molenaars, weten als geen ander dat er helemaal geen touwtjes zijn. Toeval, broeders en zusters kameraden: de orde verstoord door de voorbijganger, de Duitse soldaat en de toestand van de hersenen!

Broeders, zusters kameraden, moeten we overwinnen of aanvaarden?

Was Sisyphus geen sluwe, hoogmoedige roddelaar die de goden uitdaagde en uiteindelijk opgepakt en veroordeeld werd tot eeuwige zinloze arbeid? Duwt Sisyphus de steen glimlachend de berg op - hij is nog steeds bezig - ziet hij hem glimlachend naar beneden rollen terwijl hij glimlachend de berg afdaalt? Zou een verre echo van de woorden van Lonchenpa zijn oren bereikt hebben, zou hij een paar moleculen van zijn woorden hebben ingeademd en in lachen zijn uitgebarsten? Maar wat als Sisyphus een slechte dag heeft? Wat als hij honger heeft, en doodop is? Wat als een buitelende leeuwerik zijn blik kruist? Weten wij niet al te goed dat honger en vermoeidheid ons gedrag beïnvloeden? Wijst de profeet Kahneman ons niet op een verontrustend onderzoek waarin Israëlische rechters een hele dag aanvragen voor vervroegde vrijlating behandelden? Want kijk, broeders en zusters kameraden, het aantal goedgekeurde gevallen piekte telkens na het eten van een suikervolle snack, daarna vielen de rechters terug op hun standaardreactie: afwijzing.

O ja, we kunnen ons Sisyphus als een gelukkige voorstellen, maar niet alle dagen, de ene dag is de andere niet, is het niet? De dagen dat hij zichzelf moet dwingen het rotsblok naar boven te duwen, zullen minder gelukkige dagen zijn. En als hij honger heeft zal zijn arbeid minder aangenaam zijn, al komen door de fysieke inspanning stoffen in zijn lichaam vrij die zijn geluksgevoel kunnen aanwakkeren. Misschien is hij verslaafd aan zijn arbeid. We moeten ons hierbij wel afvragen, broeders en zusters kameraden, of iemand tot in het oneindige het geluk uit eenzelfde gebied in zijn hersenen kan ontginnen.

Broeders en zusters kameraden, niets of niemand heeft het

laatste woord over een heelal dat blijft uitdijen. Er zijn grenzen aan wat we kunnen zien, niet aan wat we kunnen aanvaarden, daarom...

Zet uw computers op slaapstand, open uw armen, open uw ogen en aanschouw het morgenrood. Laat los en herinner u de wijze woorden van de evangelist Wittgenstein...

Hoe kan het onzinnig zijn te zeggen: ‘Er zijn mensen die zien’, als het niet onzinnig is te zeggen: ‘Er zijn mensen die blind zijn’? O, broeders en zusters kameraden, o molenaars onder molenaars, het valt de evangelisten Camus en Sartre niet te verwijten dat ze zoals velen voor en na hen, met gesloten ogen in de val van het cartesiaanse theater zijn gelopen, het zat in hun genen. Maar Sartre kun je bezwaarlijk vrijpleiten van onwetendheid over het Russische communisme, dat hij blind verdedigde zoals alle historische deterministen de werkende klasse blind verdedigen. Sartre keek de andere kant op en zag alleen wat hij zag. En de klassenstrijd - dat o zo holle begrip - mag dan wel het fatalisme uitsluiten omdat we hem door een dialectische bril moeten bekijken, dat neemt niet weg dat we het verleden niet begrijpen en er dus ook de toekomst niet in kunnen lezen. Dat geldt evenzeer voor Sisyphus en de molenaar die zichzelf, zoals Sartre, Camus en iedereen, voor de gek hielden met fabeltjes over het verleden. De daad van de molenaar - waarvoor hij een perfecte motivatie heeft - is onomkeerbaar, zijn opvattingen echter zijn veranderlijk, hoewel hij zal ontkennen dat hij er een week geleden andere opvattingen op nahield, al staan ze zwart op wit. Zijn grote geluk is echter zijn onwetendheid, waardoor hij veel gemakkelijker verhaaltjes kan verzinnen en ze veel gemakkelijker gelooft. De blinde voorbijganger heeft zijn onwetendheid afgenomen, daarom heeft de molenaar hem vermoord.

Broeders en zusters kameraden, volgens de legende - dat

o zo menselijk verdovende middel - is Sisyphus nog altijd het rotsblok de berg op aan het duwen, als een perpetuum mobile zal hij nooit stilvallen. In tegenstelling tot de molen heeft hij geen wind of energie nodig om eeuwig te bewegen, o nee! Zijn verhaal is het verhaal van de herhaling en hoe meer herhaling - in woorden of daden -, hoe geloofwaardiger het verhaal wordt; het bekende wint het altijd van het ware, is het niet, broeders en zusters kameraden? In de naïeve veronderstelling het rotsblok boven te kunnen houden, zal hij misschien een paar andere technieken gebruikt hebben, tot hij besefte dat zijn inspanningen zinloos waren en hij ze tot in den treure zou moeten uitvoeren - waardoor zijn arbeid bekend werd en voor waar werd aangezien. Maar is zijn zinloze arbeid permanent binnen het veranderlijke? Herhaalt hij onophoudelijk zijn daad? Nee, broeders en zusters kameraden, wij weten dat alles permanent en willekeurig verandert: Sisyphus, de onderwereld en ook zijn straf, de berg en het rotsblok, zijn weg naar de top en naar beneden, zijn opvattingen, zijn tien geboden in de rotsen geschreven.

Was het maar een molensteen die de ongelukkige naar boven moet duwen! Eigen schuld, dikke bult, broeders en zusters kameraden, want anders dan Sisyphus die zijn gasten uit eigenbelang doodde, was de molenaar of de Kromme van Cadzand geen psychopaat die een moord heeft gepleegd, wat er ook over hen beweerd wordt. Zij hebben geen klap van de molen gekregen; zij waren hun intuïtie voor het goede een fractie kwijt omdat ze angst hadden, omdat ze zich ongemakkelijk voelden; ze hadden pech of, in hun specifieke geval, misschien geluk.

Goed, broeders en zusters kameraden, we mogen de levenden niet doden - *Die vlieg niet doodslaan! Hij wringt voor u zijn handjes, hij wringt zijn voetjes* - maar hoe zit het met de doden tot leven wekken? Dat is toch wat we hier doen met de molenaar, de blinde en de Kromme van Cadzand: hun het eeuwige leven geven zonder ons zoals Sisyphus met de goden te willen

meten. En wat kunnen we van deze feniksen leren? Ja, broeders en zusters kameraden, dat we niet tegen onze windmolens moeten vechten, maar ze lief moeten hebben! Dat het Kremlin ons gestolen kan worden! Dat er geschreven staat: geen bloesems plukken, maar dat de wind niet kan lezen! Wie zegt dat de molenaar de blinde heeft neergeschoten, wie zegt dat hij zelfmoord heeft gepleegd; wie kan dat bewijzen? Zijn verhaal?

Laat los, broeders en zusters kameraden, en luister naar de wind...

Een molenaar zat tegen zijn molen van het landschap te genieten. Een leeuwerik kweelde uitgelaten boven het veld en het riet langs de oevers van de rivier stond stil te luisteren. Ik zit midden in een schilderij, dacht de molenaar bij zichzelf, en hij trok zijn hoed over zijn ogen, stak een korenhalm tussen zijn lippen en viel in slaap. ‘Daar heb je de wind,’ zei hij tegen zichzelf toen hij een glooiend gehuil hoorde, maar toen hij een oog opentrok zag hij een hond aan de rand van het bos. De hond verdween in het bos en de molenaar volgde zijn spoor.

In de naam van de Wind, en de lange rust en vrouwe Fortuna, gaat allen heen in vrede.

Mischa Andriessen *Gedichten*

Het is oorlog in de gedichten van Mischa Andriessen, al weten we niet precies waar. We zijn erin thuis en dat het oorlog is, is al indringend genoeg. Macht en slachtofferschap wisselen elkaar af in zijn gedichten en geen van de twee lijkt te prefereren. De oorlog stopt niet bij de voordeur. Mensen worden er zo aan blootgesteld dat ze de angst voorbij zijn.
Andriessen schrijft over jazz en beeldende kunst. Hij is vertaler, criticus, journalist en dichter. Zijn debuut *Uitzien met D* (De Bezige Bij, 2008) leverde hem de C. Buddingh'-prijs voor het beste poëziedebuut op, zijn tweede bundel *Huisverraad* (De Bezige Bij, 2012) het Charlotte Köhler Stipendium. De *Revisor* publiceerde eerder verhalend proza van hem. Mischa Andriessen is redacteur van het tijdschrift *Terras*. Hij vertaalde onder meer gedichten van Graham Swift, verschenen als *Een olifant maken* (2009).

Verschil

Toen ze aankwamen, waren we verdwenen
en zij waren alweer weg, toen wij ten slotte
uit onze schuilplaatsen tevoorschijn kwamen.
De kamer leek onveranderd, op het eerste gezicht
was nergens iets van zijn plaats gekomen.
Zelfs de voordeur hadden ze achter zich dichtgedaan.
We kenden de verhalen van anderen.
Hoe alles overhoop was gehaald,
wat breekbaar was gebroken,
weg wat mogelijk waarde had.
‘We zijn gehoord,’ bad Pa,
de armen zo hoog als denkbaar
in de lucht. ‘O mijn god,’
gilde Ma, een hand voor de mond.
Ze staarde naar grootmoeders stoel
aan het verre eind tegenover haar,
telde ons met een trillende vinger
tot telkens weer één te kort.

Kruis

Twee schaduwen, hij opende
de deur, deed zoals hem werd gezegd
zijn schoenen aan, liep mee
met de dampende jassen, accepteerde
de aangeboden sigaret, de plek
op de achterbank van de stationaire wagen.
Een man wees, een man stuurde
geen tien minuten later waren ze in een kamer
stond hij uitgekleed voor een muur
haalde zijn handen voor zijn kruis weg
zoals een van de mannen hem kalm bevolen had,
draaide zich op zijn verzoek naar de muur,
voelde toen hem dat werd gevraagd,
de muur was glad als glas maar donker.
‘Dat was het,’ mompelde de andere man
die hem zijn kleren gaf, bleef kijken
tot hij aangekleed was, verlegen groette hij,
keerde zich om als wilde hij zeker zijn
dat zijn vertrek geen vergissing was.
De twee mannen onderbraken hun conversatie,
knikten, een tabaksbruine vinger wees de richting.
Hij liep het pand uit, nam stil een weg
naar huis, waar hij de deur vergrendelde,
alle stekkers uit de stopcontacten trok,
naast zijn vrouw in bed kroop, zich in een laken
rolde, vroeg of het licht uit mocht, alsjeblieft.

De verantwoordelijken

Als luipaarden liggen mannen
op de koude, marmeren vloer,
ze zijn naakt en kaal en eerlijk
ze komen me mijn neus uit.
Ik roep de verantwoordelijken,
ze komen direct, knipmessen
fluisteren vol begrip: ‘De verantwoordelijken,
morgenochtend hangen ze.’
‘Het zal mij benieuwen,’ mompel ik,
maar ze hebben ze gevonden,
jonge mannen, mooie, jonge meisjes.
Ze worden vast naar de binnenplaats geleid,
zullen iets uit hun handboek roepen
de blinddoek weigeren, alsof dat iets bewijst.
Dan is het woord aan mij, één woord
en ze zijn vrij, mijn macht is zo grenzeloos
als mijn verveling, maar het gaat niet om mij.

Solitude

Het heeft een vracht pianisten gekost
maar ik heb nu een exemplaar gevonden
dat elke keer het kristal uit het middendeel
speelt zoals het gespeeld moet worden
dat is, zoals het eerder is gespeeld
in negentieneenenveertig, het doet
er niets toe door wie (Eddie Heywood).
Wat is die neiging tot verzinnen?
Verzin nu maar iets, zei ik steeds
als de Hangman ze in handen had
zoals ik al dacht, kwam er dan niets.

Februari

De stenen waren op muren stuk gesmeten, de gaten die in de weg waren gebleven
waren volgelopen
met water, daarna ijs geworden, spiegelgladde wakken, we luisterden naar het breken
van heupen, de verre echo van onze woede, de wil om te keren
wat al zo lang vastzat en dat onwrikbaar leek
en dat onwrikbaar bleek,
de paarden galoppeerden zich nog ongelukkig
in de kuilen, maar ook wij ontweken de gaten niet, lagen krom
onder een schild van magere handen, wachtten tot bazen lachend boven ons torenden
niets deden tot zeker was dat wij niets meer verwachtten, toen lieten ze dan toch hun
honden los.

Devon

Een onopgemaakt bed, een radiator, nog twee bedden bij de opengeschoven ramen,
je bent naakt
op een kleine, donkere onderbroek na, zet een paar verkrampte passen
en valt, in het midden van de kamer, op je rug, kijkt opzij
alsof je houvast zoekt, iets wat je kan helpen
op te staan, je kunt niet staan.
We slaan je hier gade, maken aantekeningen,
moedigen je aan, sta op, je kunt het, probeer het maar, ga staan.
Je doet het niet, als een bloot kind trillend op je rug, je hoofd met je armen schuttend,
lig je daar.

Montparnasse

Zit niet bij het raam, waar door een te haastig gesloten gordijn nog licht naar binnen
kan.
Het moet zo donker zijn dat je net aan herkenbaar bent, je trekken, je naam,
maar niet de staat waarin dit café je inmiddels heeft gebracht.
Hij heeft zijn rechterhand tot groet geheven, wacht
je kijkt weg, nadrukkelijk, ook de rest
negeert hem nu
de hand zakt, hij wringt zijn tanden
over de onderlip, frummelt aan zijn neus, een oor, je ziet aan
zijn bovenlichaam dat hij op wil staan, maar iets houdt hem hier, alsof het zo is
afgesproken, gaan we rondom hem staan, steeds dichter, en lachen zwijgend en staren,
staren.

Bertram Mourits *‘Zet vol vertrouwen een stap achteruit’* Gedichten die je vertellen hoe te leven

Schrijven over poëzie is niet eenvoudig. Bertram Mourits (1969) beheerst de kunst en doet daar verder niet moeilijk over: een verademing. Helder en nuchter deelt hij hoe hij leest, waarom hij leest, waar hij naar zoekt en waar hij over twijfelt. Niets blijft obscuur; maar mysteries laat hij intact. Mourits kan moeiteloos bewonderen en die bewondering geduldig duiden.

Zijn doordeweekse bureau staat aan de Prinsengracht te Amsterdam, hij is redacteur bij uitgeverij Atlas Contact. Het lijkt niet voorstelbaar dat hij zijn auteurs en hun werk anders bejegent dan hij zich tegenover de poëzie in zijn essays gedraagt. Een schrijver kan het slechter treffen.
‘Je zou kunnen zeggen dat ik op dat moment leende hoe belangrijk het was om goed te schrijven als je je lezer wil raken. Dat je nog zoveel trucs kunt gebruiken om dichtbij te komen, maar dat het er uiteindelijk om gaat de woorden te vinden die de lezer het gevoel geven dat een verhaal of een gedicht voor hem of haar is bedoeld.’ De woorden zijn belangrijk. Maar even noodzakelijk is het hart dat resoneert op literaire keuzes. Mourits doorgrondt die dynamiek.

I

Toen ik een jaar of zeven was, vond ik het een prachtig idee: een boek waarin ik de hoofdrol zou spelen. Geen boek dat óver mij zou gaan, maar een spannend avonturenboek waarvan de hoofdpersoon Bertram Mourits was, een jongetje met een bril dat allerlei spannende dingen meemaakte. Zoiets bestond trouwens, het gepersonaliseerde kinderboek; je kon het krijgen via de *Donald Duck*, of was het een van die katholieke kinderblaadjes waarop je je via school kon abonneren?

Ik herinner me de opwinding - en de teleurstelling die er in hoog tempo voor in de plaats kwam - toen ik zo'n boek kreeg. Mijn ouders waren niet te beroerd geweest om een jongensdroom in vervulling te laten gaan. Daar stond het: Bertram vroeg aan zijn moeder of de koeien nog gemolken moesten worden.

Ik was de hoofdpersoon, maar van een verhaal dat me totaal niet raakte - dat me niet eens boeide. Ik zou nu graag zeggen dat ik het boek na zeven bladzijden boos in de hoek heb gegooid,

maar dat is niet zo: ik heb het een paar keer gelezen, en het daarna beschaamd weggegooid. Wat een saaie jongen, die Bertram.

Je zou kunnen zeggen dat ik op dat moment leerde hoe belangrijk het was om goed te schrijven als je je lezer wilt raken. Dat je nog zoveel trucs kunt gebruiken om dichtbij te komen, maar dat het er uiteindelijk om gaat de woorden te vinden die de lezer het gevoel geven dat een verhaal of een gedicht voor hem of haar is bedoeld.

Een grote ontdekking is dat niet, maar het heeft toch lang geduurd voordat ik erachter was. En dat komt omdat ik uit mijn teleurstelling aanvankelijk een heel andere conclusie trok: literatuur gaat niet over jezelf. Literatuur gaat over wat groter, bijzonderder, mooier is dan jezelf. En ook kleiner, lelijker, harder, extremer. Literatuur leidt je naar levens die je niet kent of naar werelden waar je niet geweest kan zijn, om je iets te laten zien wat je niet wist. Maar als het goed is, komt er daarna nog een stap: je leert dat leven of die wereld kennen, en het kunstwerk gaat opeens wel over jezelf.

Hoe de betekenis van een kunstwerk beïnvloed kan worden door wat je meemaakt, laat K. Schippers heel mooi zien in *Voor jou* (2014), zijn recentste bundel met essays en verhalen. Hij was al een eind op streek met dat boek toen binnen korte tijd zowel Gerard Brands als Bernlef overleden: medeoprichters van *Barbarber* maar vooral: goede vrienden. De verhalen worden gekleurd door *Barbarber*-achtige invallen die Schippers' observaties overvallen, zoals de dood van zijn vrienden hem zelf overviel. Het zou een boek worden over kijken, reizen, toeval - maar opeens werd het een boek over afscheid, dood, vriendschap.

Prachtig vind ik het, hoe hij opnieuw kijkt naar *Down By Law*, de ontroerende komedie van Jim Jarmusch. Hij zag die altijd als een film over licht - niet als een schelmenkomedie over drie mannen. Het licht blijft, de mannen verdwijnen. Eén ding is zeker: nooit heeft Jarmusch een seconde gedacht aan middelbareschoolvrienden die een literair tijdschrift oprichtten, maar

de betekenis van de film wordt verdiept wanneer Schippers de dood, onbenoemd, toelaat om de drie gezworen vrienden in het licht te laten verdwijnen.

II

Als je mag lezen op zoek naar wat de tekst zegt over je eigen leven, kun je ook op zoek gaan naar dichters die iets zeggen over *hun* persoonlijke leven. Niet om iets te weten te komen over de persoon van de dichter, maar om de les van poëzie van zo dichtbij mogelijk te ervaren. Als ik enkele dichtbundels van de laatste jaren bekijk, is het eenvoudig om gedichten te vinden die me iets kunnen zeggen over wat het betekent om nu te leven.

(Dit moet even: het poëzielandschap is zo veelkleurig dat het ook eenvoudig is om gedichten te vinden die mij helemaal niets willen zeggen over wat het betekent om nu te leven. Maar dat alle bloemen mogen bloeien in de Nederlandse poëzie is al een jaar of dertig een gemeenplaats die het in principe onmogelijk maakt om nog iets breders te zeggen over de poëzie. Als je je daardoor laat ontmoedigen, tenminste.)

Dus ik ga op zoek - als een jongetje op zoek naar verhalen over zichzelf. Zo beschrijft Ellen Deckwitz (in *Hoi feest*, 2012) hoe ze als kind aan de eettafel haar geloof kwijtraakte.

> Als we tijdens het bidden onze ogen openen
> zien we de ouders naar elkaar gluren.
>
> Moeder giechelt nerveus om vaders geneuzel
> die moeite heeft om gezicht en gebed
> strak te houden.
>
> We spieken naar de jongste, zijn ogen
> heeft hij stijf dicht als om elke ruis
> eruit te persen. Hij denkt dat god
> naast hem zit,

nooit de andere kant op kijkt. Op een dag
doet die ook zijn ogen open en ziet ons
het uitbrullen.

Je hoeft het niet precies zo meegemaakt te hebben om te begrijpen hoe kinderzekerheden eraan gaan en hoe via gegiechel en geneuzel de alomtegenwoordigheid van god ontkracht wordt. De jongste zal er ooit ook achter komen, wanneer hij het zijn medegezinsleden zal zien uitbrullen, zo sluit Deckwitz het gedicht af, en daar zit een leuke dubbelzinnigheid in. Want grammaticaal is het nog wel mogelijk dat ‘die’ uit de voorlaatste regel toch ‘god’ is - en wanneer *die* ziet hoe de kinderen aan tafel het uitbrullen... Maar dat staat er niet, dat is slechts een strohalm voor een verloren gelovige.

Ook Ester Naomi Perquin maakt in het gedicht ‘Mens blijft staan’ een einde aan het ouderwetse geloof in een alomtegenwoordige aanwezigheid, en stelt vragen bij de vorm ‘mens’.

Waren we nuttiger dingen geweest, onze buiken groenblauwe globes,
onze harten de motors (eenzaam, knalroze) onze handen door
goden omwikkeld met plakband, aan draden tot grotere dingen bewogen

en waren we draagbaar geweest (handvat aan de bovenkant) vraag dan
hoeveel keer beter, hoeveel keer meer - waren we eenmaal
doorzichtig geweest, de lijnen kwijt, we hadden het beter begrepen.

We hechtten tot nu toe geloof aan een mond en twee ogen
maar dit heeft geen gezicht, heeft geen gezicht nodig.
Het is hoe het kijkt en laat je hier achter.

> Niemand verplaatst je in wat je betekent, geen mens laat je opstaan
> en zweven, we zijn ons beperkte bewegen gewend.
>
> We zullen niets zinnigs meer worden, zijn het misschien al geweest.
> Afwezig. Helder ingetekend. Ontdaan van wisselvalligheden.
> Iets dat klaar is en waar je, voor even,
> de eerste getuige van bent.

Het gedicht begint bij een alternatief voor wat we zijn, een gedachtespel over hoe we nuttiger hadden kunnen zijn, en wat goden hadden kunnen doen om ons functioneler te laten zijn: een handvat geven? Doorzichtig maken? Het zijn kinderlijke fantasieën over wat volmaaktheid van de mens zou kunnen behelzen.

Een gedicht over een andere manier van zijn dus, dat de mogelijkheid beschrijft waarbij we afstand zouden nemen van de bekende vorm met ‘een mond en twee ogen’. Is het een advies om opnieuw te beginnen? Of een treurzang om wat we niet meer kunnen zijn, namelijk ‘zinnig’? Niet meer goddelijk, niet meer zweven?

Dat klinkt dan nogal negatief, maar de slotregels maken het weer iets positiever. Als we niets zinnigs kunnen worden, zijn we het misschien wel gewéést. Eventjes, weliswaar, maar je bent er wel getuige van. De mens moet het doen met wat er was. ‘Mens blijft staan’, heet het gedicht dan ook.

Getuige zijn - en anderzijds: gezien worden als troost in het leven, dat is een thema in Hélène Gelèns' bundel *applaus vanuit het donker* (2014). Er is applaus voor Pythagoras, applaus vanuit het donker dus, applaus voor u - en wee degene die niet meedoet: ‘wie niet klapt wordt betrapt’. In een taalspel vol on-

grijpbare vermommingen is de dichter op zoek naar erkenning, naar wat nagonst, of voortgonst, alles zoemt, als een drukke omgeving waarbij je constant het gevoel hebt dat je dingen mist, of over het hoofd ziet.

In het gedicht ‘strafhoek’ spreekt ze me als het ware toe over de manier waarop ik het gedicht van Deckwitz las, omdat ik daarin mijzelf wilde zien, mijn eigen jeugdherinneringen. Maar dat gaat zomaar niet:

> men moet niet wegdromen bij het woord
> jeugdherinnering - geen bellenblaas zien
> geen knuffelbeer of paardenbloempluis

Het gedicht vertelt het verhaal over een kind dat in de hoek is gezet - geen mooie herinnering, maar wel een met mogelijkheden. Want je moet kalm blijven om te kunnen ‘spieken door de kier tussen de wanden / te besluiten: een beeld van buiten / de uitweg die ieder kind heeft’.

En hoewel ik me niet herinner ooit in de hoek te hebben gestaan, klinkt het aantrekkelijk om terwijl je voor straf weggezet wordt, de verbeelding te gebruiken om te ontsnappen, om een wereld te zien die groter is dan de gevangenis die een schoolklas al is zonder dat je in de hoek staat.

> misschien moet men vaak zijn gestraft
> om te weten dat men in de hoek vrijuit
> nieuwe liedjes schrijft in het hoofd
> kletst met een vriend die niet hoeft te bestaan

Het gedicht is langer - ik citeer selectief - maar de mogelijkheden van de fantasie zijn grenzeloos onder de gegeven omstandigheden. Ontsnappen aan de wolf wordt geopperd, iemand redden uit een moeras:

wil men hier echt kunnen doen alsof
moet men door iemand in de hoek zijn gezet
dan kan men voortijdig de hoek verlaten
zich terug laten jagen door een brul
hummen tot een keel wordt geschraapt
met schouders en hoofd uit het lood gaan hangen
omvallen en hiklachend weghollen
misschien treft men iemand die van pretogen smelt

De stouterik in de hoek heeft plezier in fantasie, je moet terugkomen van de tik op de vingers, sterker nog, misschien kom je iemand tegen ‘die van pretogen smelt’ - eigenlijk krijg je het idee dat je de boel maar beter eerst van eieren kan maken om daarna plezier te kunnen maken. Als dat geen levensles is. Maar is het er een, of is dat wat ik ervan maak? En wie of wat geeft me de autoriteit om dat ervan te maken?

III

Er is genoeg geschreven over de rol van de lezer en de meeste theorieën gaan ervan uit dat de lezer zoekt naar coherentie. Wanneer je iets leest wat niet onmiddellijk helder is, ga je op zoek naar manieren om het onbekende te kunnen plaatsen. En wanneer die coherentie gevonden is, volgt de reactie. Dan kun je het ermee eens zijn of niet, je kunt de schoonheid ervaren of je aan de omslachtigheid ergeren, je kunt op zoek gaan naar wat de auteur eigenlijk bedoelde, of naar wat de tekst verraadt over wat de auteur niet per se bedoelde maar toch prijsgaf.

En je kunt luisteren naar wat een tekst jou te zeggen heeft. Dat laatste is het minst wetenschappelijk - en lijkt ook het meest toevallig. Wie vaart er nu op een kwestie van smaak? Toch denk ik dat die teksten het meest gelezen worden die de lezer aanspreken op een manier die losstaat van structuur en boodschap, hetzij impliciet of expliciet. Nu is de techniek achter een goed gedicht (een goede tekst) misschien juist dat wat

maakt dat de lezer het meest geraakt wordt, maar het verband tussen die twee is subjectief. Anderzijds, pogingen om op objectieve manier iets te zeggen over een tekst (door rijm te analyseren, lettergrepen te tellen) raken ook niet de kern van een gedicht.

Wat ik hierboven deed is óók naar coherentie zoeken, alleen accepteer ik daarbij dat de bouwstenen van die samenhang ook in mezelf kunnen zitten.

Pogingen van wetenschappelijke lezers om die subjectiviteit eruit te halen, zullen altijd mislukken; elke lezer neemt mee wat hij of zij kent. Dus de lezer bepaalt wat een gedicht betekent? En ik kies ervoor om van poëzie mijn zelfhulpboek te maken? Nee, dat nu ook weer niet, ik probeer ook te lezen wat er staat. Maar het is als met een horoscoop: je reageert op de dingen die je op jezelf van toepassing kan laten zijn. Je persoonlijkheid is het zoeklicht dat net dat regeltje er uitlicht dat je het meest aanspreekt. Als het goed is, gaat de rest van het gedicht dan meespreken.

Betrokkenheid in poëzie is altijd ook persoonlijk en het gedicht vraagt om een ‘reactie’ van een lezer. Voor kennisgeving aannemen, dat doe je niet. Dat betekent dat de waarneming van de tekst subjectief is, en daarom is interpretatie altijd zo problematisch voor wie literatuur wetenschappelijk wil benaderen; de literatuurwetenschapper die een gedicht interpreteert, voelt zich als de agnost die een horoscoop leest: het mag niet, het kan niet. Het is een beetje kinderachtig.

En dat is het natuurlijk ook: intuïtief, persoonlijk, in de woorden van het goede advies dat Hélène Gelèns in haar gedicht over onraad geeft: ‘zet vol vertrouwen een stap achteruit’. Of Lieke Marsman, die de gedichtenreeks ‘Omdat ik een held was’ afsluit met de conclusie: ‘De mooiste mens is de mens die niet nadenkt; die zichzelf genoeg vertrouwt om geen woorden nodig te hebben in het hoofd bij het zetten van een kopje thee. Die alles opnieuw leert.’

Opnieuw beginnen. Naïef zijn. Een stap terug. Géén woorden, maar wel een kopje thee. Simpele tijden. En dán gaan lezen, om het alsnog ingewikkeld te maken.

IV

In de laatste bundel van H.C. ten Berge staan drie gedichten waarin hij min of meer verklaart ‘Hoe het is om nu te leven’ - want zo heet de reeks. Hij begint met een beschrijving van iemand die leeft tussen ‘geschonden geesten en verwarde vrienden’, beroofd van waarachtigheid, in taal die vaak krom is. Dit eerste gedicht gaat over de onmogelijkheid om iets te zeggen over dat leven, waarbij de ‘adem afgesneden’ is en ‘het mes op de keel’ wordt gezet.

In het tweede gedicht legt hij uit dat dat komt omdat het antwoord op de vraag hoe het leven is, ligt opgeslagen ‘in versteende metaforen’. Versteend of niet, hier komen we toch op vertrouwd terrein voor de dichter, die dan ook ruimte ziet. ‘Zonder hoop & lichte waanzin / kan het niet worden doorstaan’, maar het kán blijkbaar worden doorstaan, het leven. Veel is het weliswaar niet, de murwe mens wordt gesmoord en lijdt onder ‘het dictaat van banken’. Maar de laatste regel geeft lucht: ‘Een gloeiende kus tussen bloeiende struiken biedt nog soelaas -’.

Is dat een teken van hoop? Licht aan het einde van de tunnel? In het derde gedicht lijkt het antwoord nee: want dromen vervliegen, levensroes wordt beknot, maar uiteindelijk - als bij het kind dat in de hoek staat - is er nieuw vuur, en net als we denken dat het de hand van god is, rondt Ten Berge af: ‘Ni dieu, ni maître / nu en voor altijd.’ Het is vaag, niet veel, maar als je god en meester voorbij bent, is er ‘nu en voor altijd’ ruimte.

Voor iets.

Voor taal? Verbeelding? Leven?

Het is genuanceerd en ingewikkeld, maar Ten Berge ziet ruimte - anders hoef je niet meer te dichten - en deelt die met zijn lezer. Maar hij is voorzichtig, alsof je je geloofwaardigheid

verliest zodra je te veel kracht aan poëzie of de woorden toekent.

Explicieter - misschien ook omdat ze jonger is - is Lieke Marsman in haar gedicht ‘Als worden’:

> Ik hoef geen einde te breien
> aan iets wat onherroepelijk stilstaat.
>
> Ik moet niet schuilen in iemand anders gezicht,
> of daar moedeloos van worden. Ik moet iets uittekenen
> wat een landkaart zal blijken, een tocht beginnen,
> mooi en onuitputtelijk zijn, als woorden, als worden.
>
> Ik hoef geen deur open te zetten
> om haar binnen te laten.
>
> Alleen een raam dicht te doen
> dat ze in zal willen slaan.

Ik heb me door Ten Berge op het spoor van taal laten zetten, en dan ben ik geneigd dit gedicht te lezen als een zoektocht naar het juiste woord - ook vanwege de woordspeling ‘als woorden, als worden’.

Maar ik kan het ook anders lezen, als een mogelijkheid om jezelf te blijven in een situatie waarin je het liefst zou verdwijnen, door te schuilen ‘in iemand anders gezicht’. Dat mag niet, en daar wordt ze moedeloos van. Ze wil iets worden - via woorden. Ze hoeft niets af te maken want het staat al stil. Het opmerkelijkst vind ik dat de gewenste indringer niet met een open deur uitgenodigd zal worden, maar zich alleen met geweld zal vertonen, door een raam in te slaan. Een wonderlijke bede om onrust.

Dit begint alweer op interpretatie te lijken, de activiteit aan de onpersoonlijke kant van het spectrum. Als lezer laveer ik onontkoombaar tussen die twee, en ik ben natuurlijk niet de enige.

In zijn essay ‘Grote gevoelens’ (in *Het geluk van de kunst*, 2012) schrijft Marc Reugebrink over de manier waarop literaire kritiek omgaat met het persoonlijke in poëzie. Het is hem opgevallen dat critici een ‘wending’ constateren in de oeuvres van Hans Faverey en Gerrit Kouwenaar, en dat deze vaak als ontoegankelijk, streng en hermetisch ervaren dichters zich steeds meer openstelden voor de gewone werkelijkheid. Uiteindelijk zoekt hij de oorzaak vooral in ‘de mate waarin het latere werk van Kouwenaar en Faverey blijkbaar mogelijkheden bood om het te lezen als betrof het klassieke, romantische poëzie’. Kennis van biografische feiten maakt dat gedichten over wit en verstilling bij Kouwenaar opeens over zijn eigen omgeving mogen gaan.

Maar hij laat ook zien dat de aard van de gedichten niet ingrijpend is veranderd, en ik ben daarom geneigd de wending veel meer bij de lezers te situeren. Het is eerder een andere manier van lezen dan van dichten - ‘misschien waren het eerder de (professionele) lezers die het over een andere boeg gooiden’, aldus Reugebrink, volgens mij terecht.

V

Dichters hebben steeds minder de neiging om de persoonlijke aanleiding van hun werk te verstoppen. Zo is Erik Jan Harmens' *Open mond* (2013) een bundel over zijn echtscheiding. Daar doet hij in elk geval zelf niet moeilijk over; in een interview met *de Volkskrant* zei hij: ‘Dit is wel een bundel van de gescheiden man die in zijn tijdelijke woninkje zit, letterlijk met open mond naar buiten kijkt en denkt: wat is mij in vre-desnaam overkomen? Die ik-figuur lijkt verdacht veel op mij. Deze gedichten gaan over dingen die je had willen zeggen maar niet zei, of dingen die je wel zei, maar niet had willen zeggen.’ Sommige lezers hebben het daar moeilijk mee, een recensent van *Tzum* die gelezen heeft dat de bundel autobiografisch is, voelt zich afgeleid: ‘Zo eenduidig kan deze poëzie namelijk niet zijn. En na herlezing blijkt: ze is dat ook niet.’

En dat is ook niet zo, al leest het toch anders. Normaal gesproken zijn de dubbele bodems van taal, nu lijken die geleverd te worden door de werkelijkheid. Een formulering als ‘naakt als wat een gier na de leeuw overlaat’ is een *over the top*-metafoor, geestig en gruwelijk beeldend tegelijk, die de pijnlijke connotatie van het woord ‘naakt’ op afstand houdt.

De bundel laat zich lezen als het verslag van een onthechting. Dat kan persoonlijk en het kan onpersoonlijk - maar die onthechting is heel persoonlijk. Nijhoffs ‘mijn eenzaam leven’ dat door de straten wandelt mag bij Harmens weer ‘ik’ worden.

> ik ben zo ontzettend benieuwd naar wat je nu gaat doen
> ik ben niet bang ik wil gewoon weten waar ik aan toe ben
>
> op een gegeven moment zal er toch iets moeten gebeuren
> zoals ook tomaten niet voor eeuwig kunnen blijven hangen
>
> ik hoor een geluid hoor jij het ook
> als jij het niet hoort is het er dan niet
>
> waarom stop je zodra ik mijn hand op je hoofd leg
> waarom leg ik mijn hand op je hoofd

De onzekerheid, misschien zelfs onmogelijkheid van een bestaan samen wordt hier mooi vormgegeven (‘ik wil gewoon weten waar ik aan toe ben’), maar ook de neiging, wederzijds, om gezien te willen worden.

Ook Mark Boog schrijft in zijn gedicht ‘Vraag, antwoord’ (in *Maar zingend*, 2013) over twee mensen die het samen proberen: ‘Wat elkaar aan te doen, / en hoeveel. / Waarom, ook’, luidt de eerste strofe, waarna hij filosofeert over wat een huis en tuin kunnen zijn, maar die leveren geen basis: ‘het is geen huis’ en ‘we weten niet wat een tuin is’. Vervolgens eindigt het gedicht met de vraag hoe je het onbekende kan verminderen - een

fraaie manier om te zeggen: hoe je vragen kunt beantwoorden, hoe je wijzer kunt worden.

> Er is altijd werk aan het verminderen
> van het onbekende.
> Geen werk is ooit gedaan.
>
> De vraag is: was het beter
> niet gedaan te hebben.
> Daarop een sluitend antwoord.

Doen of niet doen? Is het de taak van de poëzie om daarop antwoord te geven? Nee, dat niet - maar misschien is het de taak van de lezer om van poëzie (niet van dichters) te willen leren hoe je moet leven. Het antwoord dat ik in deze gedichten vind - zoekend, vragend - bevalt me wel. Maar dat komt ook omdat ik het zelf gevonden heb.

Auke Hulst *Baby 1*

Dit verhaal heeft u al gelezen. We vroegen Auke Hulst (1975), schrijver, criticus, muzikant, om een feuilleton te schrijven voor Revisor.nl. Het werd ‘Baby I’, en het was, schreef hij ons, ‘meer een voorstudie voor een langer iets geworden. Een korte roman’. Het werden negen delen, en het ging over een meisje op een eiland, in een gemeenschap die verdeeld was in baby's en overzieners.
‘Ik ben de oudste, en de jongste, Baby 36, is zeven. Er komen geen baby's meer bij. Het enige wat verandert, is dat er soms een overziener verdwijnt en soms een overziener bij komt. Waar de overzieners heen gaan en vandaan komen weet niemand. Nou ja, de overzieners zelf misschien. Als je ernaar vraagt, geven ze liever geen antwoord, of ze zeggen iets over een andere wereld, die is als de wereld van dromen.’
In de consequent naïeve toon van ‘Baby I’ weet Hulst een kleine wereld neer te zetten, en de onvermijdelijke nieuwe, gevaarlijke kennis. Er zit een roman in, de vijfde, na onder andere het succesvolle *Kinderen van het ruige land* (2012) en het in januari 2015 te verschijnen *Slaap zacht, Johnny Idaho*. Maar er zat ook een kort verhaal in dit feuilleton, dat weer duizend woorden korter werd. Dit verhaal heeft u nog niet gelezen.

Mijn naam is Baby 1. Ik ben geen baby, maar wel geweest. Nu ben ik dertien. Wat dat precies betekent weet ik niet - de overzieners zeggen het. Het heeft iets met tijd te maken, geloof ik. Doordat het eiland rond de zon draait, veranderen de planten met het weer. Ik ben Baby 1 omdat ik de eerste baby was op het eiland. Na mij kwam Baby 2 - hij mag me niet. Baby 3 wel, maar ik hou er niet van dat hij hard lacht om niets.

Ik ben de oudste. De jongste, Baby 36, is zeven. Er komen geen baby's meer bij, alleen maar overzieners. Waar ze heen gaan en vandaan komen weet niemand. Als je de overzieners ernaar vraagt, geven ze liever geen antwoord, of ze zeggen iets over een andere wereld, die is als de wereld van dromen. Ze zeggen dat er nergens op deze wereld mensen zijn, alleen maar op het eiland. Afgezien van het eiland is alles zee.

Alle baby's zijn gelijk, zeggen de overzieners, maar volgens mij is dat niet waar. Ik was de eerste baby en dat maakt me de belang-

rijkste. Niet dat ik dat graag wil, of zo, maar de anderen laten het me altijd merken. Ze willen mijn mening en ze willen dat ik me bij hun groepjes aansluit. Anderen zeggen juist: daar heb je haar weer, de baas van de wereld. Daardoor voel ik me alleen, en heb ik liever geen mening. Maar hoe? Mijn eigen hoofd praat tegen me.

Ik ben een meisje en Baby 2 is een jongen. Dus meisjes zijn belangrijker dan jongens. Baby 3 is ook een jongen, dus misschien dat dat wat uitmaakt, maar de eerste baby blijft de eerste baby. Daar kun je weinig aan doen.

Ik wou dat ik niet de eerste baby was.

Je mag niet bloot voor de spiegel staan, maar soms doe ik het toch. Mijn haar is blond en kort en ik ben niet heel groot. Ik krijg haartjes en borsten, net als de overzieners. Ik hoop niet dat ik net zo lomp word - het lijkt me een heel gesjouw.

Waren de overzieners vroeger ook baby's? Waarom hebben ze dan geen nummers, zoals wij?

Baby 4 heeft al echte borsten, en een paar maanden terug werd ze wakker met bloed in haar bed. Ze krijste als slachtvee, maar sinds de overzieners hebben uitgelegd wat er aan de hand was, loopt ze met haar neus in de lucht. Ze weet dingen waarvoor wij te jong zijn, zegt ze, terwijl ze toch echt jonger is dan ik. Vieze dingen. Baby 2 doet alsof hij precies weet waar ze het over heeft. Daarom is ze vast bij zijn groepje gegaan.

Soms heb ik het gevoel dat Baby 2 iets van plan is. Iedereen in zijn groepje heeft een gemene blik in de ogen. Baby 7 is er altijd bij - dat is dat meisje met krullen. En Baby 8, die heel grote. Baby 8 doet de geiten pijn als we moeten melken, en soms trapt hij een kip. Ze praten en dan kijken ze even mijn kant op. Daarna praten ze nog wat meer. Als ik Baby 2 zie, loop ik liever een stukje om. Maar niet door het bos. Ik denk dat het belangrijk is dat je altijd de zee blijft zien.

Vandaag was een prachtige dag. Ik heb weer een walvis water zien spuiten! Vooral als je op het klif staat zie je het goed. Het klif is hoog en groen - ik vind het fijn om daar te zijn. Maar soms moet ik even een stukje weg van de rand, omdat ik, heel even maar, de gedachte heb dat ik kan vliegen.

De overzieners zeggen dat een walvis geen echte vis is. Wat is het dan wel? Hij zwemt toch? Vaker nog zie ik een veel grotere vis aan de horizon, een lange, met een hele rij monden waaruit rook komt. Zo'n vis durft nooit dicht bij het eiland te komen. Ik heb gevraagd of dat dan wel een vis is, maar de overzieners waren boos en wilden het er niet over hebben. Eentje verdween in de dichte kamer om opgewonden piepgeluiden te maken. Sommige piepjes zijn lang en andere zijn kort. Ze zeggen dat het muziek is waarvan wij de melodie niet kennen.

Elke ochtend, voor onze lessen, moeten we op de binnenplaats verzamelen en het Lied van Gelijkheid zingen. Er wordt gekeken of onze kleren in orde zijn - of dus niet iemand zijn schoenen anders heeft geveterd, of een bloem in een knoopsgat heeft gestoken, zoals Baby 12 een keer heeft gedaan. Baby 12 is vreemd. Hij is de enige met rood haar en sproeten, en de enige die zegt dat er meer moet zijn dan de zee. Onder zijn bed lag een schrift waarin hij verhalen schreef - dat schrift is ingepikt door de overzieners. Ik weet niet hoe vaak hij al in elkaar is geslagen, maar sinds ik heb gezegd dat ze hem met rust moeten laten, heeft hij geen blauw oog meer gehad. Nu wordt hij gewoon genegeerd, zelfs door de overzieners. Hij heeft niet eens dankjewel gezegd.

Ik begrijp er niks van. Als we allemaal gelijk zijn, hoe kan de een dan gemeen zijn tegen de ander? Dat is alsof je gemeen bent tegen jezelf.

Het eiland is best groot: een paar duizend stappen van de ene naar de andere kant. De rand ervan is rotsig, met een paar stukjes strand ertussen waar je niet kunt komen. Er is bos en

er is weide en als je loopt ga je omhoog en naar beneden. Vaak schijnt de zon en dan hoef je geen jas aan. Maar het regent ook wel eens en heel, heel soms waait het zo hard dat we met zijn allen hout voor de ramen van het huis moeten timmeren. De laatste keer is de kippenren weggewaaid. We zijn wel zes dagen bezig geweest alle kippen te vangen.

Het huis is langwerpig en heeft een driehoekig dak. Er is een slaapzaal waar alle baby's slapen, er zijn een paar klaslokalen, er is een eetzaal, een keuken en de kamer van de dokter. In de kamers van de overziener mogen we niet komen, al heb ik wel eens een glimp opgevangen. Er staan mooie meubels en er hangt rook die stinkt. Ze hebben ook veel meer boeken dan wij. Wij hebben maar één boek, en dat is het Boek van Gelijkheid.

Baby 12 wil met me praten - ik snap niet goed waarom. Hij heeft een briefje onder mijn kussen gelegd. Hij zal op me wachten achter de kippenren en de akkers, op het bospad dat naar het bloemenveld leidt. Ik mag het tegen niemand zeggen. Ik durf niet goed, want misschien is het een grap. Maar ik ben ook nieuwsgierig.

Dus ga ik toch maar kijken.

Er is niemand achter de kippenren en akkers, ook niet op het bospad. Het is warm - ik knoop het jasje van mijn uniform los, al weet ik best dat dat niet mag.

‘Hé, psst.’

Baby 12 heeft zich verstopt in de struiken.

‘Wat doe je daar?’

‘Kom mee. Ik heb een geheime plek.’

De geheime plek is een hoekje tussen een paar grote keien voorbij het bos. Je kunt er schuilen voor de wind en kijken naar de vogels die overvliegen. Ik wou dat ik ook een geheime plek had. Als ik alleen wil zijn, ga ik naar het klif, maar dan ben ik nog niet alleen. Altijd zijn er meelopers die iets van me willen, of gewoon een beetje naar me staan te kijken.

Baby 12 pakt iets op wat glinstert. ‘Moet je dit zien.’

Het is een ijzeren ding, ongeveer zo groot als twee vuisten op elkaar. Er zit papier omheen waarvan een deel door water is losgeweekt. Maar het andere deel is er nog. Ergens komt het me bekend voor, maar er staan woorden op die ik niet begrijp. Petring's Trumpet. Gemalen zwarte peper. 2 oz. NET WT. Bereid en verpakt door H.P. Coffee Co., St. Louis, MO.

‘Hoe kom je hieraan?’ vraag ik.

‘Ik heb het gevonden. Op het kiezelstrand. Onder de kliffen.’

‘Het is daar hartstikke gevaarlijk!’

Soms komt de zee, en die spoelt dan over het kiezelstrand en beukt op de stenen wand erachter.

‘Het water was laag,’ zegt Baby 12. ‘Het was niet gevaarlijk. Ik zag iets glinsteren, en ben toen naar beneden geklauterd.’

‘Als de overzieners je betrappen, krijg je straf.’

‘Ik ben niet bang voor straf. Ze geven alleen maar straf omdat ze bang zijn.’

Dat lijkt me onzin. Waarvoor zouden de overzieners bang zijn? Ze hebben altijd gelijk en mogen alles bepalen. Ik ben misschien de eerste baby, maar ik ben niks vergeleken bij hen.

‘Zeg eens, Baby 1, als je het over mij hebt, noem je mij dan ook Rooie?’

‘Natuurlijk niet.’

‘Mijn haar is toch rood? Ik vind het niet erg. Beter dan een getal.’

Ik vraag me af of ze ook een woord voor mij hebben. Nou ja, baas van de wereld, dat weet ik. Maar dat is om te pesten.

Hij laat me de onderkant van het glinsterding zien. Zwarte kringeltjes, delen van cijfers en letters. Iets en dan nog iets en dan 1924.

‘Ik snap er niks van,’ zegt Baby 12. ‘Jij?’

Als ik in bed lig, denk ik aan het glinsterding. Ik neurie stilletjes het Lied van Gelijkheid, tot ik merk dat ik niet meer neurie.

Waar op het eiland zou het gemaakt zijn? Ergens in de geheime kamers van de overzieners? Of in zee, zoals Baby 12 zegt? Het is gek dat we de letters en tekens konden lezen, maar dat de woorden weinig betekenden. ‘Gemalen zwarte peper’ snap ik, en ‘bereid en verpakt ook’. De rest? Mijn hoofd voelt zwaar als ik er diep over nadenk. Wat zou iemand willen verbergen met taal die niets betekent?

Altijd als ik niet slapen kan, kijk ik naar de anderen. Ze bewegen als de zee in rust. De maan schijnt door het dakraam en zo nu en dan komt er een vogel over. De meeste baby's zijn stil, een paar maken slaapgeluiden. Adem die fluit. Snurken. Het knisperen van stijve lakens. En Baby 2 die zachtjes steunt.

Opeens weet ik het weer - ik heb zo'n glinsterding gezien in een droom. Er stonden er meerdere op een plank, en er was een overziener in een rare witte jurk en een ding van stof op het hoofd. Echte overzieners hebben altijd een blauwe jurk aan en hun haar opgestoken. Ik was uit bed gekomen en liep tussen andere bedden waar baby's lagen die groter waren dan ik. Ik struikelde en viel. Door een kier zag ik de overziener in de keuken. Maar niet onze keuken, een andere keuken. Een droomkeuken. Buiten het raam klonk gegrom en het botsen van zware dingen.

‘Hoi.’

Baby 3 is naast me komen zitten op het bankje dat tegen het huis staat. We hebben net in ondergoed hardgelopen en ook nog ver gesprongen in een hoop zand - de anderen zijn nog bezig. Ik ben alweer droog, maar Baby 3 zweet nog steeds. Zijn haar plakt tegen zijn voorhoofd.

‘Ben je klaar?’ vraagt hij.

‘Ik ben klaar.’

‘Mocht je al stoppen?’

‘Hu-huh.’

Baby 3 lacht zoals alleen hij dat kan: vrolijk dom. ‘Je kan veel harder rennen dan wij.’

‘Ik kan niet harder rennen dan Baby 5.’

‘Jij bent de beste.’ Hij knikt driftig. ‘Vind ik wel.’

De overzieners spannen een touwtje tussen twee bomen. Dat touwtje gaat steeds verder omhoog, tot niemand er nog overheen kan. Ze gebaren dat we moeten komen. Ik wrijf over mijn been en doe of ik pijn heb.

‘Wat is er, 1?’ roept de overziener met het blonde haar.

Ik roep terug dat ik gevallen ben in het bos. Baby 12 staat achter in de rij en knikt. De overziener ziet dat ik naar hem kijk. Ze fronst.

Baby 3 staat op. ‘Kom. We moeten echt.’

‘En toch springt iemand het hoogst...’ mompel ik.

‘Huh?’

‘Niks. Ga maar.’

Hij staat op, maar wacht nog even. Dan loopt hij alsnog naar de rij.

Baby 12 is er zeker van dat de overzieners iets te verbergen hebben. ‘Waarom hebben ze anders eigen kamers, waar we nooit mogen komen?’ We zitten op de geheime plek en kijken naar het glinsterding. De randen zijn scherp - Baby 12 heeft zich gesneden. Dat het bloedt maakt hem niks uit. Hij steekt zijn vinger in zijn mond en zuigt. We zitten samen onder een jas te schuilen voor de regen.

‘Weet je nog van dat schrift dat ik had?’ zegt hij. ‘Dat schrift dat ze hebben ingepikt? En nu dit.’ Hij schudt zijn hoofd.

Soms denk ik dat Baby 12 zichzelf bijzonder vindt. De gedachte geeft me een bang gevoel.

Een meter of tien van het huis staat een boom. Baby 12 wil in die boom klimmen - dan kan hij misschien door een raam de overzieners bespioneren. Maar dan zien ze hem toch ook? Daar komen vast problemen van, maar dat zeg ik niet. Ik zeg alleen maar dat de takken te hoog hangen.

‘Daarom moet je me tillen.’

‘Ik?’

‘Je bent best lang. En ik weeg niks.’

Baby 12 eet te weinig, omdat hij bijna alles vies vindt, al zeggen de overzieners dat hij doet alsof. We zijn toch allemaal hetzelfde gebouwd? Maar ik vind sommige dingen ook vies. Andijvie en melk vooral. Hoe meer de overzieners zeggen, hoe minder ik ze geloof.

Dan vraag ik alsnog of hij niet bang is voor straf. Hij haalt zijn schouders op.

‘Of misschien krijg ik wel straf.’

Hij kijkt verbaasd. ‘Maar jij bent Baby 1. Nooit niet dat jij straf krijgt.’ Hij schudt zijn hoofd. ‘Onmogelijk.’

In de schemer is de kans kleiner dat we gesnapt worden. En misschien kun je ook meer zien als de overzieners hun olielampen aan hebben. De kleinste baby's zijn hun tanden al aan het poetsen, de oudere mogen in de klas oefenen met schrijven en rekenen, of werken op het veld. Het regent nog steeds, dus wil iedereen liever binnen zijn. Maar wij trekken onze laarzen aan, en onze regenjassen. Als niemand het doet, zeg ik, doen wij het wel. Baby 4 knikt en heeft veel pret om haar geheime gedachten. Baby 2 slijpt met een mes zijn potlood.

Het valt niet mee Baby 12 op te tillen in de regen. Zijn laarzen slippen als hij ze op mijn schouders zet om te staan. Dan heeft hij eindelijk een tak vast. Hij hijst zichzelf op de eerste tak en kan nu makkelijk bij de andere. Ik kijk nerveus om me heen. Het wordt veel sneller donker dan ik dacht.

Na een tijdje fluisterroep ik naar boven. Dat hij op moet passen. En of hij al iets ziet.

‘Er hangen plaatjes aan de muur,’ zegt hij.

‘Hè?’

‘Zoals in het Boek van Gelijkheid. Maar dan van mensen.’

‘Overzieners of baby's?’

‘Ik weet het niet,’ zegt hij. ‘Ze zien er heel anders uit. Ik ga kijken of ik nog wat hoger kan.’

‘En de overzieners? Zie je hen ook?’

Ik hoor geritsel in de boom, dan gekraak. Baby 12 valt op de grond, als een zak meel. Hij kermt en ik weet niet wat ik moet doen. Zijn been ziet eruit alsof hij een extra knie heeft gekregen. Ik buk om hem aan te raken, maar ik durf niet. Mijn hart bonst als een gek. ‘Ga weg,’ zegt hij. Dan kermt hij nog wat meer.

Ik zet het op een rennen - ik weet niet eens waarheen. Licht valt door een open deur.

We hebben Baby 12 al heel lang niet gezien. Hij ligt in de ziekenkamer, en niemand mag erbij. Vaak horen we hem schreeuwen, vooral 's nachts, wanneer alles stil is, zodat je er helemaal gek van wordt. Dan scheldt Baby 2 hem uit, hard en gemeen.

De overzieners zeggen dat Baby 12 zijn been heeft gebroken omdat hij ondeugend is geweest. Ze zeggen niets over mij, al heeft Baby 2 geklikt dat ik tegelijk met Baby 12 buiten was. Gelukkig lag ik al in bed toen ze hem eindelijk naar binnen droegen, met planken langs zijn been. Mijn haar was nat, niet van de douche maar van de regen.

Toch denk ik dat ze het weten. Je kunt het zien aan hoe ze kijken.

Onze nummers zijn veranderd, zomaar, opeens. De overzieners zeggen dat het verkeerd is te denken dat zo'n nummer betekenis heeft. Dat drie beter is dan vijftien, bijvoorbeeld. Ze hadden de nummers niet in volgorde van leeftijd moeten uitdelen. Iedereen is gelijk, dus iedereen zou elk nummer moeten kunnen dragen. Ik wilde roepen: maar ik was de eerste baby! Ik heb zo vaak gewenst dat ik niet de eerste baby was, waarom voelt het nu dan als diefstal?

Nu noemen ze me Baby 18. Maar ik denk nog steeds aan mezelf als Baby 1. Natuurlijk is Baby 2 opeens Baby 1 geworden, en Baby 12 is Baby 36. Ik weet niet wat de overzieners willen, maar er klopt niets van. Het enige is dat ik nu tenminste weet

dat Baby 12 nog leeft. We hebben hem al dagen niet meer gehoord, maar anders hadden ze hem vast niet een nieuw nummer gegeven.

Baby 31 - dat is dus Baby 3 - zegt dat iemand met me praten moet.

‘Waarom?’ vraag ik.

‘ Het is iemand die weet hoe het met Baby 12 is. Eh, Baby 36.’

‘Wie is het dan?’

‘Ik moet het geheim houden. Anders merken de overzieners het. Je wilt het toch graag weten? Jullie waren toch vrienden?’

‘Iedereen is vrienden met iedereen,’ zeg ik.

‘Dat weet ik.’ Baby 3 kijkt alsof hij nog nooit iets lelijks in de wereld gezien heeft.

‘Waar is het?’

‘Aan het eind van het bospad. Kom.’

Ik vertrouw het niet, en toch volg ik hem. Hij huppelt voor me uit.

Het bospad is best lang, maar na een aantal bochten zie je in de verte een veld vol paarse bloemen. Er is niemand op dat veld. Dan hoor ik geluid achter me. Baby 2 is vanuit de bosjes tevoorschijn gekomen met zijn groepje. Ik wil wegrennen, maar twee jongens - ik weet hun nummers niet - hebben me al vastgepakt. De meisjes giebelen.

‘Kijk daar,’ zegt Baby 2. ‘Begrijp je eindelijk dat je net zo stom bent als alle anderen?’

‘Hoe bedoel je?’ vraag ik. ‘Zo stom als jij?’ Ik ben bang, maar ik heb besloten dat niet te zijn.

‘Je bent te lang de eerste geweest. Nu heb je een grote mond.’

Ik zeg niks. De jongens trekken me heen en weer.

‘Ik ben nu Baby 1,’ zegt Baby 2.

Dat maakt me boos. ‘Niet waar!’

‘Alsof jij dat bepaalt!’ Hij geeft me een stomp tegen mijn schouder.

‘Hé!’

‘Wat nou, “hé”? Wil je vechten?’

De anderen beginnen te roepen: ‘Vechten, vechten!’ Nu stompt Baby 2 me in mijn maag.

Ik verbijt de pijn. ‘Als ik blauwe plekken heb, krijg je straf.’

Baby 2 lacht. ‘Jij kreeg toch ook nooit straf?’ En dus slaat hij nog wat meer, ik denk wel tien keer. Tot ze me loslaten en ik door het bos naar huis ren.

Baby 12 is terug. We hebben in de tuin gewerkt, en nu we ons moeten wassen, zit hij op zijn oude bed voor zich uit te staren. Iedereen loopt snel aan hem voorbij, geschrokken. Ik ook. Hij heeft geen linkerbeen meer.

In de badkamer fluisterpraat iedereen erover.

‘Hoe moet hij dan nog meedoen met hardlopen?’

‘Hij vond zichzelf toch zo bijzonder? Nu is hij pas bijzonder.’

Het meisje dat dat zegt, wil ik slaan.

Nadat ik mijn handen heb gewassen, loop ik naar zijn bed. Het enige wat beweegt zijn zijn ogen. Ze kijken naar zijn overgebleven voet, dan naar mij.

‘Hoi,’ zeg ik.

Hij zegt niks.

‘Ik vind het echt heel erg.’

Nog steeds niks. Straks hebben ze zijn tong ook doorgezaagd!

‘Ga maar weg,’ zegt hij.

‘Maar ik heb toch niks gedaan?’ Ik voel me opeens heel verdrietig.

‘Weet ik,’ zegt hij. ‘Ga toch maar weg.’ Dan kijkt hij weer naar die ene voet.

Baby 12 moet leren lopen met een stok onder zijn oksel. Dat gaat moeilijk - ik denk dat hij niet wil. De overzieners blaffen hem af. Ze vinden hem niet zielig, zoals ik. Elke keer als ze boos

worden, voelt het alsof ze ook boos zijn op mij.

Het is nooit meer zo leuk als het vroeger was. Ik moet de hele tijd opletten of er niet iemand is die me te grazen wil nemen. Baby 2 of baby's die bij Baby 2 in het gevlij willen komen. De overzieners doen net of ze het niet doorhebben. Maar ze moeten het doorhebben. Ze zijn de overzieners.

Ik heb iets ongelooflijks gezien!

Ik ben direct naar huis gerend, op zoek naar Baby 12. Hij zit op bed, zijn ogen als van zo'n varken dat door de overzieners is geslacht. Ik zeg dat hij moet komen - schreeuw het bijna. Het is net of hij door me heen kijkt.

Ik heb al een hele tijd niet meer met hem gepraat, maar hij moet zien wat ik gezien heb. ‘Toe nou. Snel. Voor de overzieners het doorhebben.’

Hij kijkt naar het been dat weg is. ‘Ik ben niet snel.’

‘Ik til je. Ik meen het. Er is iets in de lucht.’

Volgens mij heeft hij ruzie met zijn eigen hoofd. Misschien omdat hij best nieuwsgierig is, terwijl nieuwsgierigheid hem zijn been heeft gekost. Of misschien omdat hij boos is dat ik hem zo lang genegeerd heb. Nu kan ik het allemaal goedmaken.

Hij knikt, best ferm. Hij glijdt van het bed, huppend op zijn ene been, en steekt zijn armen uit.

Baby 12 is gegroeid, maar omdat hij maar één been heeft, is hij toch lichter dan die avond dat ik hem hielp de boom te beklimmen. Zijn handen klemmen om mijn nek - ik stik bijna, maar dat geeft niet. Ik neem het pad langs de akkers, ga dan het bos in, richting het bloemenveld en het klif. Eerst met snelle stappen, dan rennend. Andere baby's lopen ons achterna, joelend en nieuwsgierig, maar wanneer ze het ding in de lucht zien, stoppen ze. Ze zijn bang, maar ik niet. Ik weiger. Dan hoor ik de overzieners roepen dat we naar binnen moeten. Ze klinken opgewonden, boos, en ja, ook bang. Ze komen onze kant op, maar ze zijn nog best ver weg.

‘Zie je het?’ vraag ik.

Baby 12 zegt niks - ik voel dat hij knikt.

‘We moeten het klif op. Dan kunnen we het beter zien.’

‘Een walvis,’ zegt hij.

‘Maar in de lucht,’ zeg ik.

Hij schokt een beetje. Ik denk dat hij huilt.

Wanneer we vlak bij de rand van het klif zijn, zet ik hem voorzichtig op de grote kei. Als hij gehuild heeft, zie je er niks van. Geen tranen, geen rode ogen.

De luchtvis is heel groot, en geen dier, zoals ik eerst dacht. Hij heeft de kleur van bestek, al lijkt hij gemaakt van stof en niet van metaal. De luchtvis drijft zonder water langzaam onze kant op. Loom. Er hangt een soort huisje onder, waarin van alles beweegt.

‘Mensen,’ fluistert Baby 12.

‘Mensen?’ vraag ik.

Hij zegt het nog een keer. ‘Mensen.’

Het duurt even voor ik ze zie. Ze zijn zo oud als overzieners en dragen rare kleren. Ze hangen uit de raampjes en zwaaien. Naar ons. Ik kan het bijna niet geloven, maar ik moet wel. Dan kijk ik over mijn schouder naar waar Baby 12 zit. Hij zegt niks en zwaait terug. Het is net of hij die mensen kent.

Gustaaf Peek *Albe*

> Ook zijn korte verhalen waren eigenlijk altijd romans, bekende Gustaaf Peek (1975), wiens roman *Ik was Amerika* (2011) zowel met de BNG Nieuwe Literatuurprijs als met de F. Bordewijkprijs werd bekroond. In 2014 verscheen zijn vierde, enthousiast ontvangen, roman *Godin, held*, en dit verhaal.
> Het is een verhaal over een niet-dagelijkse dag, twee kinderen, waarbij je pas laat doorhebt dat het meisje geen naam krijgt. Ze moeten uit de klas voor een klus, en eindigen de dag met snoep. Wie zijn ze, wat zijn ze van elkaar? ‘De deur achter is open, vaak komen ze lachend aan, voordat ze binnenkomen halen ze een paar keer diep adem en doen ze even of de ander niet bestaat.’
> ‘Ze blaast haar wangen bol en trekt het kleed over haar hoofd, even omringt de geur van oma's en oude kasten haar gezicht, daarna verschijnt ze weer in de lucht van klamme steen en verbrande was.’ De albe scheidt twee jonge mensen van de dood, en van het schoolleven. Wat blijft is dit verhaal over een onbewust leven.

Voor het zover is kijken zij en Robby elkaar de hele ochtend niet aan. Pas als ze op straat lopen, uit het zicht van de anderen, zegt Robby voor het eerst iets tegen haar, trekken ze hun tassen open en vergelijken ze het eten dat ze van hun moeders hebben meegekregen.

Ook die dinsdag laat meester Peter hen te laat vertrekken. Het ritueel is telkens hetzelfde: meester Peter die doet alsof hij wakker schrikt, naar de klok kijkt, naar zijn tafel loopt, met zijn vinger over een vel papier glijdt en daarna naar haar en Robby opkijkt. Nog nooit heeft hij andere kinderen gestuurd, niemand anders wil, toch moet hij elke keer weer verbaasd naar hen wijzen en zuchten dat het eigenlijk niet uitkomt omdat ze net met iets belangrijks bezig zijn. Altijd vraagt hij tot hoe laat het duurt, terwijl het nooit voor twaalven klaar is.

Het laatste stuk rennen ze. Alle slagen van de klok klinken gelijk, maar ze weten hoeveel dreunen er nog zullen volgen voor het eerste woord. De deur achter is open, vaak komen ze lachend aan, voordat ze binnenkomen halen ze een paar keer

diep adem en doen ze even of de ander niet bestaat.

Hun kleren hangen aan haken voor de spiegel. Ze hoesten een keer, of verschuiven een stoel om te laten weten dat ze er zijn. Robby moet lang gapen, hij mist twee tanden, net boven elkaar in zijn mond, gisteren perste hij een rood potlood in de opening, van meester Peter moest hij daarna even vooraan zitten. Ze blaast haar wangen bol en trekt het kleed over haar hoofd, even omringt de geur van oma's en oude kasten haar gezicht, daarna verschijnt ze weer in de lucht van klamme steen en verbrande was. In de spiegel lijkt de zoom weer korter dan vorige keer, maar voordat ze heeft kunnen uitrekenen hoe lang het kleed erover heeft gedaan om van haar kuiten haar knieën te bereiken, zwaait de deur open en gebaart de onrustige vinger van Lindemans dat het gaat beginnen.

Robby doet de emmer en spons, de staf is voor haar. Ze wachten op het orgel. Op dit moment, kort achter de kromme rug van Lindemans die rode stippen op zijn toga heeft omdat hij te veel aan zijn nagels pulkt, vlak voordat de muziek al het andere geluid dichtslaat, wil ze Robby te snel af zijn. Ze draait zich naar hem, trekt haar neus op, met schele ogen zuigt ze haar lippen naar binnen voor een vissenmond. Maar Robby houdt zijn hand voor zijn gezicht, de eerste slag is voor hem. Ze wil niet teleurgesteld overkomen en doet of een onverwachte jeuk haar gekke trekken veroorzaakt. Ze zal hem nog wel krijgen.

Het is best druk binnen. Er zijn zelfs mensen op de buitenste hoeken aangeschoven. De kist staat net als de vorige keer te dicht op de trap, ze verheugt zich op de moeite die het Lindemans gaat kosten om er normaal omheen te lopen en kijkt naar Robby om erachter te komen of hij hetzelfde denkt. Een diepe frons houdt Robby's gezicht bij elkaar, ze weet dat hij nu zijn lachen inhoudt en niet zal terugkijken.

Het valt mee. Lindemans weet alle draaien te maken. Ze denkt alweer aan andere dingen, aan de nieuwe gordijnen voor haar kamer die ze zaterdag mag uitzoeken, aan de stiften van

haar broer die ze heeft laten opdrogen en in de doos onder haar bed heeft verstopt. Op de fotolijst op de kist ziet ze een oude vrouw met lelijke, veel te bolle ogen achter een brede bril. Ze probeert de stand van die ogen goed te onthouden en kan niet wachten om Robby te verrassen met dezelfde enge blik. Het liefst zou ze er ook een bril bij opdoen om hem helemaal in te maken.

Zodra ze aan weerszijden van het altaar komen te staan met uitzicht op elkaar voert ze gauw uit wat ze in gedachten heeft geoefend. Haar hoofd bibbert door de kracht die het haar kost om haar ogen zo ver mogelijk open te krijgen. Robby loert eerst zorgelijk naar haar, alsof hij denkt dat ze plotseling ziek is geworden. Daarna merkt ze dat hij haar plan doorheeft, maar te laat, hij begint op zijn onderlip te bijten, ze hoeft nog maar even vol te houden en dan heeft ze hem. Hij knijpt in zijn neus, zijn lichaam schudt en ze weet dat ze vandaag van hem heeft gewonnen. Lindemans, alsof hij het weet, draait zich naar Robby, gebaart dat hij naar achteren moet om de manden te halen. Ze ziet Robby ontsnappen, maar dat mag nu. Ze draait zich naar de volle kerk, ontdekt kinderen van haar leeftijd, maar niemand van haar school.

Robby komt terug met de manden. Natte haren plakken aan zijn voorhoofd, hij heeft zijn gezicht onder de kraan gehouden. Ze delen de manden uit. Vaak hebben ze het erover gehad dat ze dan eigenlijk met gescheurde kleden langs de banken moeten gaan, hoestend en met holle wangen. Wanneer Lindemans klaagt over de lege manden en de gierige mensen, roept hij wel eens dat hij een foto van een stervend negerjongetje in de manden zou moeten leggen. Hij vraagt hun dan om zijn vermoeide woorden maar niet verder te vertellen.

Ze helpen alles naar achteren te dragen. Het orgel maakt weer een dove ruimte van de kamer. Robby giet de laatste wijn terug, ervan proeven doen ze al lang niet meer, de ongebruikte ouwel gaat in de la. Ze trekt het kleed uit, steekt daarna de haak

door de open hals. Ze opent een kast en begint nettere stapels van de kaarsen te maken, terwijl Robby languit op tafel gaat liggen.

De deur naar buiten gaat open, ze fluit kort zodat Robby overeind komt. Lindemans verschijnt op de drempel met een van de manden in de hand. Hij pakt er twee guldens uit. Voordat hij hun de munten overhandigt, kijkt hij naar zijn handpalm, alsof hij op het punt staat iets te schenken wat hij zich niet kan veroorloven, met het geld nog zijn avondeten had willen kopen. Ze wachten tot hij eindelijk lijkt te beseffen dat buiten iedereen op hem wacht. Zwijgend en knikkend nemen ze hun beloning in ontvangst.

Het moet precies kloppen, van haar gulden wil ze zo min mogelijk wisselgeld. Ze kan maar niet begrijpen dat Robby binnen pas gaat nadenken over wat hij wil. Hij wijst naar het zwart-wit, de zuurstokken, als laatste tikt hij op het glas voor een dropveter. Ze krijgt onmiddellijk spijt dat ze hem heeft laten voorgaan, want hij komt geld tekort en kijkt haar vragend aan om het verschil. Nu kan ze weer helemaal opnieuw beginnen.

Achter de oude kaarsenfabriek ligt alles open. Het is al laat in de middag, niemand werkt er meer. Gelukkig, de heuvel staat er nog, ze beklimmen zwarte en bruine lagen aarde voor de beste plek.

Boven blaast Robby het zand van zijn zuurstok. Ze weet dat hij het stiekem lekker vindt wanneer zijn kiezen op iets knarsen. Ze gaat zitten, vouwt haar benen, ze spreidt haar buit uit over haar schoot. Robby laat zich naast haar op de aarde zakken. Hij kauwt met open mond, zijn adem is warm en zoet.

Ik heb te veel gekocht. Dat krijg ik nooit op.

Het hoeft niet op.

M'n broertje mag hier niets van. Ik heb ervoor gewerkt.

En als je 't nog 's verstopt?

Wil jij 't niet voor me bewaren?

Wat jij kiest vind ik niet lekker.

Je mag 't niet opeten.

Betaling.

Jammer. Zou dit nog liggen als het sneeuwt?

Voor om te sleeën?

Ja.

Vorig jaar sneeuwde 't ook niet.

Jammer.

Robby schuift een beetje op. Ze kan nog net haar snoep oprapen voordat hij zijn hoofd op haar schoot legt. Ze voelt hem kauwen en wil zeggen dat hij zich zo kan verslikken, maar ze bedenkt zich en gaat iets achterover zitten om hem meer ruimte te geven.

Af en toe zegt Robby iets, maar met zijn volle mond half op haar been mompelend is hij moeilijk te verstaan. Ze antwoordt hem met hm-hm. Aait zijn haren, terwijl ze beneden steeds meer auto's met ver schijnende lampen ziet passeren.

Bette Adriaanse *Persoon in rattenpak*

In 2010 publiceerde Bette Adriaanse (1984) het korte verhaal ‘De steen’. Een cryptisch verhaal, allegorisch, wanneer het Nederlands een fraaier woord dan ‘sprookje’ kende zou dat ‘De steen’ kunnen duiden. ‘Op een zekere dag, in een zeker dorpje ergens in de woestijn, arriveerde een man. Hij droeg een grote steen op zijn schouders. Het was een dun klein kereltje en de steen was bijna net zo groot als hij zelf was.’
Hoewel contemporain en sociaal herkenbaar, is ‘Persoon in rattenpak’ overduidelijk van dezelfde auteur. ‘De man, die eerst een reus geleken had, was klein ineens. “Denk niet dat ik niet liefhad', zei hij, knijpend in mijn arm.” Als ik mijn ziel niet altijd op een armlengte van mij afgehouden had -’ Zonder een zeker zelfvertrouwen zou dit soort zinnen niet geloofwaardig op de pagina staan. Adriaanse schrijft heldere zinnen over onheldere zaken.
Bette Adriaanse is naast schrijver ook beeldend kunstenaar. Wat ze maakt is origineel, alsof ze het niet kan laten.

Ik had die dag twee kaarten in mijn brievenbus. Een uitnodiging voor een verkleedfeest in de kelder van mijn flat ‘om als buren nader tot elkaar te komen’ en een kaart uit Utrecht: ‘Laat wat horen, xxxjes zus’.

Ik legde de post op tafel en zakte in de hoek die ik op de grond gebouwd had van boeken, theekopjes en een lamp waar nu een vlieg op zat. De vlieg keek door de bolling van het glas naar een soortgenoot die in de hitte omgekomen was.

‘Ja, Vlieg,’ zei ik, ‘zo kan het dat het slechte nieuws als een donderwolk je leven binnen drijft. En dat je niets zei van wat je nog had willen zeggen toen je de dag ervoor zijn hand vasthad.’

‘Ga als rat,’ zei Vlieg terug.

‘Wat?’

‘Ga als rat,’ zei hij, zonder zijn blik af te wenden van de lamp. ‘Naar het verkleedfeest. Ratten overleven alles, leren snel. Dat kan ik van de vlieg niet zeggen.’ Hij keek minachtend naar de zwarte stippen in mijn lamp. ‘Ze zien dat het een kunstlicht is en dat het hun einde wordt. Toch stortten ze zich erin. Het dom verlangen is te sterk voor ze.’

‘Als rat gaan dus?’ zei ik.

‘Niemand anders gaat als rat,’ zei Vlieg, ‘geloof mij maar’, waarna ik op zijn aanwijzingen een grijze wollen trui uithaalde voor de staart. Er brak een periode aan waarin ik steeds droomde dat ik hem was en hij mij, en ik precies wist wat hij zou zeggen.

Op de avond van het feest zag ik dat Vlieg gelijk had: niemand in de kelder van mijn flat was als rat verkleed.

‘Goedenavond,’ zeiden uitgestoken handen, ‘welk nummer woont u? Wat doet u als ik vragen mag? Verdient dat wat?’

‘Ben jij als rat?’ zei iemand in een verfbekladderd pak.

Hij zei niet als ik vragen mag dus ik richtte mij tot hem. ‘Ik ben als rat,’ zei ik. ‘Die overleven alles. En jij, ben jij als kunstenaar?’

‘Ach nee,’ zei hij, ‘ik ben er een. Ik had geen tijd om me om te kleden. Heb veertig dagen aan een schilderij gewerkt met tot slot één dag om te bepalen wat de bovenkant is. Sigaret?’

‘Blaaskaak,’ zou Vlieg zeggen, maar hij was er niet.

Ik ging buiten op het stoepje staan en keek naar de hemel die donkerblauw geworden was boven de lichten van mijn flat, die geel en vierkant waren.

In een van die vierkantjes zat ik aan mijn bed.

‘Niemand weet hoeveel dagen ik daar zit,’ zei ik hardop. ‘Hoe lang ik niemand aangekeken heb.’

‘Jawel,’ zei een stem achter mij. De stem kwam van een vrouw die op de loopplank van haar woonboot stond. Ze droeg een groen gewaad. ‘Wij gaan naar Utrecht,’ zei ze, maar ik wist toen al dat er niemand in de boot was behalve ik.

Ik liep de trap af naar het ruim. Boven het trapgat hing een porseleinen tegel. Er stond op: ‘Als de dood nabij is, zit ik hier op je te wachten’.

‘Een gelukwens,’ zei ze, ‘betekent niks.’

Ze kwam met een dienblad vol rammelende glaasjes achter mij het trapje af. Ik dacht dat er limonade in zou zitten, maar het waren kaarsen.

‘Ontsteek er eentje,’ zei ze. ‘Vijftig cent.’

De motor dreunde monotoon en terwijl de boot zijn buik over het donkere water en fietsenwrakken sleepte dronk ik thee uit een verschrompeld plastic bekertje. Mijn kaarsje flikkerde. Ik had toen ik het aanstak zijn naam gezegd.

Er was geen loopplank dus ik sprong bij de Catharijnesingel, waar we hadden aangelegd, in het gras en belde aan bij zus. Het rattenpak dat ik alweer vergeten was leverde mij onmiddellijk bezorgde aandacht op, ondanks het tijdstip (vier uur 's nachts).

‘Toen stak ik de kaars aan,’ vertelde ik, ‘en heb ik met mijn ogen dicht zijn naam gezegd, maar er gebeurde niks. Denk jij dat ik pathetisch aan het worden ben?’

‘Ik heb het idee dat jij nog lang niet slapen gaat,’ antwoordde mijn zus. ‘Klopt dat? Wij zijn echt moe.’

Ik zag nu pas dat haar man al ingedommeld was. Hij had een kussensloop over de leuning van de bank getrokken en zijn benen uitgestrekt.

‘We willen wel,’ zei zus. ‘Bel morgen anders.’

Bij de deur toonde ze me een foto van het kind waarop hij op mij leek.

‘Dat maakt veel goed,’ zei ik. Ik meende het.

De straten waren ochtendleeg in Utrecht. De kerkklokken speelden maar ze tikten niet.

‘Dat tikken is al lang geleden opgehouden,’ zei een man die op de treden van de torentrap op mij zat te wachten. ‘Terwijl dat het belangrijkste is.’

Hij werkte daar, wat ik al dacht, maar wat hij deed wilde hij niet zeggen. ‘Niet zo in 't kort,’ zei hij, ‘dan gaat er altijd iets verloren.’

Ik volgde hem omhoog, door de bochten van de lange wenteltrap.

‘Niemand weet dat ik vaak een zijweg neem,’ zei ik, ‘en uren bij het water sta als ik hun huis verlaten heb. Dat ik mijn boodschappen alleen uit schappen haal waar niemand anders staat.’

Toen we boven waren dacht ik dat ik Vlieg zag, maar het was een ander.

De man grijnsde terwijl hij naar het azuurblauw van de hemel keek. Zijn tanden waren klein en geel. ‘Ik zeg altijd maar zo, als je er niet tussen past is dit de beste plek om eruit te stappen. Rustig ook nu.’ Hij gebaarde naar het plein beneden en stapte voor de reling weg. ‘Persoon in rattenpak onder aan de Dom gevonden.’ Hij lachte hard.

‘Maar de wereld wil mij wel,’ zei ik. Het kind dat op mij leek, dat was een bewijs. En de stad die voor mij openlag was nu fris en veelbelovend in mijn neus.

‘Haal uw handen van mij af,’ zei ik. ‘Ik moet u niet.’

De man, die eerst een reus geleken had, was klein ineens. ‘Denk niet dat ik niet liefhad,’ zei hij, knijpend in mijn arm. ‘Als ik mijn ziel niet altijd op een armlengte van mij afgehouden had -’

Maar ik trok me los en rende de trappen af, liet hem in de bogen achter.

In de trein terug werd mij de treinkrant van de nieuwe dag gegeven.

ER IS GEEN WEG, stond in koeienletters op de voorkant, WE ZIJN ER AL.

‘Niets van waar,’ zei de mevrouw die voor mij zat. Ze ging naar de huishoudbeurs.

‘Ik wil altijd als eerste binnenkomen,’ zei ze, ‘daar hou ik van.’

In het gangpad kwam een Japanner met een mondkap langs.

En buiten kwam de zon zoals gewoonlijk in het oosten op. De lange schaduw van mijn flat reikte precies tot waar mijn voet het perron raakte.

Thuis zocht ik Vlieg. Gewoonlijk zat hij op de tafel, of tegen het gordijn, maar nu was hij er niet.

'Hier.'

Zijn stem klonk zwak en zachtjes.

'Hier. Ik zit erin.'

In de lamp lag Vlieg, zwartgeblakerd, uitgeput, beschaamd.

'Kijk niet naar me,' zei hij met afgewende blik, terwijl ik zijn zwakke lichaampje tussen duim en wijsvinger de lamp uit hees. 'Laat me sterven.'

Maar ik nam hem mee naar mijn balkon, en vertelde hem alles wat ik had meegemaakt.

Toen ik bij het verfbekladderd pak was riep hij: 'Blaaskaak!' en kondigde vervolgens met veel bombarie zijn laatste adem aan.

'Zo ken ik je,' zei ik opgelucht, maar hij was toen al dood en mijn vlieg niet meer.

Opnieuw alleen schoof ik hem van de balustrade.

Niña Weijers *Unbelievable, is not it?*

> ‘Ik werd rijk door twee toevalligheden, zo verschillend van aard dat ik nooit heb geprobeerd een kosmisch verband te ontdekken.’ Je gelooft het niet, toch gebeurde het. Je hoort het de verteller van Niña Weijers' verhaal ‘Unbelievable, is not it?’ denken, een paar keer - tot de laatste zinnen. Daar komt ze mee weg, al zijn die twee toevalligheden, en een derde die zich tijdens het verhaal ontvouwt, grotesk. Kosmisch. Maar de verteller is zich daarvan bewust, en dat neutraliseert de absurditeit. Weijers (1987) thematiseert ongeloofwaardigheid, ook in haar debuutroman *De consequenties* (2014). Het tweede deel van dat boek is speculatiever, de hoofdpersoon blijkt paranormale gaven te hebben, aan het hechte, realistische eerste deel blijken allerlei losse eindjes te zitten. Daar gebeurt iets, en dat is ook de kern van dit verhaal: het is ongeloofwaardig, is it not, maar er gebeurt iets. En niet zomaar.
> Niña Weijers (1987), literatuurwetenschapper en redacteur van *De Gids*, won in 2010 Write Now! en kreeg in 2014 de Anton Wachterprijs. Het is een talent met losse eindjes en goede zinnen. Om te volgen.

Ik werd rijk door twee toevalligheden, zo verschillend van aard dat ik nooit heb geprobeerd een kosmisch verband te ontdekken. Mijn man noemt dat ‘onethisch’. Het universum ís onethisch, zeg ik hem, maar hij is overtuigd van het tegenovergestelde. Ik zeg dat hij voorgoed verpest is door zijn christelijke jeugd, hij antwoordt dat militant atheïsme een veel gevaarlijker ideologie is. Ons kind wordt opgevoed met elkaar volledig tegensprekende normen en waarden, maar lijkt daar tot nu toe niet onder te lijden. Ze is vier en zegt eerlijke dingen tegen vreemden die ons doen ineenkrimpen van schaamte. Naast eerlijkheid is haar levensvisie gebaseerd op onredelijkheid en willekeur. Ze lijkt op mij, zeg ik. Ze lijkt op mij, zegt mijn man.

Op mijn vijfentwintigste schreef ik een roman. In de jaren daarvoor had ik met toenemende weerzin gestudeerd, iets geesteswetenschappelijks waarvan me niets is bijgebleven behalve de

geur van filterkoffie en kopieerapparaten, waar ik hele boeken onder legde omdat ik nooit kon inschatten wat ik nodig had.

Toen ik was afgestudeerd maakte ik een reis naar India die drie maanden zou duren maar uiteindelijk anderhalf jaar in beslag nam. Ergens tussen Jaipur en Varanasi had een parasiet bezit van mijn lichaam genomen en ik strandde in een dorpje in het hoge noorden. Alles wat ik at kwam er onmiddellijk in vloeibare vorm weer uit, ik begreep niet wat die parasiet daar zelf aan had, misschien werd hij groter en ik kleiner, misschien verdween ik ten gunste van hem, maar in elk geval: ik had me nog nooit zo ellendig gevoeld.

Na een paar weken kwam ik erbovenop. Ik was nog altijd een miezerige versie van mezelf, maar ik kon weer op mijn benen staan en de angstaanjagende donkerte onder mijn ogen trok zich langzaam terug. Ik bleef hangen in het dorp. Het wemelde er van Europeanen op zoek naar verlichting, mensen die zich verkrampt probeerden los te maken van hun ego en hoopten een glimp op te vangen van de dalai lama. Het waren idioten, maar mijn verzwakte staat had me mild gestemd en de ijle, zuivere Himalayalucht maakte me licht in het hoofd. In die omstandigheden schreef ik mijn boek, zomaar, door op een ochtend een pen en een notitieblok te pakken.

Zomaar. Niet het goede woord. Erg verkeerd zelfs. *Onethisch*.

We wonen in een groot, vrijstaand huis aan een plas. Het is ontworpen door de oom van mijn man, een gerenommeerd architect die nog gelooft in de volledige autonomie van de ontwerper en niets moet hebben van de democratisering van zijn vakgebied.

Ons huis is een compromisloos kunstwerk van glas en beton, zonder verdiepingen en haast zonder tussenmuren. Ik heb

geen kamer voor mezelf, ik schrijf aan een grote houten tafel die uitkijkt over de plas. De ruimte is niet geschikt voor een schrijver, ze is te groot voor zo'n kleine bezigheid.

Na zeven standaardafwijzingen, toonde een kleine literaire uitgeverij interesse voor mijn manuscript. Er was inmiddels ruim twee jaar verstreken, ik had nergens meer op gerekend, ik schreef slechte maar goedbetaalde stukjes voor een glossy en uitgebreide literatuurbeschouwingen voor een internetplatform dat door geen hond werd bezocht.

Een redacteur, naar later bleek de enige, vroeg me langs te komen. We dronken thee op zijn kamer (we deelden een theezakje), die klein was maar keurig, en uitkeek op een blinde muur. Hij had mijn boek nu drie keer gelezen, zei hij, en hij was er steeds meer van doordrongen geraakt dat hij iets bijzonders in handen had, iets buitengewoon origineels, ruw nog, maar in potentie meesterlijk. Ik keek naar zijn handen terwijl hij praatte, prachtige brede handen met donkere haren en langgerekte vingers. Een halfjaar schaafden we aan het manuscript, toen ging het naar de drukker. We dronken een blikje bier op zijn kamer om het te vieren, toen nog veel meer bier op andere plekken, en uiteindelijk lagen we te zoenen in een nachtcafé. Anderhalf jaar later was het boek in veertien talen vertaald. Een vooraanstaande Britse schrijver had het in een essay ‘de roman van de toekomst’ genoemd, ik won een Franse prijs voor vertaalde romans, ik werd uitgenodigd voor lezingen, gastdocentschappen, residenties. Op een schrijversfestival in San Francisco hing ik groen van ellende boven de wc. Ik dacht dat de parasiet zijn comeback had gemaakt, zoiets was heel goed mogelijk, maar deze keer groeide er iets anders in me, het had vingers en tenen en overduidelijk dictatoriale trekjes.

Ik was algauw ingetrokken bij de redacteur, die een klein appartement aan de rand van de ringweg bezat. Haast ongemerkt

groeide onze verbondenheid, ondanks, of dankzij - wie zal het zeggen - onze volstrekt tegengestelde temperamenten. Hij was rustig en gelijkmoedig, en dat lokte in mij een onverzadigbare drang tot ruziemaken uit. Vooral wanneer ik had gedronken maakte zijn weigering terug te schreeuwen me soms zo woedend dat ik heel erge dingen zei, die ik probeerde terug te draaien door de drie daaropvolgende dagen sorry te zeggen, te koken, te poetsen, op mijn uiterlijk te letten. Het kind hadden we niet zien aankomen, maar toen ik zwanger terugkwam uit San Francisco wisten we dat we met niemand anders een kind zouden willen delen dan met elkaar. Ik rookte een laatste sigaret, dronk een laatste glas wijn, en zocht de maanden daarop meer ruzie dan ooit.

Er is een nieuw gezin in het huis naast ons komen wonen. Ik zeg naast ons, en dat is ook zo, maar hier betekent dat tegelijk: een halve kilometer verderop. Ze hebben een baby en een jongen van een jaar of zes. De jongen heeft leukemie gehad, en herstelt nu van een zware chemokuur. Hij is helemaal kaal en zijn hoofd is rond als een biljartbal. Een paar dagen geleden nodigde ik hem, via zijn moeder, die directeur is van iets groots dat te maken heeft met het waternet, uit om bij ons te komen spelen.

Vlak voor zijn komst had ik ons kind goed geïnstrueerd. Ik vertelde haar dat het jongetje heel ziek was geweest, dat hij er daarom zo uitzag, en dat ze er niets over mocht zeggen omdat de ziekte dan zou kunnen terugkomen. Ze leek onder de indruk, maar ik besefte dat ik dit soort onzin niet lang meer aan haar zou kunnen verkopen.

Toen de jongen en zijn moeder hun entree maakten gaf ons kind hun stijfjes, en met opeengeperste lippen, een hand. Ik was overdreven vriendelijk en kletste een eind raak, ter compensatie van mijn kind, dat niets zei en alleen maar met grote ogen naar de kale kop van die jongen keek. Toen ons bezoek

even niet oplette, gaf ik haar een zeer dreigende blik. ‘Ik zég toch niks over hoe hij eruitziet!’ barstte ze uit.

Toen ons kind ter wereld kwam, paarshoofdig en uitzonderlijk groot, had ik al veel geld verdiend aan mijn boek, genoeg om te verhuizen naar een plek waar het voor een kind mogelijk was om op te groeien. We keken naar appartementen in de stad, buiten de stad, we droomden over huizen die we niet konden betalen, en toen gebeurde er iets waarvan iedereen altijd zegt dat de kans kleiner is dan een blikseminslag: ik won een idioot bedrag bij de Staatsloterij. Ik had me aangemeld in de tijd dat ik nog waardeloze rubrieken in de glossy vulde. Iedere maand werd er automatisch een bedrag van mijn rekening geschreven. Ik was simpelweg te lui geweest om het op te zeggen.

's Ochtends vroeg smeer ik boterhammen voor ons kind, mijn man brengt haar naar school voordat hij naar de uitgeverij gaat. Wanneer ze de deur uit zijn begint mijn werkdag. Ik doe een paar zonnegroeten voor de glazen wand op het oosten en neem dan plaats aan de grote houten tafel.

Sinds het kind in ons leven is werk ik aan een tweede boek, waar ik vage voorstellingen van grootsheid bij heb die zich niet makkelijk laten verwoorden. Mijn eerste boek schreef ik op intuïtie, maar nu houd ik er allerlei ideeën op na wat betreft de toekomst van de romankunst. Ik heb een obsessie opgevat voor authenticiteit: als onderwerp, esthetica en onmogelijkheid. Het is allemaal de schuld van die Britse schrijver. In het begin merk je het niet, maar zo'n uitspraak heeft gewicht, en op een gegeven moment kun je het eigenlijk niet meer dragen.

Ik zit op een meditatiekussen en probeer nergens aan te denken, maar in feite peins ik over Poppy, een personage uit mijn boek dat fervent aanhanger is van het eerlijkheid-boven-alles-

principe. Dat heeft desastreuze gevolgen, vooral omdat ze op den duur verstrikt raakt in de notie van eerlijkheid zelf. Na jaren begrijp ik nog steeds niet goed wie Poppy is. Er moeten woorden zijn, combinaties van woorden, die haar ontsluiten, maar ik schrijf steeds net mis en Poppy is nog altijd een levenloos geval met touwtjes aan haar ledematen. Ik zit op dat kussen te hopen op een epifanie, ik denk eraan dat ik te veel hoop, dat ik te veel denk, dat ik mijn teennagels moet knippen, en dan gaat de bel.

Ik kijk op de klok: tien over tien. De bel gaat een tweede keer.

De bel gaat hier alleen op onze voorwaarden: twee keer per week voor voedselpakketten inclusief recept (lokaal, biologisch, peperduur), en verder wanneer we bezoek verwachten (in het weekend), de schoonmaakster (maandag), de tuinman (donderdag), of de oppas (als mijn man en ik iets goed te maken hebben).

Vandaag is het dinsdag. Misschien, denk ik, als ik naar de deur loop, zijn het onze nieuwe buren. Misschien is het jongetje opnieuw ziek geworden, misschien gaat hij dood. Misschien is hij al dood.

Er ligt een oude foto op mijn werktafel, van mijn reis door India, genomen op een moment in de tijd dat ik nog niet was geveld door de parasiet. Ik sta naast een vrolijk gekleurd bord, onder een trits Tibetaanse gebedsvlaggetjes. Op het bord staat te lezen, in het Engels, dat ik mij op 17.582 voet boven de zeespiegel bevind en dat dit de op-twee-na-hoogste bergpas van... (zinsdeel is uitgeveegd) is. ‘Unbelievable, is not it?’ staat eronder. Ik kijk ernaar en weet dat in dit ene malle zinnetje de waarheid van mijn roman besloten ligt.

Er staat een donkere jongen voor de deur met een doos in zijn handen. Hij draagt een wit overhemd en een nette zwarte broek met zo'n vouw over de lengte van de pijpen. Langs de weg staat

een wit bestelbusje met een verlengde achterkant. Hij knikt me vriendelijk toe.

‘Ik heb een pakket voor u.’

De doos heeft het formaat van een groot koffietafelboek en is bedekt met tape en stempels. Waarschijnlijk een bestelling van mijn man. Hij heeft een hardnekkige voorliefde voor protserige kunstboeken. Soms zit hij tot diep in de nacht door die dingen te bladeren. Het kalmeert hem, zegt hij, pagina's zonder letters erop.

‘Moet ik iets tekenen?’

Ik weet niet goed waarom, maar ik houd ervan dit soort vragen te stellen. Ik kijk naar het witte hemd van de jongen, zo netjes en goedkoop dat ik bijna moet huilen van ontroering. Het is belachelijk, maar sinds we rijk zijn mis ik slecht gemaakte producten. Alles wat ik aanschaf is van hoge kwaliteit. Mijn man moet lachen als ik zulke dingen tegen hem zeg. Dan ga je toch lekker een middag winkelen bij de Hema en de H&M, zegt hij, wie houdt je tegen? Hij begrijpt niet dat dat niet kán, en dat wat ik mis niet die spullen zijn maar de noodzaak van die spullen. De onbereikbaarheid van alles wat ik nu heb.

Het korte moment dat de jongen en ik tegenover elkaar staan, dat ik denk dat hij een kunstboek komt afleveren, de ontroering over zijn hemd, de vraag die ik hem stel, de steek die ik voel door hoe mijn leven wel en niet verloopt, het gras langs de weg, de geur van natte bladeren, de kilte die in mijn blote voeten trekt, het boek dat ik niet geschreven krijg, de jongen die zijn ene hand onder de doos vandaan haalt, zijn witte hemd, en wat hij tevoorschijn haalt. Dat moment loopt nog steeds door, ik kan het uit elkaar trekken en alle componenten naast elkaar leggen, en telkens heeft het zich vermenigvuldigd.

De jongen houdt een pistool op me gericht. Ik voel geen angst, alleen verbazing over mijn gebrek aan angst. De jongen zet een

stap naar voren, automatisch doe ik een stap naar achteren. Hij stapt de drempel over. De zijkant van het busje schuift open. Er komen nog twee jongens uit gesprongen. Ik begrijp dat die ook naar binnen willen en houd me tegen de deur gedrukt zodat ze erlangs kunnen.

‘Sluit de deur,’ zegt de derde jongen. Zijn linkeroog doet niet mee met zijn rechteroog, waardoor hij er zachtaardig en een beetje hulpeloos uitziet.

Met zijn drieën nemen ze de ruimte in zich op. Ze zijn onder de indruk, ze doen alsof het niet zo is, maar iedereen die hier voor het eerst komt is onder de indruk. Je ziet het aan kleine dingen: een kanteling van het hoofd, het samenballen van een hand, een lichte achteroverhelling.

De jongen met het pistool is de leider. Hij heet Stan. Die naam past hem althans zo goed dat ik me niet kan voorstellen dat hij anders heet.

Zonder een woord te zeggen stuurt hij de andere twee aan. Ze gaan efficiënt te werk. Eerst halen ze het schilderij van de enige muur zonder glas. Het is van Michael Borremans, een groene eend zonder ogen. Ons kind is er zeer aan gehecht. Ze noemt hem ‘de echte eend’; mijn man en ik hebben geen idee waarom precies, zelfs binnen de context van het schilderij lijkt de eend niet op een echte eend.

De jongens ontkoppelen de televisie, de Bang & Olufsen-boxen, mijn computer, de grote staande lamp die als een reuzenarm over de bank reikt. Ze brengen de spullen naar het busje, komen dan terug voor nieuwe spullen, en zo gaat het door. Ze nemen de bank mee, de kuipstoeltjes van Eames, het meditatiekussen. Ze rollen het vloerkleed op, een loodzwaar geval van geperst vilt dat ik al een tijdje spuugzat ben. In de slaapkamer vinden ze mijn sieraden, de laptop van mijn man, de tweede tv. Ze maken geen geluid, ze halen niets overhoop, ze zitten niet in mijn la met ondergoed te wroeten.

Ik vraag me af hoeveel tijd er verstrijkt.

Stan blijft steeds in mijn buurt. Hij is heel kalm met dat pistool. Hij begrijpt wat het inhoudt, hij is niet bang voor de verantwoordelijkheid. Alleen als het echt nodig is zal hij de trekker overhalen. Ik wil hem zeggen dat hij het heel goed doet. Dat hij een gezaghebbend leider is, dat hij me rustig maakt en dat hij een duur overhemd van mijn man moet meenemen, omdat ik zie dat ze dezelfde maat hebben.

De loensende jongen heeft de twee externe harde schijven gevonden waarop al mijn back-ups staan, maar Stan schudt van nee en hij legt de schijven weer terug in de kast. Dan is het plotseling afgelopen.

Stan pakt me zachtjes bij mijn bovenarm en leidt me naar de voordeur. De twee sjouwers zijn alweer in het busje gesprongen.

‘Stan,’ zeg ik, als hij langs me de deur uit gaat. ‘Hoe geloofwaardig is het dat zoiets je overkomt?’

Voor het eerst kijkt hij me aan, heel kort, maar ik zie zijn verwarring. Misschien noemt niemand hem ooit bij zijn echte naam.

Het is bijna twaalf uur. Er zijn nog geen twee uur verstreken sinds Stans komst, en nu ben ik alweer alleen. Ik heb geen stoel om op te zitten, alleen de houten tafel staat er nog. Ik pak de harde schijven uit de kast en leg ze netjes naast elkaar op de vloer. Dan trap ik erop, en hard ook, maar ze hebben een stalen frame dat zich niet kapot laat krijgen. Ik zoek een balpen en een notitieblok en begin te schrijven, staand aan de tafel. Na zijn werk zal mijn man ons kind ophalen van de naschoolse opvang, tussen zes en kwart over zes zal de auto de oprit op komen rijden, deuren die dichtklappen, een sleutel in het slot, het kind rent mijn armen in, ik voel haar holgetrokken rug, de spieren onder de huid, haar plakkerige lippen tegen mijn wang, de gloeiende bol van leven binnen in haar.

Marente de Moor *De troostmachine*

Marente de Moor (1972), die drie enthousiast ontvangen romans schreef, waarvan de tweede, *De Nederlandse maagd* (2010), met de AKO Literatuurprijs en een Literatuurprijs van de Europese Unie werd bekroond, schreef ook columns, en nu dit korte verhaal, dat net zo droefgeestig is als haar romandebuut *De overtreder* (2007). Een man, een moeder in coma, een hond, een onbereikbare liefde.

'"Alles is goed, mamma," zei hij terwijl hij zijn hand op haar warme hals legde. Haar hartslag sjokte nog gehoorzaam verder. "Doe geen moeite. Ik hoor je wel. Ik zal je zeggen, het is mooi weer. Blijf maar liggen. De blaadjes vallen al van de bomen. Zo meteen ga ik naar het park. Ik had bedacht om eens zonder Balto te gaan. Waarom? Ik had je al verteld van dat meisje, Lucia. Lucia, de dierenverzorgster. Precies. Balto trekt alle aandacht naar zich toe. Alles gaat steeds maar om hem, terwijl ik ook wel eens over iets anders wil praten met haar. Vind je dat stom? Gelukkig. Ik wist wel dat je het zou begrijpen."'

De hond eist de hoofdrol op, terwijl al het grote achter de schermen doorsukkelt in het reeds gevorderde leven van deze man alleen. Marente de Moor weet voorgrond en achtergrond heel kort heel effectief om te wisselen. Heel kort. Want troostmachines gaan kapot, en dan heb je een ander nodig.

'Alle vogeltjes in de bomen slapen al. Waarom jij nog niet?'

'Maar ze zingen!'

'Dat is slaapzingen. Hoor je wel? Het is zachter dan gewoonlijk.'

Zijn moeder probeerde het na te doen. Haar snavel was buiten de lijntjes gestift en de brede poriën om haar neus vormden een kattensnoet.

'Waar wacht je op? Oogjes dicht.'

In zijn bijziende moment van ontwaken bleef Paul Zomerman nog heel even kind, maar het besef van ouderdom haalde het jongetje in met de doffe pijn van jicht, en op zijn troostzoekende hand antwoordde de andere helft van het bed koel en onbeslapen.

'Balto?' begon hij zacht, 'Balto!'

Geen reactie. De hond was beneden gebleven. Nu stuitten

zijn vingers op de kauwstaaf, die hij had klaargelegd in de hoop dat Balto hem die nacht gezelschap zou houden. Maar zelfs de poes was niet gekomen, en toen hij zich oprichtte om zijn bril van het hoofdeinde te pakken, vloog een duif weg van de dakkapel.

In de lente was zijn moeder na een koortsig rouwen om de dood van haar met 93 punten bekroonde blauwgrijze ara in coma geraakt. Sinds de artsen hem hadden verteld van het verband tussen haar longontsteking en die van de papegaai, vond Paul dat het strak opgemaakte ziekenhuisbed haar vasthield als een vogel, het witte kopje ontsnappend uit de lakens, het zingen gesmoord met een mondmasker. Hij bezocht haar om de dag. Vandaag. Moedeloos liet hij zich weer op het kussen zakken. Veel liever bracht hij de ochtend door in het stadspark. Met brood voor de damherten zou hij wachten op Lucia, de vrijwilligster die hem had uitgelegd dat het ezelpaartje twee hengsten waren die elkaar regelmatig bestegen, dat tien procent van de rammen homoseksueel was, dat het tijd werd dat we eens leefden en lieten leven, en nog veel meer wat Paul niet kon onthouden omdat hij naar haar tepels keek die allebei keurig, als muzieknootjes, onder een Bretonse streep van haar truitje pasten.

Beneden klaarde zijn humeur op, want daar trof hij opnieuw de aankoop die hem was ontschoten, al was hij de avond tevoren een uur bezig geweest het ding in elkaar te schroeven. Een schommelstoel. In zijn eigen ochtendzonnetje was de herfst-print op de bekleding nog mooier dan in de winkel, waar hij zich tureluurs en smetvrezig in het showmodel van een 21 m^2 modelwoning had teruggetrokken. Balto keek hem strak aan.

‘Jij komt zo aan de beurt,’ zei Paul. ‘Even uitproberen. Zie je? Je hoort niets als je schommelt, moet je het natuurlijk niet te hard doen. Misschien toch viltjes onder plakken, maar die trekken altijd zoveel haren aan. Jouw haren.’

In het huis van zijn grootouders stond vroeger een schom-

melstoel. Niemand die er gebruik van maakte behalve hij, op zijn hurken op het ribfluweel voer hij als schipper Bontekoe over de wilde baren, tot hij een keer werkelijk zeeziek werd en de koffietafel onderkotste. Nu had hij er dus eindelijk zelf een. Een moderne, geruisloze. Starend naar de deinende huizen aan de overkant, voelde Paul dat er woorden opkwamen waarmee hij weer gedichten kon schrijven. Het was echt een goede aankoop.

'Heb je Jonkertje al gezien?'

Geen antwoord.

'Ach, ze heeft toch niet weer de hele nacht buiten gezeten? Zoek haar, Balto, zoek!'

Pas bij het geluid van de brokken in zijn bak zou Balto overeind komen, maar aan kwispelen deed hij niet, zelfs niet als hij zijn baasje een dag niet had gezien. In het begin riep Paul hem wel eens als hij thuiskwam. Dan gehoorzaamde de hond, maar bleef staan bij het eerste oogcontact, dat Paul diep vermoeid toescheen.

'Goed, Balto, dit is het plan,' zei hij terwijl hij de paté voor de poes doormidden sneed. 'Nu een blokje om, dan ga ik naar het bezoekuur en daarna haal ik jou op voor het park. Misschien zien we Lucia wel. Lucia!'

Als hij haar naam maar vaak genoeg uitsprak, zei zijn moeder vroeger, als ze voor Sleevrouwe stonden, zou de Maagd vanzelf binnen zijn bereik komen. 'Als je iets maar vurig genoeg wenst en het je hartstochtelijk, tot in de kleinste details, voorstelt, wordt het gewoon waar. Strek je hand maar uit!' Maar Paul deed dat nooit, hij kreeg het vreselijk benauwd van de kaarsenzee en was opgelucht als ze de kerk verlieten. Tussen hem en Lucia, had hij opgemeten, zat nooit minder dan honderdtwintig centimeter, waardoor ze onmogelijk op een elegante manier tastbaar voor hem kon zijn. Hij moest het van zijn blik hebben, zijn 'droefogen met paardenwimpers', zoals een vrouw eens had opgemerkt, en hopen dat Lucia die eens meer dan alleen kameraadschappelijk zou beantwoorden. Dat

ze hém zou zien, en niet meteen door de knieën zou gaan voor Balto, hem, aan het andere eind van de lijn, tot zijn schoenen reducerend. Ze had ook steeds zo'n verdomde haast. Ze was in de weer, met prikkeldraad, mestemmers, hooibalen, sloeg zijn hulp af met een kordaat ‘ça va!’ en floot onafgebroken, zo luid dat woorden geen kans kregen. Hij kwam niet uit de verf. Voor haar was hij enkel Balto's baasje, ook al nam hij 's nachts, nerveus en afgepeigerd door zijn verbeelding, zijn lid ter hand terwijl hij aan haar dacht, niet eens aan haar tepeltjes, maar aan de aardige woorden die ze hem zou kunnen gunnen.

Op de Meester Ulrichweg liet Balto een reeks warme keutels achter die Paul wegplukte met een van die zwarte plastic zakjes van de gemeente, zo deed hij dat ook in het park en Lucia had dat een keer gezien; ze had haar duim opgestoken. Goed zo, Paultje Poepraper. Hij keek naar de gladde pels over de gekromde rug en vroeg zich af waaraan deze hond, die meer leek te poepen dan hij at, zoveel vertedering verdiende. Het was een nogal lelijk uitgevallen kruising boxer-labrador. Zijn moeder had hem als pup uit de dierenwinkel gehaald, in de hoop dat Paul hem manieren bij zou brengen, maar die minachting was er vanaf het begin. Hondenboeken boden geen uitsluitsel. Paul registreerde zich op hondenforum.nl, maar op begrip van de andere baasjes hoefde hij niet te rekenen. De hond trof nooit blaam, het was zijn schuld, hondenonbenul, dierenbeul, sommige mensen, reageerde een vrouw, zou verboden moeten worden een dier te nemen, terwijl een ander, ‘mamma van Woezel & Diesel’, schreef dat ze gewoonweg misselijk van hem werd. Maar hoe Paul het ook probeerde, het lukte hem niet om de onschuld te erkennen van dit wezen, dat hem buiten negeerde maar binnenshuis beloerde met die speciaal voor hem gereserveerde scepsis.

‘Lucia. Bij Lucia kijk je nooit zo,’ zei hij tegen het achterlijf dat zich langs hem door de voordeur wurmde. Wat zou er gebeuren als hij zonder Balto naar het park zou gaan? Zou Lucia

dan niet vanzelf op hem zijn aangewezen? De Herstelzorg lag direct naast het park, hij zou na het bezoekuur een krantje kunnen meenemen voor op het bankje bij de volière, of waar Lucia dan ook op dat moment bezig zou zijn. Het weer werkte alvast mee. Het was een droge, warme herfstdag, op de Hertogsingel kreeg hij schouderklopjes van de zon. Hij werd gepasseerd door de vriendelijke dame met de beagle, die hem zonder hond niet herkende. Hij probeerde een liedje te fluiten, hoewel hij niet wist welk, waardoor hij steeds opnieuw moest beginnen, en toen stond hij opeens voor de Herstelzorg en versteende hij, alsof er cement door zijn mond naar zijn maag stroomde en de adem in zijn longen greep. Hij wist exact wat hij ging zien. Zijn moeder, in stand gehouden door de prevelende apparatuur, was al maanden aan geen enkele verandering onderhevig, zelfs de onderdelen die al dood waren, zoals haar nagels en haren, waren dezelfde gebleven. Soms sperde ze in paniek haar ogen open, maar daarmee zag ze niets, had de arts hem verzekerd: de bollen zaten in de kassen als relikwieën in hun houder. Ze vertoonde deze griezelige reflex steeds vaker, en Paul bleef bezwerend op haar inpraten, opdat die oogleden maar vooral gesloten bleven.

‘Alles is goed, mamma,’ zei hij terwijl hij zijn hand op haar warme hals legde. Haar hartslag sjokte nog gehoorzaam verder. ‘Doe geen moeite. Ik hoor je wel. Ik zal je zeggen, het is mooi weer. Blijf maar liggen. De blaadjes vallen al van de bomen. Zo meteen ga ik naar het park. Ik had bedacht om eens zonder Balto te gaan. Waarom? Ik had je al verteld van dat meisje, Lucia. Lucia, de dierenverzorgster. Precies. Balto trekt alle aandacht naar zich toe. Alles gaat steeds maar om hem, terwijl ik ook wel eens over iets anders wil praten met haar. Vind je dat stom? Gelukkig. Ik wist wel dat je het zou begrijpen.’

Op de ontluchtingskap voor het raam landde een kraai. Paul hield van kraaien, het was leuk zoals ze je in de gaten hielden en ze hadden hun eigen besognes, zoals mensen. Deze had een

duivenveer in zijn bek, die hij op verschillende manieren neerlegde en weer oppakte. Op het houten bruggetje over de Jeker had hij drie dagen achtereen een kraai bezig gezien met een kleine walnoot, hij geloofde zeker dat het dezelfde kraai en dezelfde noot was, dat dit een taak was waar het dier zich met alle tijd van de wereld van moest kwijten. Mensen zochten zich rot naar hemelse gebaren en oerknallen, maar uiteindelijk waren de antwoorden gewoon in de aardkorst bij elkaar te scharrelen.

‘Nee, nog niet,’ antwoordde hij zijn moeder. Haar huid was gaaf voor haar leeftijd, het leek zelfs wel alsof ze er jonger op was geworden, alsof dit coma de schoonheidsbehandeling was waar ze altijd van had gedroomd. Hij streek een lok achter haar oor.

‘Ik zing het nog wel even uit. Het is nu toch niet het goede seizoen om te solliciteren, bovendien, wie moet er dan voor Balto zorgen? Het is zwaar met Balto alleen, mamma. Ik wou soms...’

‘Een hele goede morgen!’

De kraai vloog weg. Arts Nuytten was niet eens een grote man, maar zijn manier van doen was kolossaal. Paul herkende in hem een kind met wie iedereen vriendjes wilde worden, ook al moest hij altijd winnen, onderbrak hij aarzeling met flauwe grappen, kladde hij in andermans tekening. Als een geluidstechnicus rommelde hij aan zijn moeder, schroefde dingen vast, luisterde, maar alleen uit de machine kwamen signalen, en toch zei hij dat het goed met haar ging.

‘Meneer Zomerman,’ begon hij, terwijl hij zich zo'n beetje op de bedrand liet zakken - geen comfortabele pose, maar eentje die gemoedelijkheid moest uitstralen, ‘we hebben het hier al eens over gehad, hè. Er zijn verpleegtehuizen die hierin veel beter zijn dan wij.’

Waarin beter, wilde Paul hem toeschreeuwen, een beter menu voor de sondevoeding soms? Maar de monoloog die volgde was niet bedoeld om onderbroken te worden, de einde-

loze bijzinnen werden hem met dwingende modulaties toegediend, terwijl Paul allang wist waar ze heen gingen; met moeders lijf naar Zorgcentrum Zonderhoop te Zeist, wie weet deed ze onderweg wel een virus op, dan was het snel bekeken. Daar kwam die zin weer:

‘Statistisch gezien is de kans dat ze nog ontwaakt nihil.’

Buiten, voor de uitgang, kwam Pauls repliek. Weloverwogen, scherp, terecht. Maar hij moest zijn woorden inslikken omdat hij vanaf de Tongerseweg werd aangestaard. Studenten - de schaduwen van deze stad. Het was alsof ze je altijd beloerden, met die lege blik tussen hun sluike haren, 's nachts hoorde je ze schreeuwen, maar hij had nog nooit eentje gesproken. Snel stak hij de straat over naar het park. Zonder Balto kwam hij hier eigenlijk nooit. Nu kon hij wandelen zonder naar beneden te moeten kijken, zijn armen schudden, die vrij waren van een gespannen lijn, en eindelijk, ongehinderd door de bemoeienis van andere honden en hun baasjes, weer eens op het bankje bij de berenkuil gaan zitten. Beren zaten er allang niet meer, hun plaats was tien jaar geleden ingenomen door een bronzen beeldengroep. Veertien dieren en een meisje, getiteld: *De halfautomatische troostmachine*. Paul was er vanaf het begin op gesteld geweest. Het meisje treurde aan de zijde van een levensgrote, gevelde giraffe, terwijl in de loopgeul enkele uitgestorven diersoorten voor zich uit staarden. De Tasmaanse buidelwolf, de franjeaap, de blauwbok, de reuzenalk en de Caribische monniksrob zag hij nog staan, maar de rest van de beelden was weg. Gestolen. Paul herinnerde zich zelfs de echte beren nog. Op het laatst was alleen nog het mannetje over, Jo, die in de stenen diepte zijn rondjes liep zonder omhoog te kijken. Het stonk er altijd verschrikkelijk. Maar ook nu lagen er vuilniszakken te rotten, en het mechaniek waarmee het meisje de giraffe moest strelen, was kapot. Aangeslagen liep hij weg.

Over het bruggetje, in het andere deel van het park, werkte Lucia. Zwikkend op haar kaplaarsjes, stelde hij zich voor; voor-

overgebogen, zodat haar bruine pijpenkrullen voor haar gezicht vielen. Balto is dood, bedacht hij opeens. Ze zou overeind komen en hem indringend aankijken. Dan moest hij zijn blik niet afwenden, maar medelijden opwekken met zijn droefogen. Ze pakte zijn hand.

‘Ik kan het nog niet bevatten. Hij is gestikt...’

Nee, dan zou ze vragen waarom hij niet beter heeft opgelet, of ingegrepen.

‘Ik kan het nog niet bevatten. Kanker...’

Dan heeft hij hem dus laten inslapen, terwijl ze Balto donderdag nog zag rennen in het park. Hij moest slachtoffer zijn, niet schuldig.

‘Ik ben er ondersteboven van. Wat? Waarschijnlijk een epileptische aanval, hij kreeg er al een tijdje medicijnen tegen. Het gebeurde 's nachts, ik sliep. Hij was stilletjes naar beneden gegaan. Ik trof 'm 's ochtends aan... je hebt geen idee... tong uit de bek, in zijn eigen braaksel... Verschrikkelijk, ik zie het nog zó voor me. Ik weet niet of ik dit ooit te boven kom, weet je. Het huis is zo leeg zonder hem.’

Gezien de teneur van zijn leven zou natuurlijk juist dit verhaal werkelijkheid worden, zou hij bij thuiskomst Balto dood vinden, op een lijvige kant gedreund zoals de giraffe, maar nog zacht en warm, een draad van kwijl van zijn bek naar de vloer. Paul zou verteerd worden door schuldgevoel. Hij wankelde. Hij moest rechtsomkeert maken, nu. Op het Tongerseplein zette hij het op een rennen, wat hij lang niet had gedaan, en bij de voordeur liet hij van paniek zijn sleutels vallen. Daarachter was het stil.

‘Balto? Balto!’

Hij stormde de woonkamer in. Balto lag in zijn mand. Eén wenkbrauw opgetrokken. Maar midden in de kamer, in een zee van witte plukken schuimrubber, lag iets wat Paul moeizaam herkende als het kapot getrokken karkas van zijn schommelstoel.

's Nachts droomde hij dat hij door een wolf werd gegeten. Ook weer zoiets. Niet met huid en haar verslonden, maar geproefd, beginnend bij het hielbot, dat het beest kraakte als een droge wortel, naar boven, met een paar trefzekere happen uit de ribbenkast, zodat zijn lever bloot kwam te liggen. Het was niet onprettig. Hij schrok wakker en ontdekte de geconcentreerde gestalte van Balto aan het voeteneinde.

'Wat wil je, moet je eruit?'

Konden ze best wel even doen. Het was pas kwart over twee, om drie uur kon hij weer in bed liggen en met frisse longen de slaap opzoeken. Toen hij opstond om zich aan te kleden, kwispelde Balto en draaide hij om zijn as, alsof de nacht hem met een andere hond had bezield. De volle maan had er zeker iets mee te maken. Koud en grijs stond ze boven de kerk te peinzen, over de nachtbrakers die brullend als blinde welpen door de stad doolden. Bij de ingang van het Aldenhofpark zat de man van wie Paul zich al een tijdje had afgevraagd of hij een zwerver was. Hij droeg altijd hetzelfde okerkleurige jack maar had verder niets bij zich, wat vreemd was voor een zwerver. Geen tas, alleen een hondje, dat onbewogen naast hem zat alsof ze iets hadden om op te wachten. 's Ochtends groette hij hem wel, maar nu deed Paul alsof hij hem niet herkende, omdat op dit intieme uur het ijs sneller kon worden gebroken dan hem lief was. In het gras naast de stadswal liet hij Balto los. De muur leek hem nu verschrikkelijk hoog, en uit het zevenhonderdjarige vocht tussen de stenen groeiden planten die hij nooit eerder had opgemerkt. Wat hij ook nooit had gezien waren de schimmels, die een tekening vormden op de stenen. Het leek wel een weerspiegeling van het maanoppervlak. Was dat toeval? Hij keek over zijn schouder omhoog. Nee, geen toeval, maar ongelooflijk. Het was een exacte kopie, met Tycho in de juiste verhoudingen tot een heel helder afgetekende Mare Imbrium. Hij greep naar zijn broekzak om een foto te maken, maar hij had zijn telefoon niet meegenomen. En waar was dat beest.

‘Balto?’

Er stond iets op de oever van de Jeker wat hem zou kunnen zijn. Als hij het maar uit zijn kop zou laten! Paul vloekte. Hem wassen zou hem zeker een uur nachtrust kosten. Als hij daarna nog de slaap kon vatten...

‘Balto, nee!’

Daar klonk de plons van een gestrekt hondenlijf in het water. Balto peddelde een rondje, hees zich aan de overkant op de oever en liet zich daarna in de modder vallen. Paul wilde niet schreeuwen in deze nacht. Maar de hond wachtte rustig met zich uitschudden tot hij vlak naast hem stond.

‘Ik haat je.’

Balto sloeg aan. Hield niet meer op. Elke blaf hakte als een steenbeitel door de nacht. Paul probeerde de bek te grijpen, maar toen ontsnapte er uit de diepte van het dier zo'n buitenaards geluid dat hij het liefst hard was weggerend.

Uren later, nog klaarwakker in zijn bed, stelde hij zich voor hoe hij erbij had gelegen als hij Balto daadwerkelijk had achtergelaten. De Sint Jan sloeg zeven uur en hij had nog steeds niet geslapen. Hij had de hond zo'n beetje afgeveegd en in de badkamer opgesloten, maar juist toen de slaap kwam aangesukkeld, schelde het gejank tegen de tegels. Later probeerde hij zichzelf tot rust te manen met de gedachte aan Lucia, maar zij verscheen alleen misprijzend aan hem. Hij kon maar beter opstaan. In de ochtendschemer volgde hij een modderspoor van pootafdrukken en zwarte plassen waar Balto was gaan liggen, en dat was werkelijk overal. Hij kwam uit bij de schommelstoel, waarvan hij alweer was vergeten dat hij aan flarden was gerukt. Balto zelf lag ernaast, met zijn neus op een poot in een droom die zo te zien alleen uit geuren bestond. Hij was schoon opgedroogd. Hij wel. Paul maakte een uitsmijter die hij opat met zijn spiegelbeeld in de ruit. Hij zag er miserabel uit. De wallen onder zijn ogen waren opgezwollen, alsof hij de hele nacht in zijn kussen had liggen huilen. En van die gedachte begon hij onbedaarlijk te snikken.

‘We gaan zo,’ snotterde hij tegen de hond, die overeind was gekomen. ‘We gaan zo, laat me nog maar even.’

In het park merkte hij dat zijn schoenen vuil waren. Als Lucia door de knieën zou gaan voor Balto, zou ze van hem modder zien. Hij stak het bruggetje over naar het dierenpark, doelgericht langs de ezels en de hertenwei, en toch schrok hij: ze was er inderdaad. Ze harkte het pad voor de volière, met haar broekspijpen opgerold en haar krullen in een knotje. Paul probeerde de neuzen van zijn schoenen in het gras schoon te wrijven, maar Balto was al vooruit gestormd en ze zwaaide.

‘Hé,’ riep ze, hurkend voor de hond, ‘hé jong. Wat is het toch een heerlijk ding.’

Onverwachts keek ze Paul aan, maar haar lach zakte onmiddellijk van haar gezicht.

‘Zeg, gaat het wel? Je ziet lijkwit!’

Terwijl ze hem indringend bleef aankijken, steeg het bloed hem naar het hoofd, alsof hij voor een kaarsenzee stond. Zijn hartslag bonkte in zijn oren, op de achtergrond klonk het gedempt: ‘Dan moet je vooroverbuigen, door je knieën... Gaat het?’

‘Nee, het gaat niet...’ mompelde hij, maar het hielp wel om op zijn hurken te zakken, bovendien zat hij nu eens op ooghoogte naast haar.

‘Sorry,’ stamelde hij. ‘Het is... het is mijn moeder. Ze heeft een beroerte gekregen. Het is vreselijk. Ze kan niets meer. Misschien haalt ze de avond niet. Misschien gaat ze vandaag nog dood.’

Nu legde ze ook nog een hand op zijn schouder. Ze rook naar hooi, hars en iets olieachtigs, waarmee ze was ingewreven als een rondborstig meubelstukje... Hij schraapte zijn keel.

‘Ze ligt hier, in het AZM. Ik moet eigenlijk meteen naar haar toe, maar zit met Balto. Wat moet ik met hem? Het heeft me allemaal een beetje overvallen.’

‘Zeg, ben je mal!’ riep Lucia uit. Ze schudde haar knot los. Ik pas wel even op hem. Voorzichtig, niet meteen opstaan.’

Maar dat deed hij toch, en hij voelde zich prima. Ze kwam tot zijn schouder, merkte hij nu; hij keek neer op de welvingen van haar gezicht en haar lichaam.

‘Weet je zeker dat het gaat? Wacht, ik loop wel even met jullie mee. Moet eerst even dit wegbrengen.’

Toen ze achter het gaas verdween om haar gereedschap op te bergen, bekeek hij haar alsof ze hem al toebehoorde. Haar stevige kuiten in de soldatenkistjes, haar routineuze, bruin verbrande handen met slordig gelakte nagels, haar onderlip die ze als een konijntje naar binnen zoog. Hij moest moeite doen niet te glimlachen.

‘Geef mij Balto maar,’ zei ze. Bij haar liep de hond naast de voet, ook al bewogen ze zich heel traag over de paden. Het beloofde weer een zwoele dag te worden, maar de bomen vonden toch dat het herfst was, en wierpen achteloos een karrenvracht aan bladeren, bolsters en noten op het asfalt. Voor de meeste dieren in het park zat de ochtend er alweer op. De herten sliepen net als de eenden met hun neuzen tussen hun schouders.

‘Maar goed dat je Balto hebt,’ zei Lucia toen ze voor Herstelzorg stonden. ‘Toen mijn vader stierf, vond ik meer troost bij dieren dan bij mensen. Zij zijn er gewoon voor je, toch? Altijd en onvoorwaardelijk.’

Achter de glazen deur draaide hij zich naar haar om, ze zwaaide bemoedigend, zodat hij haar armbandjes kon horen rinkelen. Daarna gaf ze de hond een knuffel. De trap met twee treden tegelijk beklimmend, formuleerde Paul een dialoog met zijn moeder. Dat Lucia beneden op hem stond te wachten, dat hij haar de volgende keer zou meenemen en dat ze dan met eigen ogen zou kunnen zien dat ze wel door Rossetti geschilderd leek. Op haar beurt zou zijn moeder wakker worden van blijdschap.

Er was geen bezoekuur, maar niemand verhinderde hem

door te lopen naar haar kamer, waar het gordijn wuifde voor het halfgeopende raam. Buiten zongen vogels, maar binnen ontbraken geluiden. Dit keer lag ze met beide armen onder de lakens. Ze was weer jonger geworden. Iemand had haar mondmasker verwijderd en hij herkende de lippen van een halfjaar geleden, ook al waren ze minder rood dan toen. Hij strekte zijn hand uit. Boven haar halfgeopende glimlach hield de lucht zich doodstil.

Tonnus Oosterhoff *Overbodig & schadelijk* (fragment)

> Hij kreeg de P.C. Hooftprijs voor zijn poëzie, maar Tonnus Oosterhoff is ook een man van proza. Van een roman, van verhalen, van fragmenten, ook in de *Revisor*. En essays. Valt 'Overbodig & schadelijk' daaronder? Een traditioneel verhaal is het niet. Nee, dit is een onverstoorbaar bombardement van tegenstrijdigheden en stelligheden, vertrekkend vanuit de absurditeiten van de neurologie via de onmogelijkheden van de evolutie ('Een snoek stikt in een eend. Hij leert hier niets van') naar anekdotes en scenario's: het ongeluk, de misdaad, de doodstraf. Ja, zeker mens heeft een opvatting, de ene woede krijgt een lage, de andere een hoge stem, maar veeleer dan een beschouwing, een zoektocht, is 'Overbodig & schadelijk' een kakofonie van meningen. Allen - slakken daargelaten - zijn gelijk in de maatschappij van 2014 en zijn dus hebben gelijk en krijgen gelijk en niemand spreekt het tegen en als het misgaat, ja dan?
> 112 bellen?
> Misdaad en straf, en alle overwegingen ad absurdum over goed en kwaad.
> Hier Nu. Zonder onderscheid.

Kippen zijn intelligente dieren: door zich massaal in stoffige, halfverlichte hokken te laten opsluiten zijn ze met 52 miljard de succesvolste vogelsoort aller tijden geworden.

In India rijdt een trein op een kudde olifanten in. De trein raakt zwaar beschadigd, twee mensen en zeven dieren komen om, ook zijn er vele zwaargewonden. De olifanten maken zich geschrokken uit de voeten maar keren later terug, ze mengen zich onder de menselijke omstanders tot ze door de politie worden verjaagd.

Kippen zijn zeer intelligente dieren: een onthoofde hen is erin geslaagd anderhalf jaar zonder kop in leven te blijven. Zij verdiende voor haar baas geld op de kermis. De mensen kwamen graag kijken om te zien hoe het dier door een trechtertje gevoed werd en dan fladderend rondliep. De eerste weken na haar onthoofding heeft ze zelfs nog enkele eieren gelegd.

Mensen worden steeds intelligenter, meent menig psycho-

loog, als gevolg van de grote hoeveelheden informatie die ze te verwerken krijgen. De structuur van het geheugen verandert door het internet.

Onderzoeken wijzen in de richting dat de mens in de afgelopen eeuw steeds minder slim aan het worden is. Een psycholoog noemt als mogelijke oorzaak het 'stofzuigereffect'. Intelligente mensen krijgen doorgaans minder kinderen dan domoren.

'Waarom heet dat dan stofzuigereffect? Een stofzuiger zuigt zichzelf niet op.'

'Stof tot stof.'

In de evolutie is een beweging waar te nemen van bewustzijn naar onbewustzijn. Omdat de verschijnselen het lijden van de transformatie niet kunnen verdragen zijn ze almaar dommer aan het worden. Hierin is de minerale wereld verder gevorderd dan die van het leven, maar menig vertegenwoordiger van de lagere levensvormen, plant, slak, haalt reeds de natte schouders op als hij wordt gemaaid, verpletterd door een autoband... De mens is in deze evolutie nog niet zeer ver, maar hij is al wel onbewust genoeg om niet te weten op welke verschijnselen hij voorligt.

Een snoek stikt in een eend. Hij leert hier niets van.

Een onderzoek uit 1889 naar reactietijd wordt gerepliceerd. Wij zijn vergeleken bij onze soortgenoten uit de victoriaanse tijd aanzienlijk trager geworden.

Dieren zonder hersenen slapen niet.

Zekere misantroop zegt graag tegen wie het maar horen wil: 'O, de mensen beschouwen zichzelf zo graag als superieur. De mens superieur? Laat me toch niet lachen! Een varken met een rijbewijs is het, de mens.' Hij zwijgt een uitgekiend aantal seconden, dan bitter lachend: 'Nu hoop ik maar dat ik de varkens hiermee niet beledig.'

Twee geliefden willen trouwen, maar de familie van de vrouw is er tegen. De man en het meisje trotseren het verbod van hun verwanten en treden voor de wet in het huwelijk. Een

paar neven van de echtgenote vragen de jonggehuwden naar haar geboortedorp te komen zodat alles uitgepraat en vervolgens vergeven en vergeten kan worden. Als de twee in het dorp aankomen blijkt de uitnodiging een valstrik. Beiden worden pal voor het ouderlijk huis van de bruid onthoofd.

Een soennitische jongeman doodt na een slordig verhoor een doodsbange gevangene. Hij haalt vervolgens het pasje uit diens portemonnee waaruit blijkt dat de overledene sjiiet was. ‘God is groot!’ brult de moordenaar. ‘Ik heb een sjiiet gedood!’

Geërgerd omdat de ontvangst van de wedstrijd Nigeria - Argentinië zo slecht is in dit godverlaten dorp trekt de Boko Haramstrijder het meisje van elf op zijn schoot en verkracht het in haar nauwste opening. Hij komt te vlug klaar en ramt er met een stok die toevallig naast hem op de grond ligt nog een paar keer achteraan.

Zekere indianen dragen merkwaardige halstooi: ze rijgen een rode worm aan een koordje; als hij blijft leven (wat meestal gebeurt, ze zijn er erg handig in) dan smeren ze voedsel vóór hem op het touw, opdat hij daarheen kruipt. Zo wordt de worm sieraad en huisdier tegelijk. Mak en vet overleeft het beestje dikwijls zijn eigenaar.

Zekere bendes naaien het hoofd op een voetbal, andere juist een voetbal op de schouders. Maar allemaal snijden ze lul en ballen af en proppen die voor de onthoofding in de mond van het slachtoffer. Het gebeurt gewoonlijk des nachts in een klaslokaal met kapotte ruiten; bij het ochtendkrieken komen zwerfhonden het vloerzeil schoonlikken.

In West-Europa is iemand die een medemens neersteekt nu nog een even exotisch verschijnsel als een waterval. Het enige verschil: een waterval is steeds op dezelfde plaats.

Een Amerikaanse politicus rijdt met zijn team door een bosrijk gebied. Hij gaat in een schooltje de waarde van het menselijk leven oneindig groot noemen, ook en juist als het ongeboren is. Vanwege diezelfde waarde moet eenieder in staat zijn een eigen

machinegeweer te kopen. Hij zal het grapje maken: ‘If babies had guns they wouldn't be aborted’, dat is deel van zijn *stump speech*. Het team rijdt een hert aan. Het wordt met het semiautomatisch pistool van de perschef afgemaakt en in de achterbak gelegd. De rest van de reis verloopt in een vrolijke stemming.

De voorman van een linkse partij gaat voor de afdeling Wageningen betogen dat de berekening van de gezondheidsraad dat een jaar van een mensenleven tachtigduizend euro waard is echt niet kan. Een mensenleven, daar hang je geen prijskaartje aan. Het is een warme avond; op weg van Den Haag naar Wageningen vangt de grille van zijn wagen tienduizend insecten.

De voorman van een linkse partij heeft in een toespraak voor een afdeling op de Veluwe kritiek op de berekening van de gezondheidsraad dat een jaar van een mensenleven tachtigduizend euro waard mag zijn. Niemand van de aanwezigen bereikt een ander standpunt dan het vooringenomen, maar menigeen wordt in zijn of haar opvattingen gesterkt. Op de terugreis rijdt de staffunctionaris die de auto bestuurt een hert aan. De twee socialisten trekken het zieltogende dier naar de kant van de weg. Wat moeten ze nu? Wie kunnen ze bellen? 112? De Wegenwacht?

Na een flinke regenbui is een naaktslak de weg op gekropen. Hij heeft geen geluk, een autoband verplettert hem. De geur van zijn lijk trekt vier, vijf andere slakken aan. Ook zij worden tot pulp gereden terwijl ze zich te goed doen aan hun broeder. Nieuwe slakken zijn alweer uit het lange gras van de berm op weg naar de feestdis. Ze weten niet dat ze leven, niet wat ze overkomt.

Oudergewoonte scheldt een vrouw haar man uit. Hij laat het over zich heen komen, is intussen bezig met de administratie. Maar opeens kijkt hij verrast op: haar stem is aan het veranderen. Haar laatste scheldwoorden klinken nat, borrelig.

En aldus komt er een eind aan een relatie die meer dan twintig jaar geduurd heeft: de huid van de vrouw verandert voor zijn

ogen in een zee van zeepbelletjes. Ze wil hem nóg een verwijt toevoegen, maar de snauwerige trek om haar mond is verdwenen en geluid komt er niet meer. Haar ogen worden groot en starend, en dan, vreselijk om te zien, lijkt het of haar irissen beslaan, het worden dofgrijze kwartjes. De echtgenoot slaakt een kreet, slaat de handen voor zijn gezicht. Als hij weer durft te kijken zijn haar ogen verdwenen, de gelaatstrekken vervagen, binnen enkele seconden is haar gezicht één grote schuimvlok. Niet alleen haar gezicht, haar hele lichaam verandert in een sneeuwpop van schuim die slagzij maakt en in elkaar zakt.

'Wally! Wally!' Hij strekt zijn hand uit, alsof in die vreselijke wolk wit schuim nog een klein vrouwtje met de trekken van zijn echtgenote zou zijn, die hij naar zich toe kan trekken, redden. Maar de vlokken zakken nu snel in en alles wat er van zijn gehate geliefde rest is een natte plek in het vloerkleed.

Maar nog terwijl hij vol afschuw naar de zich uitbreidende vlek staart, begint hij zich af te vragen waarom zijn hart als een razende in zijn keel klopt, waarom hij kokhalst. Heeft hij iets verkeerds gegeten? Waar komt die nattigheid op de vloer vandaan? Misschien hebben de bovenburen, verstrooide hippies, het bad over laten lopen? Maar het plafond is netjes wit en droog.

Hij is Wally vergeten. In de slaapkamer ligt één kussen op het grote bed, haar kleerkast is leeg, er staan boeken in die hij al gelezen heeft en zelfs van aantekeningen voorzien.

Hij is haar vergeten, zijn kinderen zijn van een andere vrouw, die een paar jaar terug aan kanker overleden is en daar heeft hij nog elke dag verdriet van.

Een vrouw, die als kind mishandeld en gepest is, vergeet dit restloos en maakt er in retrospectief een heerlijke jeugd van.

Is het onjuist om iemand iets slechts te gunnen? Hoe onverschillig mag je zijn tegenover je medemensen? Elke burger die leest over een liquidatie op een industrieterrein of bij een Van der Valk denkt: goed zo! Maak mekaar maar af jongens, dan doe je het anderen niet.

Een man wordt in zijn auto met kogels doorzeefd, midden in een woonwijk. Verbijsterde buurtgenoten speculeren dat de verkeerde man is doodgeschoten, maar zijn ex-vrouw juicht als ze het bericht hoort. Zij meent dat het precies de goede was, ook al hadden de moordenaars iemand anders op het oog. ‘Het kan niet beter!’

Iemand rijdt op een mooie dag over een landweg, de autoramen staan open. Opeens schreeuwt hij het uit van schrik om een infernaal geraas. Met waanzinnige snelheid haalt een motorrijder in, is alweer om de hoek verdwenen. Twee minuten later ziet de automobilist de machine als een rokende puinhoop in een bocht rechtop tegen een boom staan. Het onthoofde lichaam van de snelheidsduivel ligt tientallen meters verderop in het weiland. Een paar koeien komen aanlopen om het object te bestuderen. De autobestuurder schatert luidkeels, hij slaat met zijn linkerhand op het buitenportier. 112 bellen om het ongeval te melden? Maar dan moet hij hier wachten en aan het proces-verbaal meewerken. Hij gaat zijn vrije middag niet laten bederven voor zo'n stuk stront!

Een vader rijdt op een tweebaans-honderdkilometerweg. Achterin zitten de kinderen een nieuw aftelrijmpje te verzinnen. Het wordt almaar langer, ze willen het moment van het ‘hem zijn’ zo lang mogelijk uitstellen. De weg leidt over een viaduct. Als het gezelschap bijna boven op het bruglichaam is duikt een regenwolkkleurige BMW op, bezig een rij auto's in te halen. Tien, twintig meter voor de wagens frontaal tegen elkaar aan zullen klappen duikt hij terug naar zijn eigen baan. Omdat hersens langzamer werken dan auto's rijden komt de schrik pas onder aan de brug. De bestuurder voelt een sidderen opkomen, alsof hij dadelijk moet huilen. Hij brengt de auto tot stilstand op een vluchthaven.

‘Waarom stoppen we, papa?’

‘Hé, waarom stoppen we?’

's Avonds op verjaardagsvisite is hij er nog niet overheen:

‘Er was geen tijd om te reageren, geen uitwijkmogelijkheid. Naast de weg was de reling van het viaduct. Nul kans zouden we hebben gehad, geen van drieën. Voor mij is dat niet erg. Zonder de kinderen wíl ik niet eens leven. Maar deze tegenligger in zijn grijze BMW...’

‘Een monster!’

‘Doodschieten! Tuig!’

‘Nou, ik heb mezelf altijd gezien als iemand die nooit een ander mens zou kunnen vermoorden... Maar ik dacht wel: als ik nu een hendel in mijn hand kreeg waarmee je een einde kan maken niet alleen aan deze mens, maar ook aan alle wetenschap omtrent deze persoon... dan zou ik die zeker en zonder aarzelen overhalen. Nooit zou ik er spijt van krijgen.’

Die nacht in bed fluistert zijn vrouw hem in het oor dat ze hem op het feestje zo ontroerend vond, omdat hij ook de herinnering aan de BMW-rijder wilde uitwissen, zodat er geen mensen nodeloos verdriet zouden hebben.

Een BMW is een goede, veilige auto: een Russische zakenman rijdt met vier kinderen door de herfstnacht, de regen valt met bakken uit de hemel. Voor hen ligt een brug die hersteld wordt. De chauffeur ziet te laat dat de weg eindigt, de BMW valt zes meter omlaag in een bouwschacht, met de neus loodrecht omlaag. De vijf inzittenden raakten slechts lichtgewond.

Mercedes en BMW, allebei topmerken, maken voortreffelijke auto's. Maar met een BMW-rijder is vaker iets mis dan met iemand die een Mercedes heeft.

Hoe zou ik over de doodstraf denken als het mogelijk was om door een hendel over te halen een einde te maken niet alleen aan een mens, maar ook aan alle wetenschap omtrent deze persoon? Zijn liefhebbende moeder wordt na de executie wakker in de volkomen zekerheid dat ze nooit meer dan één zoon heeft gehad. Dat is dan zijn jongere broer, die hem ongetwijfeld zou willen wreken als hij maar wist van deze eliminatie zonder vorm van proces. Zijn kinderen groeien op in een eenoudergezin, zijn

vrouw koestert geen wrok meer tegen haar man, zijn zoontje heeft geen respect meer voor hem. Waarom had het kind respect? Omdat zijn vader een paar weken geleden vóór zijn ochtendplas op de weegschaal is gaan staan en daarna opnieuw. Hij bleek een halve liter urine te hebben geloosd, en nu riep het jongetje bij elk half pak vla en elke fles tomatenketchup: 'Dat kun jij plassen!' De vader heeft erover verteld op zijn Facebookpagina en kreeg tientallen *likes*. De Facebookpagina bestaat niet meer. De verdwenene is voor mij geen vreemde meer.

'Ik heb wel zin iets te drinken, een glas vruchtensap of zo.' 'Dat heb ik niet in huis. Ik kan wel een glas Nesquik voor je maken.'

'Doe dat dan maar. Prima!'

Maakt een glas Nesquik. Als hij terugkomt in de kamer is daar niemand. Wat doet hij met dat glas in zijn hand? Hij maakt nooit Nesquik. Het moet de alzheimer zijn die komt aansluipen.

Een Bekende Nederlander kust een vrouw, van wie alleen het achterhoofd te zien is. Als hij zijn gezicht van het hare terugtrekt is hij de kijker onbekend geworden.

Een paus die nog een appeltje te schillen heeft met een overleden paus laat deze opgraven, kleedt hem weer in pauselijk gewaad en berecht hem op een speciale synode, waar het kadaver bittere verwijten te horen krijgt. Het lijk wordt ter dood veroordeeld en onthoofd, waarna zijn overblijfselen in de rivier worden gekwakt. De levende paus zet, onder meer vanwege deze handelwijze, zoveel kwaad bloed bij het kerkvolk dat ze hem lynchen.

Het leven is hard. Hard is het leven.

Hoe zou ik, als die hendel die alle herinnering uitwist bestond, over *zelfmoord* denken?

Hoe zou de wereld eruitzien als na een boze daad er een onuitwisbaar kenmerk zou verschijnen op of in het mensenlichaam? Zoiets als de neus van Pinokkio, die groeide na een leugen. Zoals een drinker een trosneus krijgt (maar niet altijd).

Dat een mens bijvoorbeeld iets zou verstijven, verhouten. Als je Holleeder, Stoeltie, Charles Manson, of een Oost-Kongolese krijgsheer of Mexicaanse drugsbaron een hand gaf zou je een steen voelen. Je eigen hand zou sponsachtig zijn in de hunne... Zou de wereld erdoor veranderen? Stoeltie en de krijgsheer weten heel goed dat ze kwaadaardig zijn; ze laten het toch al graag zien en genieten van jouw goedaardigheid, die ze macht geeft over jou.

Maar nu Lloyd Blankfein, de verdorven CEO van Goldman Sachs die wereldwijd ellende exporteert en bonussen opstrijkt. Wie hem een hand geeft zou een stuk ijs van tweehonderd graden onder nul voelen, de herinnering aan de kennismaking zou een dagenlange fysieke kwelling zijn. Nu denk je, ondanks je bezwaren tegen zijn doen en laten: wat een interessante, charmante figuur. Blankfein heeft charisma, het feit dat hij zo veel mogelijk mensen tot verliezers omtovert maakt hem niet minder aantrekkelijk.

Verhouting of verijzing bij slecht gedrag maakt het werk in verhoorkamers makkelijker: de vrouw die in alle toonaarden ontkent dat ze weet van haar mans betrokkenheid bij de kinderverkrachtingen. Ze snikt het uit in de verhoorkamer. De rechercheur legt troostend een hand op haar schouder: droog hout.

De inhaler op de honderdkilometerweg, die vriendelijke man, die grensrechtert voor zijn voetbalclub, bloemen meeneemt op Valentijnsdag voor zijn lief vrouwtje. Waarom voelt hij altijd zo hard aan als hij thuiskomt? Hij heeft vele verkeersregels overtreden, constant honderdveertig gereden, talloze tegenliggers de stuipen op het lijf gejaagd.

De man die opeens hard wordt op het lichaam van zijn vrouw.

‘Waar denk je aan?’

‘Hoezo?’

‘Heb je een ander? Denk je aan haar?’

Ontkennen heeft geen zin.

Een andere man, die eveneens een affaire heeft, blijft zacht als hij het met zijn vrouw doet.

Het is voor een burger moeilijk om medelijden te hebben met bezoekers van een *quad race* die door een uit de bocht vliegende deelnemer worden gedood, of met de zoon van Khadaffi als die een oneerlijk proces krijgt, of met een bommenmaker bij wie de bom in het gezicht explodeert.

‘Als je nou serieus wilt dat de boel helemáál naar de bliksem gaat moet je de natuur aan de boeren overlaten, het geld aan de bankiers, en de wet aan de burgers!’

‘En het leven aan de dieren en de planten. Dat dan ook zeker?’

‘Zo duidelijk is de scheidslijn tussen goed en kwaad vaak niet.’

‘Nee? Geef eens een voorbeeld van iets goeds dat toch kwaad was, of omgekeerd.’

‘Nou, bijvoorbeeld: zou jij Hitler vermoord hebben als je daartoe de gelegenheid zou hebben?’

‘Ja.’

‘Zie je! Dus je bent een potentiële moordenaar. Oooh wat erg! Sliep uit! Schaakmat!’

‘Ik wil in een wereld leven waar kwaad bestraft wordt.’

‘Ik wil in een wereld leven waar het kwaad wordt uitgeroeid. Gestraft hoeft van mij niet; straffen, dat is maar voor de galerij. Om “de orde te herstellen”. Maar juist dat ostentatieve laat zien dat er geen onderliggende orde is. Daarom: stilweg afvoeren de boosaardigen en de herinnering wissen. Want kijk, er zijn veel te veel mensen op aarde en ze zijn niet evenwaardig. Ze zijn ofwel overbodig, of schadelijk. Mijn voorstel is de overbodigen nog even het leven te laten, maar de schadelijken alvast weg te nemen.’

‘Is dat onderscheid wel zo duidelijk?’

‘Bij twijfelgevallen niets doen! In dubio abstine. Eerst de ergsten wegnemen: de wapenhandelaars, de warlords, de schemerfiguren van de zakenbanken. De honderd rijkste families.’

‘In hun geheel?’

‘Misschien niet in hun geheel. Maar ik beloof je: het kwaad is niet zo moeilijk te herkennen.’

Vladimir Poetin. Hel steekt zijn kleeftong uit: weg is-ie. De lijfwachten staan met getrokken pistool om zich heen en elkaar aan te kijken. Ze zijn in staat elkaar neer te schieten, gek van paniek.

Op een vroege zondagochtend wordt de allerrijkste persoon op aarde vermist zonder enig spoor na te laten. Het onderzoek is nog maar pas op gang gekomen als de volgende zondag weer een verdwijning plaatsvindt, namelijk van degene die twee weken geleden nog de op een na rijkste was. De zondag daarop gebeurt dit met nummer drie, en zo gaat het vanaf nu elke week. Na een paar maanden is het patroon de zeer rijken wel duidelijk. Degenen die aan de beurt zijn proberen hun bezit ijlings zo te structureren dat het formeel niet meer aan hen toebehoort, maar zij er nog wel zeggenschap over houden. Hun financiële adviseurs bedenken fantastische trucs, maar geen ervan helpt: de magnaten worden op zondagochtend, door de aarde, zo lijkt het, verzwolgen. Nu breekt een ware paniek onder hen uit. Men probeert op alle mogelijke manieren armer te worden, in elk geval arm genoeg om het een paar jaar aan zondagen uit te kunnen zingen. Maar ze moeten zich haasten: gaandeweg wijzigt zich het patroon van de verdwijningen, de frequentie ervan neemt toe. Inmiddels wordt het bed van de vermogendste man of vrouw van dat moment vrijwel dagelijks leeg aangetroffen. Soms verdwijnen hele families, erflaters én erfgenamen tegelijk. De christenen onder de rijkaards herinneren zich opeens het woord van hun Verlosser: ‘Het is zaliger te geven dan te ontvangen’, de moslims de tekst van de Profeet: ‘Degene die zijn maag vol eet en dan gaat slapen, terwijl zijn buurman honger lijdt, waarlijk, hij is geen goede moslim.’ Donaties stromen over de wereld, noden worden gelenigd, crises verdampen.

Toen een oude tovenares werd onthoofd wierp ze haar

hoofd naar de zon. Sedertdien gaat de ziel van een vermoord mens altijd over in zijn moordenaar, of hij dat nu merkt of niet.

Op de schouders van een misdadiger groeien na verloop van tijd twee handen voor zelfwurging.

Een vrouw droomt dat een trein door haar keel rijdt. Ze wordt wakker en denkt met schrik: maar dit was een wensdroom: ik hoopte het! Ze probeert zich de misdaad te herinneren die haar de wens ingaf.

Ulrike Maes *Bakeliet*

De ziel gaat te paard, naar een bruiloft of begrafenis, maar eenmaal vertrokken is hij met geen telefoon te achterhalen. ‘Bakeliet’ is een eenvoudig verhaal, een wrang sprookje, over de bergen, een echtpaar, de dochter en de luchtballon. Over de vooruitgang, en hoe je altijd iets verliest.
‘De elektricien maakte het elektrische telefoongeluid wel vier keer en iedere keer moest mijn vrouw giechelen. Toen hij vertrok, had mijn vrouw hem uit dankbaarheid twee flessen wijn meegegeven. Wij vierden zelden dingen.’
Ulrike Maes (1987) volgde de master vertaler-tolk Engels, Spaans, Nederlands en de master literatuur van de moderniteit (Universiteit Antwerpen). Ze won op zeventienjarige leeftijd de publieksprijs van de Louis Paul Boon-wedstrijd en haalde enkele voorrondes van Write Now! Ze publiceerde eerder in *Lava* en stuurde een verhaal naar info@revisor.nl op. Dit verhaal.

Er zweeft een luchtballon over de bergen. Ik zie hoe kleine poppetjes slingers naar beneden gooien. De slingers zullen blijven liggen tot de eerste sneeuw. Alles blijft liggen in de bergen. Mijn dromen en mijn toekomst heb ik er ooit ook eens verloren. Zo gaat dat in het leven. Dingen raken zoek en blijven zoek.

De dag dat ik de luchtballon zag, begroef ik mijn vrouw. Het zat eraan te komen. De dood, niet de luchtballon. In het leven is de dood een minder speciale gebeurtenis dan een opgetuigde luchtballon. Het was een intieme begrafenis. Er was maar een tiental bezoekers. De dorpelingen die zich hadden kunnen vrijmaken schoven vroom aan. Ze klopten modder van hun schoenen. We waren allemaal te vroeg. Sommigen rolden sigaretten. Ik had Odi speciaal glanzend geborsteld en zijn hoeven zwart gevet. Hij trok de kist over de kronkelige bergweggetjes naar de kerk. Langs de weg zag ik hoe enkele gele hyacinten al voorzichtig bloeiden.

De kerk was ver van ons huis. Odi herkende de geur. Ik herkende de dag. De laatste keer dat we hier waren, trouwde mijn dochter. Ik heb nog een foto van haar in beenderbleke trouwjurk

terwijl ze zijn manen kust. Twaalf jaar eerder had ik Odi gekocht voor haar tiende verjaardag. Een grijze hengst die net als zij was opgegroeid tussen de vier bergen in. Ik had er een stuk land voor moeten verkopen, maar ik had nog veel meer verkocht als ik had geweten hoe blij mijn dochter was. Iedere dag maakte ze tochtjes naar het dal en naar het dorp. Odi draafde en brieste goedgemutst. Als ik Odi nodig had op het veld, leende mijn dochter hem lachend uit. 's Avonds als de zon rozerood achter de vierde berg verdween, borstelde mijn vrouw liefkozend de krullen van onze dochter. Ik keek toe en vertelde verhalen over vroeger en over magische landen. Als mijn dochter in slaap was gevallen, ging ik Odi roskammen. Hem vertelde ik verhalen over mijn dochter. Ik vertelde hem alles. Hoe lief ze was als kind en dat het groen van de bergen haar lievelingskleur was.

De dag dat mijn dochter trouwde was het overal lente, daarna werd alles herfst. De seizoenen gingen en kwamen. De dagen braken aan en waren terstond weer voorbij. Zonder dat ik er erg in had gleden de jaren voorbij. Mijn vrouw werd ouder. Ze telde de uren en minuten van elke dag. Haar lach en haar werden grijs als de bergtoppen. Ik zaaide, ik oogstte. Mijn vrouw hield het verstrijken van de tijd bij met streepjes op haar kalender. Af en toe kwam er een brief. Eigenlijk veel te weinig. In het begin vergoelijkten we het. Het was hier ook zo afgelegen, de post raakte waarschijnlijk kwijt. Ze had natuurlijk geen tijd om ons te schrijven nu ze in de stad woonde. Ze had het druk. Ze was jong.

En waar we ooit met drie waren, waren we nu immens alleen. Ineens bewoonden we verschillende werelden.

Het was het idee van mijn vrouw. Misschien moesten we een telefoon nemen? Maar niemand in de bergen heeft een telefoon. Precies daarom, zei ze. Toen ze terugkwam van het dorp, zei ze dat het mogelijk was om een telefoonlijn te laten aanleggen tot aan ons erf. Maar niemand belt ons en wij zouden ook niemand bellen. Mijn vrouw zei dat zij dan wat vaker met onze dochter kon praten. Het was goed.

De dag dat de elektricien met de telefoon kwam was het zomer. Odi en ik hadden hem al van ver zien naderen. Toen hij het erf opreed, kwam de zon net goudgeel op. Hij reed in een gammel busje. Uit een open raam hingen allerlei buizen en draden. We moesten ons geen zorgen maken, zei hij. Alles kwam goed. Mijn vrouw straalde, ze geloofde hem. We maakten ons geen zorgen. Die avond vergat ze een streepje te trekken op haar kalender en keken we voor het eerst sinds lang weer eens samen naar de bergen die zich hulden in nevel alsof ze ook gingen slapen. We hielden elkaars hand vast toen we in slaap vielen. De volgende dag kwamen er ook grondwerkers op ons erf. Mijn vrouw zette koffie en smeerde boterhammen voor iedereen.

De mannen begonnen met het graven van een gracht voor allerlei draden en buizen en verbindingen. Er kwam een grote paal te staan in het noorden van de wei. Odi durfde er niet meer langs te draven. Ze boorden en ze drilden. Mijn vrouw had in de stad een grijs bakelieten exemplaar gekozen. De mannen bleven een hele week. Ze dronken onze jaarvoorraad gedroogde koffie op zodat mijn vrouw genoodzaakt was cichorei te malen. Er waren onvoorziene omstandigheden. De elektricien zei dat deze onherbergzame bergstreek natuurlijk problemen met zich meebracht wat betreft communicatie en telefonie. Ze hadden de aardbeiplantjes van mijn dochter uitgegraven voor de telefoondraden. De witte bloemknopjes lagen nu verpieterd in de zon. Ik zei niets. Toen ik 's avonds langs de aardbei-akker liep, stopte ik wat aarde in mijn mond. Vanaf toen wist ik hoe verlies smaakte.

Ik zou willen dat ik een arend was, dan kon ik zingen van hoog in de bergen tot diep in het dal. Dat ik een beer was met zijn jongen zo dichtbij. Als ik een wolf was, dan zou ik onophoudelijk janken.

De eerste keer dat ik de telefoon hoorde, wist ik niet waar het geluid vandaan kwam. Ik had nog nooit zoiets gehoord. Ik kon het nergens mee vergelijken. Niet met het hinniken van Odi,

niet met het roekoeën van een duif, niet met hoe een baby melk drinkt, niet met het vallen van dauw in de bergen. De elektricien maakte het elektrische telefoongeluid wel vier keer en iedere keer moest mijn vrouw giechelen. Toen hij vertrok, had mijn vrouw hem uit dankbaarheid twee flessen wijn meegegeven. Wij vierden zelden dingen.

Vanaf nu stonden we in verbinding met de wereld. Mijn vrouw schreef het telefoonnummer in wel drie brieven naar onze dochter. Mijn vrouw zat hele dagen naast de telefoon te wachten tot hij zou rinkelen. Soms als de avond viel en het werk op het veld was gedaan, wachtte ik met haar mee. Ik keek naar de groeven in haar gezicht, ik bestudeerde mijn vuile nagels. Ik hoorde Odi galopperen. Dan tikte de keukenklok de minuten weg. Ik dacht aan onze dochter. Het was stil.

Het was pas met de komst van de telefoon dat we beseften hoe eenzaam en verlaten we waren. Daarvoor hadden we weinig, maar we hadden genoeg. Nu was de telefoon er en hadden we niets. Onze dochter belde niet. Ze kwam niet. Ik hoorde nooit meer het rinkelen van de telefoon of het gegiechel van mijn vrouw. Zomer kwam, zomer ging. En de drie volgende seizoenen volgden in de maat.

De zoveelste lange winter ging voorbij, waarbij ik de telefoondraden telkens moest uitgraven als ze ondergesneeuwd waren. Ik goot er kokend water langs en plaatste er dekens naast. Het leek alsof de bergen uitademden, maar het was enkel mist. De kou kroop in het lijf van mijn vrouw. De hele winter maakte ik kruidenthee voor haar en ik gaf haar onze enige overgebleven deken. Toen ik op een ochtend ontdekte hoe mijn slapende vrouw haar kussen had nat gehuild, trok ik de telefoon eruit. Met een heggenschaar knipte ik de gekrulde zwarte draden door. Ik groef de dekens uit. Ik strooide mest van Odi over de draden. De volgende dag zei ik tegen mijn vrouw dat ze niet meer moest wachten. Het wachten was voorbij. Ze lachte flauwtjes en zei dat ze uitkeek naar de lente. Haar ogen gleden

van mij af naar de bergweg waarover onze dochter verdwenen was. Mijn vrouw stierf aan chronische spijt, maar op haar grafsteen heb ik alleen maar haar naam laten graveren en de twee jaartallen waartussen ze geleefd had.

Na de begrafenis rijd ik op Odi's rug terug naar ons erf. In de verte zie ik de luchtballon wegdrijven.

Maarten Buser *Kleine versjes in proza*

Maarten Buser is van 1991, een jonge jongen nog, maar zijn werk maakt een zelfverzekerde en gedreven indruk: hier is een serieus auteur bezig. Hij staat zich veel toe en komt met veel weg. Toen zijn ‘Kleine versjes in proza’ op het redactioneel bureau belandden, vielen die onmiddellijk op door hun eigenzinnige opzet en meerduidige inhoud, hun intrigerende melancholie.
Genoeg ruimte om een heel versje te citeren, maar kiezen is moeilijk. Vooruit, deze dan: ‘Je woont in een avondjurk. Het is een mobiel onderkomen. Je ontkent veel, maar niet dat er best een raam open kan. Dat deed je, al waaide het. Nu kijk ik naar een lege jurk, waar je schoenen bij hebt gevonden die er perfect bij passen.’
Een *teaser* heet dat. Toch is het al helemaal literatuur.

Jadis, si je me souviens bien, ma vie
était un festin où s'ouvraient tous les
coeurs, où tous les vins coulaient.

Arthur Rimbaud

And I would have gotten away with it,
too, if it weren't for you meddling kids!

Scooby-Doo

Over kijken

Toen de trein mijn woonplaats binnenreed, was ik dronken. Desondanks heb ik geprobeerd Rilke te lezen, je kunt niet zeggen dat ik het niet heb geprobeerd. Voor me liepen een jongen en een meisje, noch gearmd, noch hand in hand. Omhels dan, dacht ik, omhels dan. De gebeeldhouwde Maria naast de snackbar staarde naar me alsof er iets verkeerd moest gaan.

Ethiek

Als ik oud ben wil ik geen kaartjes
hoeven afstempelen noch knippen.
Ik sluit niet uit dat er ook andere
soorten waardigheid bestaan.

De onderwereld wacht op je

Je woont in een avondjurk. Het is
een mobiel onderkomen. Je ontkent
veel, maar niet dat er best een raam
open kan. Dat deed je, al waaide het.
Nu kijk ik naar een lege jurk, waar je
schoenen bij hebt gevonden die er
perfect bij passen.

Ziekenbezoek

Nog niet zo lang geleden werden on-
gehuwde meisjes aangeraden als me-
dicijn tegen verschillende aandoenin-
gen. Ze moesten in de verste uithoek
van het bed gaan liggen, hardop adem-
halen, naar de muur blijven kijken.
Hou dat een nacht vol.

Het andere scenario

Nu even dit: smeltende ijsberg drijft
richting andere smeltende ijsberg.
Ze worden samen géén imposante
nieuwe klont, als we de prognose
moeten geloven. Ja, die mensen van
de prognose zeiden echt ‘klont’. We
moeten een boodschappenlijstje
maken: dienstplicht en gasbranders.
Als kind bouwde ik robotten van kar-
tonnen dozen, maar ze zakten altijd
in voordat ze konden dienen.

Een ik met een halsband

Ik ben niet goed in pantoffels halen,
de krant in mijn bek droog houden,
of eenvoudigweg wat voor me uit
kwispelen. Ik word geen mooi vuil-
nisbakkenorkest als je me schopt.
Ik kan je warm houden als je geen
bezwaar hebt tegen haren in bed. Ik
kan je warm houden.

Werkoverleg

Normaal is hij goedgekleed, maar dit
is ezeltje-prik met een kathedraal-
lengte ver van de ezel. Er moest toch
iets verkeerd gaan?

Sint-Sebastiaan

Sint-Sebastiaan verscheen aan me
in een droom. Alle winkels waar ik
graag naartoe ging waren of weg, of
veranderd in modezaken die execu-
tieverkoop hielden. Sebastiaan, ik
mocht Sebastiaan zeggen, legde zijn
hand op mijn schouder en zei: ‘Soms
komt er gewoon zoveel op je af.’

Listerine

‘Kijk,’ zei hij, en liep doodleuk over het water. Eerst flaneerde hij wat, langzaam en met veel uiterlijk vertoon. Daarna werd hij overmoedig en begon te rennen. Dat gaf moeilijkheden. Drink nooit te veel listerine.

Het tuinfeest

Op zondag gaan we na de kerkdienst naar het tuinfeest. Er is maar één regel: iedere gast moet een wesp in een glas opsluiten en daar een bierviltje overheen schuiven. De gastheer moet bij het opruimen de poorten opengooien. Dat mag pas als elke wesp ronduit pissig is over het ontbreken van een uitgang. Soms zitten we hier op maandag nog.

S.J. Naudé *Oorlog, bloeisels*
(Een reisverhaal)

Meer nog dan een verzameling woorden, zinnen, verhalen, ‘stukken’, is de *Revisor* een verzameling schrijvers. Ja, we zijn in de eerste plaats lezers, maar ook collega's, niet zelden vrienden, we spitten onze mailbox door, we kijken om ons heen. De Zuid-Afrikaanse S.J. Naudé (1970) kennen we door een ontmoeting in Berlijn met Erik Lindner. Hij debuteerde met *Alfabet van die voëls*, kreeg er de Jan Rabie Rapport Prize voor en een Jan Rabie & Marjorie Wallace-schrijversbeurs. In het oktobernummer van *Granta* verscheen een verhaal van hem. Het werd prachtig vertaald door Martinus Nijhoffprijswinnaar Riet de Jong-Goossens, vertaalster van onder anderen Etienne van Heerden, Marlene van Niekerk en Karel Schoeman.
Weinig metaforen zijn zo toepasbaar en afgezaagd als die van oorlog. Maar zoals S.J. Naudé hem toepast, is heel oorspronkelijk. Zijn oorlog is niet die met de ziekte maar met de zieke. ‘De oorlog, toen het begon, ging over voedsel. Het is een geluidloze oorlog, een verzameling zwijgende veldslagen. Ze spreekt bijna niet meer. Het beneemt ook hem zijn stem, en zijn adem, die ziekte.’
Ze móét eten, maar als dat niet lukt, gaat ook de hoofdpersoon in hongerstaking. Dan duikt een oude bekende op in Johannesburg, een Japanner, een indringer. Een nieuwe strijd ontwikkelt zich, terwijl de uitkomst van die eerste oorlog vaststaat.

Later zag hij het anders, maar het was begonnen als een vorm van oorlog. Of, tenminste, als een reeks escalerende schermutselingen.

Hij verzorgde zijn moeder. Kanker woekerde in haar ingewanden. Ze gaat sterven. Het enige wat onbekend is, zijn het ogenblik waarop en de exacte weg erheen. De bakens waren voor hem uitgezet: het zichzelf vergiftigende lichaam, de met elkaar vergroeiende organen, pijn, verhongering en afscheid. De stippels op de lijnen tussenin worden langzaam ingevuld, naderen hun eindpunt, een stippel per dag. De oorlog, toen het begon, ging over voedsel. Het is een geluidloze oorlog, een verzameling zwijgende veldslagen. Ze spreekt bijna niet meer. Het beneemt ook hem zijn stem, en zijn adem, die ziekte.

Hij registreert het verloop, fragment na fragment.

De dag waarop ze stopt met eten breekt aan. De oncoloog had uitgelegd dat dit zou gebeuren. De laatste fase. Het is belangrijk voor de psychische processen van de patiënt, betoogt de dokter, om niet in te grijpen. Laat ‘het ding’ zijn loop nemen, probeer niet te dwingen.

Maar als de weigering komt, accepteert hij die niet. Hij weigert óók. Hij staat vlak voor het fornuis. Zelden nog was hij genoodzaakt te koken. Hij is onhandig, onervaren. Toch staat hij hier een stukje kip te stomen, trekt het langs de botten uiteen in reepjes. Hij maakt ook bleke, waterige groenten klaar. Hij perst ananassen uit en doet er het sap van een limoentje bij. Hij roostert brood en maakt dunne kippensoep klaar. Het helpt niet. Niets helpt. Hij brengt de borden met het onaangeroerde voedsel terug naar de keuken.

Hij laat zijn moeder een ogenblik alleen. Ze is rustig, ze slaapt. Voor het eerst die week gaat hij naar buiten, gaat in de herfstzon zitten. Hij was vergeten hoe mooi de Hoëveldse herfst is, al wordt die hier begrensd door een voorstedelijke tuin, omzoomd met door misdaad geteisterde straten. Jarenlang kwam hij alleen in de zomer op bezoek om aan de noordelijke winters te ontsnappen.

Hij wordt geheel onverwachts opgebeld door zijn Japanse vriend Hisashi, op zijn Britse mobiele telefoon. Hoe lang is het geleden dat ze elkaar spraken? Minstens een jaar.

‘Dat is onverwachts.’

‘Ik ben hier.’

‘Wat bedoel je, Hisashi?’

‘Ik ben hier op bezoek.’

‘Hier in Zuid-Afrika?’

‘Hier in Zuid-Afrika.’

‘En ben je al aangekomen?’

‘Ik ben hier. In Johannesburg.’

Hij had vlak voor zijn vertrek uit Londen een e-mail gestuurd

naar al zijn vrienden, om te laten weten dat hij op weg was hierheen. De mail had al zijn contactgegevens bevat. Hij wilde zo gauw mogelijk naar zijn zieke moeder, kon van niemand in Londen behoorlijk afscheid nemen. Hisashi was meer dan een jaar voor zijn eigen vertrek naar Zuid-Afrika vanuit Londen teruggegaan naar Tokio, maar stond ook op de lijst van zijn vrienden. Typisch voor Hisashi om op zo'n ongewenste tijd op te dagen, zonder waarschuwing.

De lucht trilt. De moeraseik laat zijn bladeren onophoudelijk vallen, ze boren hun stengels in het grasperk. De bladpunten beven in het briesje als zenuwuiteinden.

Van grijs en doorzichtig wordt zijn moeder binnen een middag geel. Dan begint het braken. Ze heeft dagenlang niet gegeten, het is puur gal. Ze loopt ervan over. Alsof een externe kracht haar beheerst, haar doet sidderen tot in de toppen van haar vingers. Zelfs haar ogen zijn geel, de ogen van een duivel.

Voedsel, wanneer hij zelf probeert te eten, stolt nu tegen zíjn gehemelte. Hij zit alleen aan de keukentafel, moet uiteindelijk de grijs gekauwde brij uitspugen op het porselein.

De diepvrieskast zit boordevol. Toen ze nog sterk genoeg was, had ze haar dagen doorgebracht met koken. Hartige puddingen en schapenbouten, trifle en gevuld wildbraad, in de oven gaar gemaakte kippen met een citroen op de plek van de bloederige ingewanden. Maar dit alles is niet voor háár, het is een erfenis. Ze heeft de banaliteiten van het lichaam nu afgezworen, de lagere activiteiten. Zodat de naden kunnen losraken en de wolkige resten in de atmosfeer kunnen verdampen. Hij staat voor de vrieskast. De dampwolk valt over zijn voeten. Hij ziet plastic zakken, aluminium schalen en porselein. In rijen opgeborgen, de inhoud niet te identificeren. IJsvacht over alles heen. Misselijkheid stuwt in hem op. Een kast vol kadavers. Fossielen van de toekomst. Hij wordt woedend op zijn moeder. De ijstijd is aangebroken.

Hij had Hisashi ontmoet in Londen, op de Franse ambassade, ongeveer twee jaar voor hij terugging naar Zuid-Afrika voor de laatste maanden van zijn moeder. Ze werden aan elkaar voorgesteld door een gemeenschappelijke kennis, een van Hisashi's Franse collega's, Philippe. Philippe vervult zijn dienstplicht door middel van een unieke Franse variant. Beter gezegd, Philippe heeft ‘maatschappelijke dienstverlening’ gekozen als alternatief, wat inhoudt dat hij tussen Franse ambassades over de hele wereld reist en champagne promoot namens Franse regionale overheden. Hij organiseert luxueuze bijeenkomsten in weelderige interieurs in Londen, New York, Beijing of Kuala Lumpur voor gasten in kleding van dure stoffen en onberispelijke snit, waar de champagne naast schaaltjes *fraises* ruist tegen het kristal. Soms wenst hij dat hij zelf Frans was. De vreugden van de nutteloosheid, van dat soort lui genot en de koestering van een oude cultuur, zouden goed bij hem passen. Beter dan de diaspora van angstige, verbeten blanke kinderen uit Zuid-Afrika waarvan hij tegen wil en dank deel uitmaakt.

Hij weet niet precies wat Hisashi bij de ambassade doet, een of ander administratief werk van generieke aard. Hij weet ook niet wat de drijfkracht van de vriendschap tussen hen is. Ze hebben weinig gemeen. Hoe het ook zij, op een bepaald moment plannen ze samen een reis naar Vietnam en Japan. Aanvankelijk alleen naar Japan. Hij zelf is al lang geïnteresseerd in een eclectisch aantal Japanse dingen. Van Kabuki- en N[o]-theater tot manga en alle vormen en vervormingen. Van de houtdrukkunst van het vlietende leven en schrijvers als Mishima, Oë en Murakami, tot undergroundbands uit Tokio met namen als Ghost, Angel in Heavy Syrup tot Acid Mothers Temple.

Misschien ligt het eenvoudig. Misschien is de energiebron voor deze onwaarschijnlijke vriendschap gewoon het Japanse aan Hisashi. Een ouderwets soort exotische uitstraling. En omdat hij het vervreemdende aan Hisashi zo voorzichtig in zijn eigen gemoed verborgen houdt, begrijpt hij niet goed welke

waarde Hisashi zelf uit hun vriendschap put.

Het toegevoegde Vietnamese element aan de reis ontstond op inspiratie van Philippe met zijn uit de tweede hand overgenomen nostalgie voor het voormalige Franskoloniale *territoire*. Je merkte het onmiddellijk op bij hem, dat overgeërfde geheugen. De sedimentlagen van de historische herinnering. Het trof hem vaak hoe zijn Europese vrienden zich plaatsen herinnerden die ze nooit hadden gekend.

In de flat van Philippe lagen foto's van zijn overgrootvader in Saigon tijdens de Frans-Siamese oorlog van 1893. Ook een van zijn opa in de Frans-Indochinese oorlog van de jaren vijftig uit de vorige eeuw. Een oma in een tuin vol bloemen in Hanoi die Philippe bekend voorkwamen maar waarvan hij de namen niet kende. Geërfde snuisterijen op een buffet, een lade vol spulletjes van zilver en zijde: stukjes handwerk die een verdwenen wereld opriepen.

Voor zijn Europese vrienden blijven de doden leven en vervlogen plekken bestaan. Verlies zit in hun bloed, grenzen zijn doorlaatbaar. Hoe anders is dit voor hem, voor zijn naïeve soort uit de afgelegen derde wereld. De nog maar pas verspreiden met hun belemmerende paspoorten. Voor hen is alles nieuw, moet alles van het begin af aan ontdekt, gevoeld, verloren worden.

Hij smeekt, houdt halve theelepels soep voor haar gesloten lippen. Niets.

Hij houdt niet op met koken. Hij vermindert de porties die hij opschept zodat ze er niet door afgeschrikt wordt. Almaar kleiner maakt hij ze. Op een keer knielt hij voor haar bed als voor een altaar, biedt kruimels aan als voor een goddelijke mus.

Hij had gedacht dat de strijd werd gevoerd om haar te laten eten, maar nee. Het gaat, die indruk krijgt hij nu, over wíé voor wíé zorgt. Onvermurwbaar wil ze vanuit haar bed naar hem omzien. Ze is soms te zwak om te praten, maar ze blijft gespitst op wat hij eet, wil weten wat hij voor zichzelf uit de vrieskast

haalt en klaarmaakt. Hij is per slot van rekening haar kind. En genadeloos blijft hij háár kleine offerandes aanbieden.

Hij houdt zelf op met eten. Hij controleert of zij het weet. Weigeren is gemakkelijk.

Als hij de tuin in loopt, zijn de bomen kaal. Een tapijt van stekelige eikenbladeren op het gras. In één nacht, denkt hij, is dit alles afgevallen. Maar hij realiseert zich dat er al vele dagen zijn voorbijgegaan sinds hij voor het laatst een voet buiten de deur zette.

Hisashi belt. Hij heeft zijn Japanse vriend uitgelegd, zo hoffelijk als hij kon, dat hij een redelijke afstand moet bewaren, dat het nu niet het meest geschikte tijdstip is voor een bezoek. Hij heeft de situatie in brede lijnen geschetst. Niettemin belt Hisashi hem elke dag. Hisashi zegt niet veel. Belt alleen en wacht tot hij het gesprek begint.

‘Ik zeg het nog eens, Hisashi, het spijt me echt maar ik kan je niet rondleiden. Dat is nu niet mogelijk.’

‘Ik red me wel. Ik heb een auto. Ik heb een hotel. Geen probleem.’

Zorgeloze stilte.

Hisashi's blijmoedigheid en onverstoorbaarheid irriteren hem. Het is een wanklank ten opzichte van zijn eigen moedeloosheid. Wat de Japanner in deze grauwe provinciale plek te zoeken heeft, weet hij niet. Er is hier niets te zien. Niets te leren. Niets om het hart te verlichten. Je reist niet hiernaartoe om je beschavingspeil te verhogen.

Tegen de tijd dat ze hun reis naar Azië zouden beginnen, was Hisashi al teruggegaan naar Tokio, waar hij toen bij de Alliance Française werkte. Hijzelf was nog in Londen. Ze vlogen naar Vietnam: de een vanuit het westen, de ander vanuit het oosten. Ze troffen elkaar in Hanoi. Ze namen hun intrek in een modern hotel. De lucht was vuil en grijs. De straten waren ri-

vieren van bromfietsen. Als je wilde oversteken, waaierden ze voor je uiteen als water om een eiland. Hisashi werd aangezien voor een Vietnamees, al was hij eigenlijk te fors om Japans of Vietnamees te zijn. Hij kwam uit het verre zuiden van Japan, van het platteland, niet ver van Nagasaki. *Peasant stock*. Zijn voorouders waren bruin gebakken op de waterige rijstlanden. Hun voeten, door de eeuwen geweekt, gezwollen, hadden hun vorm verloren. Hisashi was zwaar, forser dan hijzelf. Donker. Zijn voeten vlezig.

Ze wilden niet dezelfde dingen doen. Híj wilde naar het kunstmuseum, de boeddhistisch-communistische kitsch van het graf van Ho Chi Minh fotograferen en de Franskoloniale gebouwen, de straat met de hondenvleesrestaurants bezoeken. Hisashi wilde overdag slapen en dan 's avonds eindeloos rondlopen en naar de mensen kijken, naar karaokegelegenheden gaan en Vietnamese koffie drinken in cafetaria's vol tieners. Al spoedig rezen de misverstanden. Het Engels van Hisashi was verbazingwekkend beperkt voor iemand die een paar jaar in Londen had gewoond. Soms probeerden ze Frans met elkaar te spreken, maar het Frans van Hisashi was nog zwakker dan het zijne.

Hij ging overdag zijn eigen gang terwijl Hisashi in het hotel achterbleef. Hij ging een stoffige winkel binnen waar je communistische propagandaposters uit vroeger dagen kon kopen. Hij kocht er een waarop het jonge proletariaat werd opgeruid om van varkensteelt de toekomst van de socialistische staat te maken. Er stonden een jonge man en een jonge vrouw op de poster, beiden van bedenkelijke proporties, het perspectief van onderaf genomen, zonnestralen die van achter hen schenen. Beiden hadden ze een heroïsch speenvarkentje onder de arm. Beiden met opgeheven vuist.

Die avond, toen ze op de stoep wandelden, reden twee Vietnamese meisjes op een bromfiets tot vlak bij hen en boden zichzelf gul en schreeuwend aan, noemden meteen een prijs. Om van hen af te komen toonde hij geen reactie, maar Hisashi

maakte grapjes met hen. Hisashi bracht hen in de war, omdat hij enigszins Vietnamees leek, maar de taal niet sprak. De situatie werd steeds penibeler. Hij liep vast vooruit. De meisjes kwamen hem plagend achterna.

Later, terug in het hotel, ging hij douchen. Toen hij uit de badkamer kwam, zat Hisashi op zijn bed en pakte een paar snuisterijen in die hij ergens op straat had gekocht. Toen hij dichterbij kwam, zag hij dat de stroken papier waarmee Hisashi ze omwikkelde, waren gescheurd uit de propagandaposter die hij eerder had gekocht.

'Wat verdomme ben je daar aan het doen, Hisashi?'

Hij vertelde wat hij voor de poster had betaald. Hisashi leek stom geslagen, gekwetst.

'Dacht dat het maar een stuk krant was. Neem me niet kwalijk.'

De rest van de avond gedroeg Hisashi zich schaapachtig. Hij maakte zichzelf klein, hij zat hem stiekem gade te slaan. Hij vergaf hem niet.

Hij was opgelucht toen ze Hanoi verlieten, maar het speet hem dat hij niet alleen was. Hij betwijfelde of zij deze reis samen tot een einde zouden brengen.

Een broos respijt, een wapenstilstand. Hij maakt zijn moeders bed op met haar beste linnen. Een handgeweven deken, spierwit. Beddengoed dat ze sinds haar trouwdag nooit heeft gebruikt. Tot nu toe slaapt ze nog tussen de lakens waarin zijn vader een paar jaar geleden is gestorven.

Hij wast haar haren. Elke halve minuut moet ze even rusten. Hij houdt haar de handspiegel voor terwijl ze haar haren borstelt en zich opmaakt, voor het eerst sinds een week. Ze rust na elke beweging. Hij strijkt licht met zijn wijsvinger over haar jukbeen om een schakering aan te brengen in de basislaag. Zijn domme vingers worden slimmer.

Dan worden ze intensiever, de schermutselingen. Hij pro-

beert zijn voedselaanval te brengen als een verlenging van het verschonen van het bed. Hij haalt het beste porselein tevoorschijn, het verzilverde bestek. Erfstukken in onbruik gelaten niet alleen door zijn ouders, maar ook door hun ouders. Hij legt een fijn geborduurde linnen doek op een dienblad. Hij doet zijn uiterste best bij het koken.

Ze wacht op haar kwelgeest, op het etensuur. Je voelt de spanning in de lucht wanneer de geuren vanuit de keuken de slaapkamer in zweven.

'Ik kan het eten niet verteren,' zegt ze zacht. 'Het is mij fysiek onmogelijk, dat weet je toch.'

Af en toe, wanneer hij haar voert, eet ze soms toch één of twee mondjesvol. Het geeft hem een opening, schept een precedent. De strijd wordt verbetener, het object van de strijd al kleiner. Nu meestal niet meer dan een korrel rijst, een broodkruimel. Een suikerkorrel.

Een ongelijke strijd, weet hij. Maar hij versaagt niet. Hij torent boven het bed uit, het licht schuin achter hem. Zij ligt in de schaduw. Haar eigen schaduw is al vertrokken.

Ik zal doen wat jij doet, stelt hij voor, wat jij eet, zal ik eten. Gram voor gram. Kruimel voor kruimel.

Soms vraagt ze hem om muziek. Altijd dezelfde. Middeleeuwse Germaanse religieuze muziek. Hij overweegt haar tot eten te brengen terwijl de muziek aanstaat. Misschien is haar weerstand dan minder. Hij ziet hoe haar gezicht zich ontspant terwijl ze luistert, hij zou haar onverwachts kunnen belagen met een lepel vol, zelfs twee. Hij besluit het niet te doen. Hij wil haar laatste toevlucht niet bedreigen. Zelfs in staat van oorlog zijn er grenzen.

Hij loopt naar buiten, de tuin in, kijkt omhoog.

Er ligt een nauwelijks waarneembare ondertoon in deze dagen, zoals in de muziek waar zijn moeder naar luistert, een onderliggende noot die niet ophoudt en een trance opwekt. Een goddelijke aanwezigheid wordt hoorbaar gemaakt, zeggen men-

sen die iets van dit soort muziek weten. Hijzelf denkt dat het de klank is van de ademhaling die door de stembanden wordt geforceerd terwijl het lichaam uiteenvalt. De klank van ontroostbaarheid.

Ze bevonden zich op een platboomschuit, Hisashi en hij, op een brede bruine rivier. Een gerimpeld hazelnootkleurig vrouwtje met een Vietnamese strooien hoed roeide. Ze kakelde af en toe alsof ze haar verstonden. Verder was er alleen stilte, en water tegen de roeispanen. Ze waren een halve dag reizen verwijderd van Hanoi, in de bergen. De rivier kronkelde tussen met lover begroeide rotspieken in de mist. Palmbomen, waterbuffels. Hun bestemming was de Perfume-pagode - de negenenveertigste tempel. Op de route erheen voeren ze langs achtenveertig andere tempels. Op de oevers tussen het riet, op palen boven het water, tussen boomtoppen op hellingen. Eenvoudige tempeltjes van antiek hout, de grotere in Chinese stijl. Een voor een gleden ze hen voorbij. Hij telde.

Het was een boeddhistische feestdag. De rivier lag vol schuiten boordevol pelgrims. De route bergop, naar de grot dicht bij de rots waar de Perfume-pagode zich bevond, duurde op een gewone dag misschien drie kwartier. Vandaag niet. Waar ze aanmeerden, dromden duizenden pelgrims onder snoeren van veelkleurige vlaggetjes samen.

Ze liepen met de schare mee. Ook hier dacht iedereen dat Hisashi Vietnamees was. Hijzelf trok de aandacht. Heel wat pelgrims hadden nog nooit een westerling gezien. Ze wezen naar hem en lachten, sloegen hun hand voor de mond, raakten zijn kortgeschoren haar aan. Ze dachten dat hij een monnik was, vermoedde hij, of misschien een magere spierwitte boeddha, glibberend door de modder. Hij reageerde stroef en afwijzend op de aandacht van de pelgrims. Hisashi was geduldig en gelaten, hij giechelde met de mensen mee.

Het werd steiler, het pad, en smaller. Hij klampte zich vast

aan boomwortels. Te midden van de pelgrims liepen stokoude, verkrampte figuren. Ze konden nauwelijks rechtop blijven, werden naar de top gesleurd. Hisashi tilde een kind op dat dreigde gemangeld te worden. Ze lachte onmiddellijk naar hem, streelde over zijn gezicht.

Het pad werd gladder. De druk perste de adem uit zijn lijf. Allen kwamen tot stilstand. Hier dreigde een ramp van opeenhoping en vertrapping, dacht hij. En toch, een onbekend soort geduld en verdraagzaamheid overheerste. De wind speelde door de gebedsvlaggetjes boven het pad.

‘Genoeg,’ zei hij tegen Hisashi, ‘zie je later daarbeneden.’ Strompelend gleed hij door de schare, tegen de stroom in, tot aan de voet van de berg.

De wereld krimpt. Zijn routes werken beklemmend: van zijn moeders slaapkamer naar de keuken naar de tuin naar zijn eigen slaapkamer. Af en toe naar een winkel. Slechts de volgorde van de bestemmingen wisselt.

Hij slaapt in de kamer recht boven de hare. Het zijn alleen haar opstijgende warme ademtochtjes die hem boven houden, denkt hij op het ogenblik voordat de slaap hem bereikt. Zijn eigen adem houdt op. 's Ochtends, als hij bij zijn moeder komt, valt de winterzon op haar witte lakens. Ze wil niet dat hij 's avonds de gordijnen dichtschuift. Ze wil de zon zien zolang hij schijnt.

Wanneer hij niet bij haar is, denkt hij aan haar als tuimelend, met de trage onnatuurlijke bewegingen van een ruimtevaarder die wegdrijft van zijn schip. Maar zo is het niet. Ze ligt daar maar, doodstil, handen onder de kin, bij de polsen geknakt als muizenpootjes. Er staat een belletje dat ze kan laten rinkelen als ze hem nodig heeft, maar dat heeft ze nog nooit gebruikt. 's Nachts, door zijn slaap heen, luistert hij naar het getingel, mocht dat ooit komen.

Ze zegt iets. Hij moet met zijn oor bij haar lippen luisteren.

‘Verschrikkelijke pijn,’ zegt ze. ‘Diep. Van onder de fundamenten, uit de grond.’

Een andere keer: ‘Een barbeel,’ fluistert ze, ‘in de modder.’ Verder niets.

Hij vervangt haar morfinepleister voor een met een hogere dosis, 50 milligram.

Later op de ochtend vraagt ze, voor het eerst in meer dan een week, om eten. Ze heeft zin in herderspastei, zegt ze. Een moment van genoegdoening, iets wat zij nog voor hem kan doen. Of misschien is het een wrede zet, een nieuwe tactiek. Als het tactiek is, werkt het. Zijn borstkas wordt gevuld met helder licht om het simpele feit dat ze vraagt, al weet hij in zijn hart dat ze niet zal eten. Hij gaat tomaten kopen, en aardappelen. Hij rijdt snel naar de winkel, rijdt gejaagd terug. Uit de volgepakte vrieskast haalt hij gehakt, laat het op de veranda in de zon ontdooien.

Hij gaat binnen zitten. Hij kijkt om zich heen, probeert zich voor te stellen hoe haar afwezigheid elk voorwerp hierbinnen zal veranderen, elk meubelstuk, elk versiersel. Hij probeert zich voor te stellen hoe een nieuwe wereld zonder haar eruit zal zien.

Hij loopt naar de veranda, voelt aan het gehakt. Bloederige druppels op de tegels. Half ontdooid. Als hij binnenkomt en opkijkt, zit ze op de bank waarvan hij zojuist is opgestaan, op zijn plaats. Hij schrikt. Als van haar eigen spook. Hij knippert met zijn ogen.

‘Hallo,’ zegt ze zacht, doodgewoon.

Een lachje om haar ene mondhoek als ze zijn onthutsing merkt en blijkbaar precies begrijpt wat hij denkt. Het is de laatste keer, denkt hij, dat zij zich nog zal herinneren hoe ze moet glimlachen.

Laat in de middag gaat de telefoon. De huistelefoon deze keer. Hisashi. Hij had hem het nummer nooit moeten geven.

‘Ik ben er.’

‘Waar?’

‘In een gastenhuis.’

‘Waar?’

Het nieuwe gastenverblijf, blijkt, net om de hoek.

Waarom? wil hij vragen, maar hij houdt zich in. Hij verwenst zichzelf, hij had dit adres nooit moeten geven. Hij nodigt Hisashi niet uit naar dit huis, maar stemt toe om ergens in de buurt koffie met hem te drinken.

‘Ik heb jammer genoeg maar tien minuten tijd,’ zegt hij tegen Hisashi.

Ze zitten in een koffiebar in het winkelcentrum waar muzak en mensengedruis versmelten en in een aanhoudende ondertoon opklinken.

‘Herinner je je Philippe nog?’ vraagt Hisashi. ‘Hij is dood.’

‘Wat? Wanneer? Ik weet er niets van.’

‘Vorige maand. Ik heb het gehoord van iemand bij de Alliance. Ergens in Azië, verdronken in het hotelzwembad.’

Hij vraagt naar bijzonderheden, maar meer weet Hisashi niet. Wat een banaal einde, denkt hij. Misschien te veel champagne in zijn bloed - de opgehoopte neerslag van jarenlang sippen aan het sap van de Europese beschaving. Het is stil terwijl Hisashi een stuk taart naar binnen werkt.

‘Ik kan je hier helpen,’ zegt Hisashi tussen de kruimels door. ‘Sta me dat toe.’

Hij wordt onmiddellijk verontwaardigd. Hoe durft hij? Wat drijft dit optreden van deze lompe Japanner, wat houdt hem hier? Wacht er dan niets of niemand op hem in Tokio?

‘Nee, Hisashi, dat kun je níét.’

‘Kom op, laat me helpen.’

Heeft die man de blubberige huid van een walvis?

Vanaf de Perfume-pagode reisden ze naar de kust, naar de Halongbaai. Drakenbaai. Weids water, met tweeduizend eilandjes. De eilanden zagen eruit als de rotspieken in het binnenland

rond de Perfume-pagode. Steil en spits rezen ze op uit het water, tropische begroeiing. Houten jonken voeren er als oorlogsschepen tussendoor: gespannen zeilen; drakenkoppen die vlammen spuugden bij de boeg. Hisashi en hij onderhandelden over een prijs en voeren mee op een van de jonken. Ze kregen een kajuit. Ze zouden op de boot overnachten.

De lucht was troebel en dik. In de inhammen aan de kust van sommige eilandjes lagen drijvende dorpjes. Rijen vlotten met houten huisjes erop en bootjes eraan vastgemeerd. Een vrouw zat op haar knieën op de rand van een vlot vis schoon te maken. Schubben dreven in zilveren patronen van haar weg. Zij dobberde op en neer in het kielzog van de jonk, keek niet op.

Ze gooiden het anker uit. Kajakken werden te water gelaten. Hisashi en hij voeren rond een van de ronde eilandjes. Aan een kant was er een lage doorgang, zodat je bij laag water er net onderdoor kon roeien. Je moest je hoofd intrekken, het rotsdak tegen je kruin. Wanneer je je gezicht weer naar het licht kon kantelen, snakte je naar adem. Een kogelrond meer, in het binnenste van het eiland.

‘Dit eiland lijkt wel een donut!’ zei Hisashi lachend.

Steile rotswanden, met tropische begroeiing rondom het meer. Absolute stilte. Iets bewoog in de lianen. Een staart verscheen tussen het lover en verdween weer. Hij had gelezen over de generaties schuchtere aapjes die hier hun bestaan slijten. Ze kennen elke boom, elke tak, nog voor ze geboren zijn, een kaart van de hellingen in hun genen gegrift. Hij kreeg ze niet behoorlijk in beeld. Slechts flikkerende bewegingen vanuit zijn ooghoeken.

Hij hoorde een plonsgeluid achter zich. Stilte. Toen hij omkeek, lag de kajak van Hisashi met de bodem naar boven. De boten lagen in het midden van het meer. Rimpelingen dreven naar de oever en het water werd weer glad. Alleen hijzelf bleef over. En de onzichtbare aapjes.

Een ogenblik lang genoot hij van de rust. Toen haalde hij diep adem, rolde om en dook in het koude water. Hij tastte om

zich heen, kreeg een zachte arm te pakken. Hij sleepte het gewicht naar de oppervlakte. Hoewel in het water lichter, toch, de dikzak. Hisashi gaapte en zoog lucht naar binnen. Spattend en hoestend barstte hij in lachen uit. Zelf vond hij niets om over te lachen.

Toen ze terugroeiden werd hij koud tot op het bot. In hun kajuit namen Hisashi en hij om de beurt een douche.

'Jij eerst,' zei Hisashi met glanzende ogen.

Aanvankelijk had hij een dichtgesnoerde keel gekregen bij de gedachte aan zij tweeën samen in deze kleine kajuit, maar nu kwam er een kalmte over hem. Hij stroomde leeg; water vulde zijn gedachten. Hij douchte, wikkelde zich in een deken. Hisashi douchte te lang en te warm. Damp vulde het kleine vertrek. De Japanner kwam naar buiten, poedelnaakt en glanzend als een rob. Hij keek naar de grote, gladde vlakken van het donkere lichaam. Het was voor het eerst dat hij aan Hisashi dacht in termen van sensualiteit. Hisashi stond te lachen terwijl de damp van hem af stoomde. De Japanner bleef zo staan tot hij zelf de deken strakker om zijn schouders trok en het dek op liep.

Hisashi volgde hem na een tijdje, nu ook met de deken om zijn lichaam. Op een klein bootje rees een kind al staande roeiend op uit de nevel. Hij bood zijn waren aan: blikjes frisdrank, een glanzende vis. Hij noemde de prijs in dong en dollars. Hisashi boog zich over het water. Het kind en hij voerden een gesprek zonder dat ze elkaar verstonden.

Uit de mistflarden kwamen nog meer kinderen aangeroeid. De schuitjes verzamelden zich tegen de boot, stootten zacht tegen de houten romp. De kinderen keken op, strekten hun handen uit naar de twee figuren in dekens, als naar goden. Hisashi stak een hand naar beneden, raakte vingertoppen. De deken gleed van zijn schouders. De kleren van de kinderen waren dun en vuil, hun voeten in het lekwater als misvormde visjes. Kinderen van de drijvende wereld. Wateraapjes. Hij vroeg zich af of de voetjes ooit land hadden gevoeld.

Schaduwen rezen op uit het water. Schemerig. Toen hij opkeek, braken de nevelsluiers even. De schubben van de schoongemaakte vissen van al die dorpjes waren uitgewaaierd tot een schitterende sluier die zich voortsleepte over de baai. Achter de zon aan. Tussen de eilanden door schitterde de diepzee. Hij vroeg zich opeens af wat de inwoners van de drijvende dorpen deden wanneer iemand stierf, of ze hun doden gewoon stilletjes over de rand lieten glippen. Hij voelde hoe de aarde het duister in wentelde.

Hij kan wel juichen, op zijn knieën gaan zitten en een gebed de lege winterwind in sturen. Gisteravond dacht hij niet dat ze de nacht zou overleven. Vanochtend heeft ze een stukje geroosterd brood gegeten, zo groot als zijn duim. En drie blauwe druiven. Hij telt de punten van de tros waar flardjes druivenvlees zijn achtergebleven. Steeds weer. Zoals een kind dat leert tellen. Het getal drie is: een plus een plus een. Het ontroert hem tot tranen toe.

Hoe meer ze eet zonder het uit te braken, hoe zekerder zijn hand wordt. Er is geen verontschuldiging meer. Hij kijkt over haar schouder terwijl ze rijst op haar vork schept, korrel voor korrel. Ze legt de vork neer. Ze schuift het bord langzaam naar hem terug over het bed. Het is bijna te zwaar voor haar. Het bergje rijst blijft bijna onaangeroerd, even wit als het laken dat zich tussen hen uitstrekt als een bevroren meer. Ze kijken elkaar aan. Hij is onvermurwbaar. Een traan loopt langs haar neus. Ze komt langzaam rechtop op een elleboog, strekt een hand uit. Met een vingertop pikt ze een korrel op, brengt hem naar haar lippen. Ze laat zich terugzakken.

‘Zo. Meer kan ik niet voor je doen.’

Ze is nauwelijks hoorbaar. Hij laat haar in vrede, haar kwelgeest.

In de keuken kijkt hij naar het bord. Ondanks het zwoegen,

de wroeging en het organiseren had ze in een week minder gegeten dan zou passen in de palm van een kinderhand. De euforie was misplaatst. Hij is aan het verliezen.

Hij doet zijn uiterste best. De rest van de dag probeert hij haar niet meer te voeren. Hij ziet hoe de pijn haar te pakken krijgt. Hij vraagt hoe ze zich voelt, hoeveel pijn ze lijdt, weer en weer. Om de minuut, tot ze niet meer kan antwoorden. Het antwoord blijft aanvankelijk hetzelfde, later wordt het een kleine beweging van haar hoofd. Hij gaat naar boven naar zijn kamer, naar buiten, door de keuken, de tuin in. De bekende route.

De bel bij het hek luidt. Er is een video-intercom om ongewenste elementen weg te houden. Het gezicht van de Japanner verschijnt op het scherm.

‘Hallo!’ buldert de stem van Hisashi in de microfoon, zijn brede voorhoofd tegen de camera.

Dan, nog harder, zodat de luidspreker hierbinnen trilt: ‘Hallo?’ Hij laat hem binnen.

‘Wat nu?’

‘Ik kom kijken hoe het hier gaat!’ Nog opgewekter dan aan de telefoon.

Hisashi loopt dieper het huis in, kijkt gretig om zich heen.

‘Ze slaapt, Hisashi, het komt niet gelegen...’

De stem van zijn moeder uit de slaapkamer, sterker dan tevoren. ‘Ik ben wakker. Laat de bezoeker binnenkomen.’

Hisashi loopt voor hem uit door de gang. Dan stopt hij, bukt zich. Op de houten vloer vindt Hisashi de vleugel van een insect. Groen en rood met zwarte spikkels. Van een sprinkhaan, de soort die in zwermen door korenvelden zwiept en geen kruimel achterlaat. Hij houdt hem tegen het licht, strekt hem tussen zijn vingertoppen als een waaier. In de slaapkamer wacht zijn moeder.

Vanuit Hanoi vlogen ze samen naar Tokio. De flat van Hisashi was zo klein dat je de eetbar in de keuken moest wegvouwen om

in de badkamer te komen. Het geheel paste als een driedimensionale puzzel in elkaar: het water van de gootsteen liep uit in het bad, het eettafeltje moest op een rail weggeschoven worden om het bed uit de muur boven de werkhoek te laten zakken. Als de kubus van Rubik. Klik-klik. In de keuken werd een flap weg geklapt om de badkamerspiegel te onthullen. Een lichte knak in verschillende richtingen. De televisie- en computerschermen werden uit nissen gehaald. Losse voorwerpen pasten in laden.

Hisashi en hij moesten zich dubbelvouwen en langs elkaar heen schuren. Ze sliepen elk aan de rand van het tweepersoonsbed, gezicht naar de buitenkant. Hij sliep slecht, droomde dat het bed met hen erin dichtklapte en dat hij samen met Hisashi versmoord werd. Hij werd wakker van Hisashi's slaapadem in zijn nek. De Japanner had zich omgedraaid en was dichter naar hem toe geschoven.

Ze brachten zo weinig mogelijk tijd in de flat door. Ze gingen naar een maandagmiddagvoorstelling van het Kabuki-theater. Zoals de traditie wil, werden zowel de mannelijke als de vrouwelijke rollen door mannen gespeeld die tientallen jaren lang al hetzelfde personage uitbeeldden, hun spel tot in de perfectie geslepen. De bewegingen op het toneel waren stijf, gestileerd. Het theater zat vol Tokiose huisvrouwen die zich verkneukelden bij het zien van een oude man met gezwollen voeten en een prominente adamsappel die vlak voor hun ogen veranderde in een kwetsbaar jong meisje. Het publiek kende het stuk, ze anticipeerden op iedere beweging, elk woord, elke noot. Ze zouden het nog honderd keer kunnen zien. Of duizend keer. Het zou hen nooit vervelen.

Toen ze terugliepen naar de flat, trok Hisashi aan zijn mouw.

‘Ga mee, hier naar binnen, ik wil je iets laten zien.’

Ze liepen een nogal smalle houten trap op. Boven stond een klein vrouwtje hen op te wachten. Met een brede glimlach. Ze nam hem bij de arm en leidde hem dieper het huis in, maar Hisashi schudde van nee, hijzelf was de klant.

‘Ah!’ zei ze alsof ze tot een diep inzicht kwam.

Ze liet Hisashi voor een spiegel zitten. Ze hield hem een catalogus voor met foto's - kokette schoolmeisjes met een wijsvinger in de mond, huisvrouwen van middelbare leeftijd, beschroomde geisha's, kantoorbedienden in nauwsluitende rokken. Er volgde een kort gesprek, er werd onderhandeld. Hisashi wees een foto aan.

Ze nam haar kleurenpalet in de hand en begon Hisashi te grimeren. Hij zelf stond toe te kijken. Van tijd tot tijd deed ze een stapje achteruit om haar werk te bewonderen. Kwam weer dichterbij om een detail toe te voegen of iets weg te schrapen. Hisashi kreeg een pruik op. Zwart steil haar in een bobkapsel. Opgewonden getrippel naar een volgende ruimte. Ze sleepte Hisashi - met een verlegen hand voor de mond - met zich mee. Hij volgde het giechelende paar. Ze verdween tussen rijen kleerhangers en haalde er een kledingstuk uit: een jurk van hemelsblauwe zijde. Dan schoenen. Hisashi kleedde zich uit, stond daar in zijn ondergoed, zijn gezicht fijntjes opgemaakt en wit tegen het vormeloze bruine bovenlijf. Toen hij zich had aangekleed, trippelden ze achter elkaar naar een volgend vertrek, Hisashi nu op hoge hakken.

In deze laatste kamer lag een soort catwalk. Ze liet Hisashi oefenen in het lopen op die hakken, één hand in de zij, spiegels overal om hem heen tegen de muren. Hij deed zijn best, maar ze schudde haar hoofd, klapte in haar handen, herhaalde nadrukkelijk haar instructies. Ze trok haar schouders op, keerde zich naar hem toe alsof hij zou kunnen helpen. Ze gaf het op, verliet mompelend het vertrek. Het herscheppende proces bleef onvoltooid. Hisashi stoorde het niet, hij keek over zijn schouders naar zichzelf in de spiegel, naar zijn aanzienlijke derrière ingekapseld in zijde.

Zij waren terug in de flat. Hisashi was zichzelf weer. Zijn eigen gezicht, zijn eigen kleren. Als was het een machine werd de ruimte getransformeerd. Keuken werd badkamer, woonkamer

werd slaapkamer. Je kon tussen de vertrekken reizen door een duim te bewegen. Panelen klapten op, scharnierden, verschoven en zwaaiden. Laden pasten in hun nissen. Knippen klikten.

Hij lag wakker terwijl Hisashi snurkte. Toen hij eindelijk insluimerde, droomde hij van Hisashi die op zijn rug in het rijstveld lag en langzaam opzwol van de kubieke meters water die bij hem naar binnen sijpelden.

Hij gaat bij haar in de kamer zitten, Hisashi. Hij komt nu bij tij en ontij aanzetten, zonder aankondiging, en doet eenvoudig alsof hij hier thuis is. Toevallig is het altijd op dagen dat zij zich beter voelt. Ze praat met hem. Ze zit rechtop, vraagt om thee, eet zelfs uit vrije wil een stukje geroosterd brood.

Hij zondert zich af, gaat in de tuin zitten. Hij slaat een nieuwe blocnote open op een tuintafel van gaas onder een rode walnotenboom. Af en toe valt er een blad op de pagina. Tuinsproeiers worden automatisch aangeschakeld en bevochtigen het grasveld. Hij wil een *ex post-journaal* schrijven over Hisashi's en zijn reis van twee jaar geleden. Een degelijk verslag, van dag tot dag. Hij duikt in zijn geheugen. Hij probeert uit te pluizen wat er op die reis is gebeurd, of er misschien iets is, en wat dan wel, wat te maken heeft met wat hier nu gebeurt. De zilveren druppels sproeiwater hypnotiseren hem. Zijn pen blijft aarzelen boven het papier.

Aan de oppervlakte zou het zeker op iets anders kunnen lijken, deze strijd in de vorm van kleine omtrekkende bewegingen en intensieve strategieën.

Door onbekende oorzaken begint zijn grote teen te zweren. Binnen een nacht is hij opgezwollen tot het formaat van de neus van een clown. Zijn moeders blik valt erop als hij blootsvoets bij haar binnenkomt. (Niets ontsnapt aan haar blik.) Ze is diep bezorgd, is gefixeerd op die teen.

‘In de voorraadkamer,’ zegt ze, ‘Engels zout.’

‘Het stelt niets voor,’ zegt hij.

‘Haal het.’

Ze laat hem in een kom een sterke oplossing aanmaken. Kokend heet moet het water zijn. Het brandt.

‘Houd hem erin.’

Bijna een uur lang moet hij zo onder haar toezicht zitten. Slechts één keer stuurt ze hem om meer kokend water. De natte voetzool laat het enkele spoor van een kreupele achter.

‘De oplossing moet het kwaad eruit trekken.’

Ze fleurt op, praat af en toe terwijl zijn voet - zo voelt het - meer water opzuigt dan het onzuivere eruit laat stromen. Hij wil de voet eruit halen.

‘Nog niet, nog even.’

De volgende ochtend als hij wakker wordt, is de teen helemaal genezen. Zíj is tot stervens toe ziek. Overgeven. Vermoeidheid die haar de aarde in trekt. Ze maakt haar schouder bloot waar de morfinepleister zit. Een transparant blokje plastic film. Ze trekt het eraf en laat het op de mat vallen, waar het zich opkrult en in het zonlicht verdwijnt.

‘Wat nu?’

‘Helpt gewoon niets.’

Hij drukt zijn knokkels tegen zijn tanden.

‘Pillen dan maar? Misschien alleen paracetamol?’

Ze draait haar gezicht weg. De strijd betreedt een nieuwe, verwoestende dimensie. Verschroeide aarde.

‘Het is niet belangrijk.’

Hij doet zijn mond open om iets te zeggen, maar ze wuift zijn woorden weg.

‘Nooit meer pillen. Nooit meer iets. Mijn lichaam is nog mijn eigen bezit.’

Oorlog tegenover oorlog.

Ze vraagt hem muziek aan te zetten en draait zich om. De incantaties van de monniken. De zware bas op de achtergrond kan de stem van God zijn, of de stem van de diepzee.

Ze ondernamen een uitstapje. Vanuit Tokio reisden ze naar het zuidwesten. De uiteindelijke bestemming: het eiland Itsukushima, in de buurt van Hiroshima. Ze reserveerden tickets voor een N[o]-theaterstuk op Itsukushima. Hisashi had geen zin in de voorstelling.

‘Saai elitair gedoe,’ klaagde hij.

Hij wist hem te overreden. Ze reden 's nachts om de spits te vermijden. Terug werd het een dagrit, zodat ze een blik konden werpen op de Fuji-bergspits.

Hisashi reed. Hij zong en neuriede om wakker te blijven. Zelf probeerde hij te slapen, maar hij moest noodgedwongen luisteren: valse flarden van Franse chansons, Britse popmuziek, hermetische traditionele Japanse liederen. Toen Hisashi de radio aanzette en het samen met Kylie Minogue uitkraaide, was de slaap helemaal verdwenen.

Vlak voor middernacht stopten ze bij een garagecomplex langs de snelweg. Ze tankten, parkeerden dan naast rijen vrachtwagens. Hij liep recht naar het helder verlichte kleine restaurant waar obers als wassen poppen achter blinkend gepoetste ramen stonden, maar Hisashi zei: ‘Ik zal je iets laten zien.’

Hij liep om het gebouwtje heen naar een andere ingang. Achter de eerste deur was een automaat. Hisashi stopte drie munten in de gleuf. Het was hier warm en bedompt. Een venstertje zoemde open en twee handdoeken en twee kaarten met een magnetische strip schoven op een elektrisch dienblad naar buiten. Ze liepen een tweede deur in. De dampende hitte besloeg hun adem. Een kleedkamer. Ze trokken hun kleren uit en hingen die in twee metalen kastjes die ze met de kaarten afsloten.

Ze gingen een derde deur door. Hierbinnen bewoog alles heel sloom. Dikke, kale truckers dompelden zichzelf in baden of vlijden zich op dekstoelen die rond de baden stonden. Rood gekookt, als kreeften. Ze hingen hun handdoeken op en lieten zich langzaam in het water glijden. Hisashi eerst, dan hij. Het

water was verschroeiend heet. De mannen keken naar hem van onder zware oogleden, naar zijn witte lichaam. Niemand zei iets. In deze stoom, waarin je langzaam werd gekookt, was het onmogelijk te spreken.

Toen ze buiten kwamen, gloeiend hernieuwd, zag hij voor het eerst de rijen kersenbloesems van plastic die boven hun hoofd aan elektrische draden hingen, kruisen dwars boven het asfalt van het parkeerterrein.

Hij zit op de veranda. Hij is gefixeerd op voedsel. Hij voert zijn dreigement om niets meer te eten als zijn moeder niet eet, niet streng uit, al laat hij het haar wel denken. Het kost hem trouwens moeite iets naar binnen te krijgen, zodat hij zich transparant begint te voelen. Die transparantie opent zijn zinnen.

Er wuift een zacht winterwindje. Zijn oren tuiten van het vogelgezang en de wind door de takken. Zijn moeder wilde wekenlang niet naar buiten, al was hij bereid haar bed hiernaartoe te slepen, zodat ze met haar voeten in de zon kon liggen. Hij zal een manier moeten vinden om de vogels en de zingende takken naar binnen te brengen. Haar lakens zijn te wit en te stil.

Droge bladeren schuren over de vloer, tussen zijn voeten door. De winter wil naar binnen kruipen. Hij zou hier kunnen blijven zitten om het aftakelende seizoen buiten te houden, elk blad te vangen en te verkruimelen, tot zijn handen zelf stof worden.

Later zit hij te schrijven in een terrasstoel in een schaduwhoek onder de rode walnotenboom. Van hieraf kan hij zijn moeder door het kamerraam zien, in haar bed. En zij hem. Zijn reisjournaal vordert. Wat hij vergeten is, verzint hij. De woorden stromen steeds sneller. Zijn journaal brengt hen naar plaatsen waar ze nooit geweest zijn.

Hij is elke keer dáár, bij haar, bij zijn moeder, wanneer een van de kleine grenzen wordt gepasseerd: wanneer zij haar voet niet meer hoog genoeg kan optillen om in het bad te stappen,

wanneer een glas water uit haar hand valt. Hij brengt papier als ze dat vraagt. Ze wil een paar laatste brieven schrijven. Ze probeert het, maar beeft zo erg dat ze alleen inktkrabbels maakt. Het maakt haar meer dan wat ook van streek. Meer, misschien wel, dan de diagnose kanker. Urenlang zegt ze geen woord. Hij laat haar alleen.

‘Ik zal wel schrijven,’ zegt hij 's namiddags, ‘jij dicteert.’

‘Straks,’ zegt ze. (Nooit, dus.)

Ze draait zich om. Hij blijft. Ze vraagt hem uit, na een stilte, over wat hij schrijft daar in de tuin.

‘Ik heb problemen om een einde te maken aan wat ik heb geschreven,’ zegt hij.

‘Zal ik het lezen en een einde voorstellen?’

Hij hoort iets in het huis. Hij loopt door naar de zitkamer. Een vogel flapt en fladdert tegen het plafond. Een of andere grijzige voorstedelijke tuinvogel; hij is de namen van de vogels hier allang vergeten. Hij probeert het beest naar buiten te jagen. Het blijft voortdurend de hoeken in vliegen. Hij zet de veranda-deuren wijder open. Weg is het, zweeft over het berijpte gazon de witte lucht in. Vogelmest blijft als kromme letters op de binnenmuren achter. Als oosterse kalligrafie. Misschien is dat een einde. Laat de vogels het schrijven.

Hij wilde Hisashi bij haar weghouden toen hij zo ongevraagd hier opdaagde. Hij dacht dat de Japanner haar zou vermoeien. Maar ze kikkerde onverklaarbaar op toen hij haar kamer in keek.

‘Hoe gaat het, mamma?’ had Hisashi gevraagd.

Hij wilde hem erop wijzen dat je in het Engels de moeder van een ander niet zo aansprak, maar ze was hem voor.

‘Breng me een kopje thee, dan praten we wat,’ fluisterde ze.

Als Hisashi terugkomt met de thee, is ze slaperig, maar ze neemt een paar slokjes.

‘Ik kom voor je koken,’ had Hisashi gezegd.

Hij wilde hem duidelijk maken dat ze niet meer at, en dat hij

trouwens zelf voor haar zorgde, maar weer was ze te snel.

‘Iets nieuws, alsjeblieft. Iets wat ik nog nooit gegeten heb.’

De hekbel gaat. Over de duivel gesproken. Als hij opendoet ruikt hij onmiddellijk de etensgeuren. Ze komen uit een torentje plastic bakjes die de Japanner voor zijn borst draagt. Hij wil zich verontwaardigd voelen over de voortdurende inmenging, maar zijn maag is leeg en het water loopt hem in de mond.

‘We eten buiten,’ zegt Hisashi als hij naar binnen marcheert.

‘Ze zal niet naar buiten willen, Hisashi.’

Hisashi glimlacht mysterieus. Hij pakt de schaaltjes keurig en precies uit, niet op de veranda, maar in de schaduw onder de rode walnotenboom. Op de roestige tafel van draad worden misosoep, kommetjes rijst, een kip- en noedelgerecht en een groentetempura neergezet. Hij staat toe te kijken, hulpeloos. Er is ook groene thee. Hisashi is teleurgesteld dat ze geen oosterse kopjes in huis hebben. Ze moeten de thee in gewone kopjes schenken.

‘Waar haal je dit allemaal vandaan, Hisashi?’

‘Zelf klaargemaakt!’

‘De ingrediënten, bedoel ik.’

‘Heb het bij de delicatessenwinkel geprobeerd, hier vlakbij. Winkelcentrum. Onbruikbare troep. Ze zeiden dat het Japanse ingrediënten zijn, maar dat ze duur zijn, hier onbruikbare troep.’

Hij legt uit hoe hij naar het bouwvallige centrum is gegaan, hoe hij een winkeltje heeft opgespoord dat echte Japanse producten verkoopt. Het soort dat je in Tokio kunt kopen.

‘Nu brengen we haar naar buiten.’

Hisashi glimlacht alsof alles hier een heimelijke, onuitputtelijke bron van vreugde is. De glimlach kwelt hem net zo erg als de ondertoon in zijn moeders muziek. Hij schudt zijn hoofd.

‘Ze wil niet, Hisashi. Heb ik al gezegd. Ze is weken geleden voor het laatst buiten geweest. Te zwak om te zitten.’

Hisashi's glimlach wijkt niet, hij loopt voor hem uit, naar binnen.

Ze wil wel naar buiten worden gedragen. Ze helpen haar van het bed in de leunstoel. Haar huid hangt los om de botten. Zwijgend dragen ze de stoel tussen hen in naar buiten in de zon, naar de etensgeuren.

Heel langzaam gleed de gemaskerde acteur, de *shite*, over het podium van cipressenhout. Behalve een vereenvoudigde uitbeelding van een dennenboom was het podium leeg. Bij het flitsen van de waaier en het kantelen van het masker werd de acteur een beeldschone vrouw. Je vergat dat er een man zat achter dat tweede gezicht, dat van hout.

N[o], zo staat in de reisgids, werd oorspronkelijk ‘Sarugaku’ genoemd. Aapjesmuziek. De eerste acteurs, zo zegt de reisgids, waren volgens de overlevering apen die goden nabootsten.

De waaier van de shite werd neergelegd toen hij zijn positie innam, en pas weer opgenomen toen hij van het podium stapte. In het zwart geklede toneelassistenten verschenen om rekwisieten aan te geven. Ze bleven zwijgend op het podium staan.

De thema's zijn conventioneel. In de eerste akte een verliefde jonge vrouw en een begerenswaardige krijgsman. De liefde bleef onbeantwoord. In de tweede akte verscheen de vrouw als geest. Nog mooier dan in het echte leven. Aardse verbintenissen en begeertes werden afgelegd.

Hisashi was geprikkeld. Toen hij lang genoeg naar zijn zin gekeken had naar het schitterende gewaad van zijdebrokaat van de shite, vond hij het allemaal te hoogdravend, te traag. Aldus liet hij weten in een luid fluisteren. De voorstelling bevatte meerdere drama's en duurde de hele dag, maar na het eerste stuk gingen ze weg.

Hisashi hing verveeld rond toen hij in een souvenirwinkel een masker voor zichzelf kocht. Zo een dat door de shite gedragen werd, een *n[o]-men*. Hij paste er een paar; er was een

verscheidenheid aan traditionele ontwerpen. Hij koos er een van het type dat een spectrum van emoties uitdrukt naargelang de hoek van waaruit de drager het publiek aankijkt. Een gebogen hoofd toonde vreugde, een glimlach. Wanneer de drager zijn hoofd optilde zodat het licht anders viel, veranderde de uitdrukking geleidelijk. Verbazing, dan woede. Ten slotte, wanneer de toeschouwer recht aangekeken werd, onverbloemde angst.

Ze reden terug. Hisashi chauffeerde, kennelijk de positie waarin hij zich op zijn gemak voelde. Hijzelf zat zijwaarts gekeerd, half afgewend van Hisashi. Hij las in zijn gids over *r[o] jaku*, de laatste fase van de ontwikkeling van de N[o]-acteur, wanneer deze als oude man de kunst verfijnde door alle onnodige klanken en handelingen uit te schakelen, en alleen de ware essentie van het spel overblijft.

‘Fuji komt eraan,’ zegt Hisashi.

‘En Aokigahara.’

Hisashi kijkt hem vragend aan.

Ze stopten weer bij de baden langs de snelweg. Hisashi liet zich weken. Hijzelf kleedde zich uit en ging voor de spiegel staan in de kleedkamer. Hij paste het n[o]-men en liet zijn kin zakken, oefende de hoeken.

In één sessie eet zij meer van Hisashi's schotels dan van het totaal van wat hij haar in weken gevoerd kon krijgen. En ze houdt het binnen. De bezoeken van Hisashi hebben een merkwaardige invloed. Haar krachten nemen waarachtig toe. Ze staat op en loopt weer kleine eindjes, als een nieuwtestamentisch wonderwerk: naar de bank in de woonkamer, een keer zelfs tot bij de open verandadeur. Daar blijft ze even staan, maar de winterlucht tegen haar wangen doet haar wankelen.

‘Heb je het gezien,’ vraagt Hisashi, ‘hoe doorschijnend?’

‘Wat bedoel je?’

‘Ze is net een spook.’

Hisashi kijkt hem van opzij lachend aan; een onverwachte wellust doet zijn dikke vingers bewegen. Even is hij te verstomd om iets te zeggen.

‘Het is tijd om te gaan, Hisashi.’

Hij vertrekt.

Hij slaat zijn moeder gade vanuit de tuin. Ze is als een marionet als Hisashi hier aankomt. De lucht in huis verandert, beroert haar ledematen. Als hij weggaat, zakt ze als een lappenpop in de kussens.

Buiten bij het badkamerraam vormt het ragfijne weefwerk van grijze takjes van de winterbomen ingewikkelde patronen. Hij helpt zijn moeder in bad, niet bij wijze van reiniging, maar tegen de pijn, die korte tijd wijkt voor de warmte. De botten vormen bulten tegen het witte email. Hij laat handenvol warm water over haar heen lopen, stuurt aan op de pijnplekken.

Hij wordt wakker in de vroege ochtend. Getingel van een bel. Onmiskenbaar in de broze nachtelijke winterlucht hierbinnen, de lucht die vaste vorm begint aan te nemen rondom hem en zijn moeder. Het zilveren geluid brengt verlichting. Hij weet onmiddellijk wat het is. Het breekt de spanning, maakt hem klaarwakker. Hij loopt de trap af. In de keuken zit ze: in een witte nachtpon, in het elektrische licht, voor een leeg wit bord.

Nee, schudt ze haar hoofd als hij haar vraagt of ze gebeld heeft, ‘de bel staat in de kamer’.

Haar stem is hol, komt van ver. Bijna gewichtloos begint ze zijwaarts te kantelen. Er is niets meer van haar over.

‘Zee van bomen’, dat was de betekenis van Aokigahara. Maar in dit dennenbos, waar Hisashi en hij op een voetpad liepen, Hisashi aarzelend een eind achter hem aan, klonk het niet als een zee. Het was het stilste woud in Japan. Misschien was het daarom dat mensen zich hier het leven kwamen benemen. Ongeveer vijftig lijken per jaar werden er in dit bos gevonden. Er waren mededelingen tegen de bomen gespijkerd, in het Japans en

het Engels, die aanstaande zelfmoordenaars moesten ontmoedigen hun voornemens in daden om te zetten. Op één boom zat een vers bosje bloemen vastgemaakt. Aan weerskanten van hen waren delen van het bos met blauw lint afgezet. Vrijwilligers doorzochten het woud één keer per jaar, aldus de reisgids. Ze spanden linten om hun zoekgebieden af te bakenen.

Tussen de toppen van de bomen door ving je af en toe een glimp van de Fuji. De lucht boven de besneeuwde bergpiek was helderder blauw dan hij ooit had gezien.

'Je bent hier nu lang genoeg geweest; zullen we teruggaan?' wilde Hisashi weten.

Hij schudde zijn hoofd, liep doelgericht verder. Hier en daar was op enige afstand een gestalte zichtbaar, op een ander pad, tussen stammen door.

Ze gingen zitten om even uit te rusten. De stilte kroop onder hun huid. Hij las in zijn gids dat hier tot in de negentiende eeuw *ubasute* werd beoefend, de gewoonte om verzwakte en bejaarde ouderen op een afgelegen plek in de natuur achter te laten zodat ze stierven door honger of ontbering. Er was een verwijzing naar een oud verhaal van een man die zijn moeder op zijn rug tegen een berghelling op droeg om haar daar, bij de top, aan de elementen over te laten. Onderweg brak ze takjes af en strooide die onbaatzuchtig achter hen aan, zodat haar zoon de weg terug zou vinden en niet samen met haar zou omkomen.

'Zullen we teruggaan?' vroeg Hisashi.

Hij schudde zijn hoofd.

'Ik wil verder.'

Ze waren nauwelijks weer begonnen te lopen of er verscheen een gestalte in het tegenlicht, een eind links van hen. Niet op een pad, maar tussen de bomen. De gestalte stond roerloos. Ze bleven zelf ook staan. Iets in de stilte dwong hem zijn rugzak open te maken en het n[o]-men eruit te halen. De middagzon viel op hem. Hij wilde het masker opzetten. Hij zou de hoek verstellen, zijn kin oplichten. Hij wist van elke nuance van

kanteling precies wat het effect was. Maar het masker bleef in zijn handen. De gestalte bleef als versteend staan.

Dan tilde de gestalte zijn arm op en wees. Hij keek om. Achter hem was Hisashi plat op zijn rug op het pad gaan liggen. Roerloos, ogen open.

Hisashi zit bij haar op bed. Hijzelf staat erbij, alsof hij toezicht houdt.

Ze wijst naar de wilde gardenia die op enige afstand van haar kamerraam staat. ‘Ga er een voor me plukken. Alsjeblieft.’

Hisashi trippelt opgewekt naar buiten. De bloeitijd is eigenlijk voorbij, er zijn nog maar een paar bloemen. En het geringste luchtstroompje doet er enkele aftuimelen. Hij slaat Hisashi gade door het raam. Als zijn dikke vingers de struik aanraken, zijgt een kleine stuiflawine bloemen neer bij zijn voeten. Hij brengt er een mee naar binnen. Ze ruikt eraan, schudt licht haar hoofd.

‘Niets.’

Hij plukt er nog een, daarna nog twee, tot zij het laatste zweempje zomergeur bespeurt en stilletjes glimlacht, ogen gesloten.

Over een week is hij jarig.

‘Tegen die tijd ben ik weer op de been,’ zegt ze vastbesloten.

Haar mondhoeken zakken naar beneden van de pijn. Ze wil weten wat er in de vrieskast over is voor een verjaardagsetentje. Hij is te passief om te reageren. Alles nog, is het antwoord, de hele kolonie misvormde kadavers. Hij sluit zijn ogen. Hij kan zich haar laatste woorden voorstellen, wanneer het zover is, op een onzeker moment in de komende paar dagen. Hij zal zich oudergewoonte over haar heen buigen, dieper deze keer, om met zijn oor het laatste beetje adem op te vangen: ‘Haal iets uit de vrieskast voor jezelf,’ zal ze zeggen. ‘Ontdooi het voor je avondeten.’

Sinds Hisashi's maaltijd heeft ze niet meer gegeten. De tijd van het eten is voorbij.

‘Ik heb zó'n zin’, haar gezicht vertrekt van verlangen, ‘in een glas ijskoude citroenlimonade.’

Hij stapt in de auto en rijdt van de ene winkel met huisgemaakte producten naar de andere. Eindelijk vindt hij een siroop met daarin drijvende stukjes citroen. Hij vult een ribbeltjesglas met ijs, giet siroop over de blokjes en verdunt alles met water. Ze neemt een slokje, doopt er uiteindelijk alleen de punt van tong in. Misselijkheid overvalt haar. Ze zakt achterover, met een flauwe, verontschuldigende glimlach.

Hij vestigt nu zijn hoop op water.

‘Kraanwater heeft een metaalachtige bijsmaak,’ zegt ze en ze stopt met drinken.

Hij gaat mineraalwater voor haar kopen van verschillende merken. Hij brengt haar een glas met een paar doorgesneden aardbeien erin waarop suikerkristallen schitteren, niet om op te eten, maar om in de bellen weerkaatst te worden en het water kleur te geven. Hij houdt het tegen haar lippen. Ze wordt er misselijk van. Wijt het aan het koolzuur. Hij gaat plat water kopen. Dat houdt ze ook niet binnen. De laatste verdedigingslinie valt.

Het is nacht. Hij waakt bij haar. Hij blijft met moeite wakker, laat de lamp aan zodat het licht blijft, om de illusie van daglicht te scheppen. De pijn was eerder zo hevig dat ze haar schouder ontblootte voor een nieuwe morfinepleister: 75 milligram. Ze reist nu vrijelijk tussen slaap en wake, gebieden waartussen de grens verwijderd is. Grenzen tussen hen beiden vervagen ook. Hij weet niet meer aan welke kant hij zich bevindt. Hij concentreert zich al heel lang om te proberen de ziekte in zijn eigen lichaam te voelen. Hij wilde de perfecte echokamer worden. Wilde haar vanbinnen zíjn, haar pijn volkomen tot de zijne maken. Maar zo gauw hij denkt dat hij dicht bij de gladde massa van de pijn komt ziet hij haar ogen, merkt hij hoe ver ze hem al

vooruit is. Háár grenzen, realiseert hij zich, zijn ondenkbaar ver verlegd. Hij moet nu zijn best doen.

En toch, hij kan het niet. Dan bidt hij, voor het eerst in jaren: Drijf de boosheid uit. Laat die mij binnenvaren. Maak mij tot de gastheer, zoals het bezeten varken van Gadara. Ja, dat zou de boosheid misschien uit haar kunnen zuigen: een moment van schoonheid. Maakt niet uit hoe hij moet zoeken, hoe ver of lukraak hij moet reizen, vinden zal hij het, vinden.

Zijn kin valt op zijn borst, hij kan niet wakker blijven. Ze fluistert, of hij denkt dat ze fluistert. Hij spitst zijn oor. Niets. Er zijn momenten, vooral 's nachts, dat hij zich afvraagt of zij ooit nog iets zal zeggen, of ze nog kan spreken. Hij zou wat hij van haar over heeft, op twee manieren kunnen meten - in dagen of in het aantal zinnen dat ze nog zal uitspreken. Ze beweegt zich, ze wil naar het toilet. Hij had niet gedacht dat er nog iets verteerd werd. Ze schudt haar hoofd bij het zien van de po. Ze wil opstaan. Er is een restant van haar wil, een opwelling van aandrang. Hij legt zijn armen vanachter om haar borst, onder de armen door. Zo loopt hij met haar, een eindeloze reis naar het toilet. Haar voeten maken roeibewegingen, traag en gewichtloos. Zijn moeder de watertrappelaar: ze denkt dat ze loopt, maar ze zwemt naar het licht. Hij laat haar op de porseleinen bak zakken. Een paar druppels urine, de kleur van een bosvijver.

Op weg terug naar het bed begint de weerstand. Ze steekt een arm uit, wijst naar de kamerdeur. ‘Nu lóóp ik,’ zegt ze en hij denkt weer onmiddellijk: dit is de laatste zin.

Alles wat nog is, stort zij in haar weigering, de kracht van een woedende schare.

‘Alsjeblieft,’ smeekt hij, ‘je kunt toch beter gaan liggen.’

Aanvankelijk denkt hij dat ze beneveld is door de medicatie, maar als hij haar in de ogen kijkt, ziet hij dat ze weet en meent wat ze zegt. Hij moet haar met dwang tussen de lakens leggen.

Ze glijdt weg en hij dut ook in op een stoel naast het bed, voorover, met zijn hoofd tegen haar voeten. In een droom ziet

hij haar tegen een glibberige rotswand. Ze hijst zichzelf moeizaam op, hand voor hand, aan een touw met negenenveertig knopen. Boven haar verdwijnt het touw in een dichte mist. Hij wordt wakker van een rasperige zucht die over haar lippen komt. Als het geluid van een windvlaag door de bladzijden van een open boek, vergeten op een zomers grasveld. Ritselend wappert het verder, tot bij het laatste woord.

Hisashi komt op onregelmatige tijden. Soms blijft hij kort, soms lang, op verschillende momenten van de dag. Soms twee keer per dag, soms helemaal niet. Hisashi staat kritisch toe te kijken als de oncoloog komt om een automatische injecteermethode uit te voeren. De naald gaat in haar borst. De dokter zuigt morfine en slaapmiddelen op in de spuit. Het mengsel heeft de kleur van barnsteen. Het apparaatje wordt opgewonden en op haar kussen gelegd. Het tikt als een bom terwijl het de vloeistof langzaam bij haar naar binnen perst. Als de oncoloog weg is, duwt hij Hisashi zachtjes opzij. Hij voelt zijn moeders pols en tegelijkertijd, met zijn andere hand, die van hemzelf. Elders in huis tikt de grote pendule al trager en trager, een week geleden de laatste keer opgewonden. Als metronomen die op verschillende tempo's lopen, al deze ritmes, de verwantschap tussen intervallen hoe langer hoe complexer.

Hisashi gaat zijn eigen gang: soms staat hij zomaar lang naar zijn half bij bewustzijn zijnde moeder te kijken, praat opgewekt in het Japans met haar, kookt iets, verdiept zich in een of ander ondoorgrondelijk ritueeltje. Meestal negeert hij Hisashi. Hij zit nu regelmatig buiten, in het rozige licht dat door de rode walnotenboom wordt gefiltreerd. Hij houdt het witte bed door het raam in de gaten. Hij schrijft zijn journaal. Zó denkt hij aan zijn schrijfsels: hij probeert de oppervlakte van een vreemde planeet structuur te geven. De structuur hier vlak bij en rondom hem - de vreemdste van alle oppervlakten - kan hij misschien zó, met een lange omweg, aarzelend, beginnen aan te voelen.

Dikwijls als hij in de tuin zit te schrijven, loopt of zit Hisashi dicht bij hem terwijl hij hem tersluiks gadeslaat. Hij heeft nog steeds geen benul van wat Hisashi's idee is van zijn rol hier.

Zijn moeder is nu dodelijk zwak. Het morfinemengsel maakt haar als verlamd; ze glijdt weg in een halve coma. Zelfs Hisashi, bij zijn onverwachte bezoeken, slaagt er nauwelijks in haar te laten bewegen. Hij strooit winterbloemetjes vanaf haar bed tot bij de verandadeur, over de veranda en in een kronkelend pad door de tuin.

‘Wat doe je, Hisashi?’

‘Het is een route, om haar aan te moedigen weer te lopen.’

Hisashi loopt verder, al strooiend.

‘Kijk naar jezelf,’ zegt Hisashi vanwaar hij blijft staan aan het eind van het spoor, nog maar een paar bloemetjes in de hand. ‘Jij wordt ook een spook. Je moet zelf het spoor volgen.’

Een uur lang zit Hisashi hem recht aan te kijken terwijl hij zit te schrijven. Hij kijkt niet op, klemt zijn kaken almaar strakker op elkaar. Eindelijk wendt Hisashi zijn blik af.

‘Ik ben van plan om in het weekend terug te vliegen. Ik ga mijn vlucht voor zaterdag bevestigen.’

De blinde angst die zijn hart binnendringt, komt totaal onverwachts. Hij weet heel goed dat hij maar één woord hoeft te zeggen en Hisashi zal blijven. Maar hij kan het niet.

Nee, hij zal Hisashi testen. Zaterdag, wanneer de ochtendzon in de kamer van zijn moeder schijnt, zal hij de voor- en verandadeuren wijd opengooien. Hij zal voor haar kleerkast gaan staan. Hij zal er een van haar schone nachthemden uit halen en aantrekken. In haar badkamer zal hij een veeg make-up op zijn gezicht smeren. Dan zal hij naast haar in bed kruipen, daar onder de witte lakens, en zich als een aapje opkrullen. Hun gezichten naar elkaar, met open ogen, alles in perfecte symmetrie. Ze zullen in stilte afwachten tot Hisashi komt. Om te zorgen. Om hen met een theelepel te voeren zoals een moeder haar tweeling voert: een hapje voor hem, een hapje voor haar.

En als Hisashi niet komt? Dan hoeft niemand meer te weigeren, of te dreigen om te weigeren. Hij zal zorgen dat zijn uitdroging en vertrek samenvalt met die van zijn moeder. De bladeren zullen door de open deuren binnenwaaien. De tuinvogels zullen naar binnen vliegen en boven hun hoofden om elkaar heen duikelen, een einde op hen komen schrijven. Ze zullen in datzelfde bootje doorroeien naar het geheime meer. Met een witte vlag op de boeg.

Vertaling Riet de Jong-Goossens

Tina van Baren *Gedichten*

Op het treinstation van Schiphol was enkele jaren geleden een man te zien die onder de douche stond. Je zag zijn hoofd en de waterstraal op zijn haar, geprojecteerd op een muur achter het spoor. Ochtendforenzen die kort daarvoor onder de douche hadden gestaan, keken ernaar of reden erlangs. Ze werden even teruggehaald in de tijd. Een andere video toont een witte hoed die boven een krater vliegt, langs de puntige randen van rotsen, het zou een vulkaan kunnen zijn. En weer een andere video waarin een kopje koffie in een vensterbank staat met erachter een sneeuwlandschap. In het kopje een lepeltje. Er verschijnt een hand in beeld die het lepeltje roert.
Deze en andere werken van Marijke van Warmerdam inspireren Tina van Baren, zelf actrice, theatermaker en dichter. Iemand zit in een kamer een gedicht te schrijven en plotseling stapt er een vrouw door het raam en vertelt haar levensverhaal. Een onderwijzer hamert erop dat alles klein gemaakt moet worden, zo klein dat het in een handpalm past. Tina van Baren is een fijnzinnig observator en hanteert een elegante taal. Ze debuteerde in *Hollands Maandblad* en schreef monologen voor theater. Zij speelde onder meer in de televisiefilm *Three plays by Gertrude Stein*.

And this is how you can be walking
and falling at the same time.

Laurie Anderson

Om in beweging te komen breng je jezelf eerst uit balans
om iets te ontdekken begeef je je op onbekend terrein
om je verlangen te peilen kun je het beste je ogen sluiten
en dan de wereld wegzappen tot niets meer dan ruis

Nog sta je aan de rand nog ben je de gedachte vooruit
nog niet je vingers langs mijn huid nog geen woorden niet
ik vind je wil je ook niet kom: in mijn hoofd zingt een liedje
dat zegt dat lopen vallen is dat bewegen een vorm van verlangen is
dat daarmee alles begint

En als dan nu of niet meer later twijfel wankelt op een been
dan hel je voorover val je en vang je jezelf op met een stap
en weer een en weer een en weer tot je een spoor maakt voorbij
gaat en nog voor je je omdraait weet je ben je niets meer
dan een gerucht

Waar een begin begint

Je vraagt naar een begin en zoekt het antwoord in beweging
volgt wind bij vlagen in een plastic zak, de val van een rok

langs de benen van een meisje dat op handen gaat staan
tegen de muur van een binnenplaats

de trilling van lucht rond de schaduw van bladeren
ritselend op het wit naast het bed

melk die uitwolkt in een glas water, een stuk zeep
dat wegschiet over een betegelde vloer

en ergens weet je ononderbroken
het golven van de zee.

Wat je niet ziet

kijk: met losse handen
altijd met twee woorden en let op
iets wat je niet ziet kan maken

dat je valt iets breekt iemand gaat

kijk: een man met een jas over zijn arm
loopt met stevige passen
het pad af: je rent

de trap op pakt een stoel ziet hem gaan je roept
tikt tegen glas zijn naam hij kijkt
niet op niet om

en je weet wie je niet ziet waait weg

Of het niets is

Je moet het kleiner maken zegt hij
grote dingen terugbrengen tot zak
formaat iets wat je vast kunt houden

passend in de palm van je hand zo
dat je het aan kunt raken met je vinger
toppen samenballen in een losse vuist

het kan begrijpen met een sierlijk boogje
op kunt gooien of het niets is: dat het zweeft.

En dan dit nog:

wie houdt vandaag de horizon omhoog
blaast wolken langs het blauw, regelt de getijden
wie stuurt de vlucht van meeuwen aan, wijst rivieren slingerend de weg
duwt aan het einde van de dag met zachte hand de zon in zee, wie prikt
de sterren in het zwart, wie waakt als alles slaapt

over jou, de stad, de nacht

Oppergodinnen *Gedichten*

De Oppergodinnen zijn Cheyenne Golsteyn en Emmy Rongen. Hun bijdrage is een selectie uit een groter werk dat meer dan vierentwintigduizend woorden telt. Ambitie, dat woord lijkt van toepassing, maar ook grootheidswaan. Maar zonder overmoed beweegt niets in de kunsten.
Het voorwoord dat het oorspronkelijke bouwsel van de Oppergodinnen begeleidt is voor deze publicatie gesneuveld, maar bevat de volgende, onthullende zinnen: ‘We verkrachten de grammatica en interpunctie. Dat mogen we. We noemen ons niet voor niets Oppergodinnen. Taal drijft ons, de grammatica en interpunctie doen er niet toe. We willen een eigen grammatica, een eigen interpunctie, een eigen literatuur. En dit allemaal is geboren op een dinsdag. Zij had al een week de hik en de andere zij lachte. We wisten toen nog niet dat het zo groot zou groeien. Er is geen rem. Er is niets: alles werd taal. Alles was bruikbaar en alles moest beschreven worden.’
Hear, hear. Tweeduizend woorden zijn overgebleven, genoeg om een idee te geven van de verkwikkende ongebreideldheid van Golsteyn en Rongen. Dit is het soort werk waar literaire tijdschriften voor zijn uitgevonden.

ze heeft een aardbeienhuid,
   zal het zoet smaken?
   ik weet het niet, proef eens?

nee, want ik ben niet sommigen.
waarom moet lente een nieuw geluid hebben?
   dat snap ik nooit.

misschien groeit die huid in de moestuin,
      hier te koop: zaadjes, 5 euro per zakje.
      we garanderen extreme wildgroei
      en alles wat erbij hoort.

de zon schijnt lelijk vandaag. recht in mijn oog.
knijp dicht dan. ze hinnikte.

(heb je ooit een aardbei gezien die hinnikte?)

hij neemt een hap uit mijn huid en zegt er geen genoeg van
te kunnen krijgen. aardbeien met jou als toetje dat is toch
het lekkerste wat er is. wat kan ik dan beter doen dan hem
zoenen en dat doe ik dus ook en wanneer ik mijn lippen
zachtjes en met acute spijt van de zijne verwijder zie ik dat
zijn lippen gekarameliseerd zijn en ik neem er kleine hapjes
uit, telkens weer opnieuw. oog om oog hap om hap.

heb je ook een schrijfrem?
ja, de rechter pedaal toch?

(duitsers duwen ook altijd op het gas, geen snelheidslimiet, enzovoorts).

en ondertussen schrijf ik maar als een dwaze gek of ja eigenlijk helemaal niet dwaas ik schrijf gewoon onbezonnen en onbevangen en alle pagina's raken langzamerhand voller dan vol maar dat is een advies want de traditie die kan mijn kont kussen en ik wil er niet in schrijven maar zal het vast en zeker toch stiekem en onbewust doen. maar ik wil ook mijn eigen traditie misschien wel alleen maar ook samen met haar en ik wil ook voor haar een eigen traditie en een beetje met mij samen zodat we samen op oorlogspad kunnen gaan in het literaire veld. allebei in de vrij de daling in en in die momenten van pure angst waarvan je denkt en NU gaat alles fout en we storten met zijn allen alhoewel ik alleen ben de afgrond in om nooit meer terug te keren, dan moet je je laten gaan en typen of schrijven alsof je leven ervan afhangt. en in die angst vind ik pure kalmte omdat ik berust in mijn lot en dat is een advies want een schrijver die moet maar een beetje schijt hebben aan alles.

jesuis liep overal overheen. water, zijn vader, mij.
overal. die jesuis toch. durfal.
ik vroeg me altijd af wat er van zijn gezicht
overbleef als de haren verdwenen.

een hoeveelheid vel. pap had zonder stoppeltjes ook veel vel.
vreemde bedoeling dit.

jesuis was iets. hij was. tikkie, ik ben hem nu.
jesuis hem.

toch wel zonde dat er ijzer door jesuis ging.
ik plukte rozen en ze gingen dood.

einde.

als je het barre land combineert met awater
krijg je een overstroming. vraag zeeland maar.

ik neem de bolussen mee, jesuis. jij verandert het water gewoon.

onder de douche was ik me in gewoonte en de afwisseling
tussen koud en warm makes me feel palmolive. ik buig mijn
hoofd naar beneden en zie alle zorgen verdwijnen in het
putje. en toch bekruipt me een gevoel van onbehagen want
er is niet genoeg water in de wereld om alles los te weken,
weg te spoelen en te doen verdwijnen. wat moet ik nu, zelf
door het putje kruipen? dat zou wel gek zijn en ik zie het al
voor me dat het helemaal niet past en dat ik daar dan net als
in de film blijf steken en uiteindelijk komt er dan iemand bij
me uit maar tegen die tijd ben ik allang paars en heb ik alles
doen overstromen.

hij vroeg me wanneer hij me weer zag. stop. paniek.
twee opties: eerlijk zijn of wegrennen.

optie 1: ‘nooit.’
optie 2: ik heb de foute schoenen aan, rennen kan ik dus niet.

en het werd: lachen.

rennen doet pijn aan mijn conditie. dat zei ze
tijdens het liften: lachen.
maar lachen kan ik nu niet, spierpijn.
(ja, bevestiging: u heeft spieren, mevrouw).

de vader van hem praatte meer met mij dan hij deed.
ik vroeg hem: hoe gaat het met de jongens in je liefdesleven?
lachen.

ik dan, hij niet. zuurpruim.

lieve cheyenne als ik zo vrij mag zijn je een tip te geven: trek
voortaan te allen tijde je stoute schoenen aan. zorgt voor een
boel plezier, ongein, provocatie en onrust bij andere men-
sen. bijkomend voordeel is dat je stoute schoenen de weg
vanzelf wel vinden en je leiden naar een lachebekje in plaats
van naar een zuurpruim. want laten we eerlijk zijn, zuurprui-
men als mannen: je kunt niet met en heel goed zonder.

water kookt op honderd graden, geldt dat ook voor huid?
en soms is het beter als je groente laat schrikken.
   dus: koud water op de hete huid,

blijft de kleur goed. verkoeling is wenselijk
als het honderd graden is. geloof me. sauna's zijn er niets bij.
            ik ben de tijd kwijt.

ik heb overal gezocht: onder mijn bed,
in de stofzuigerzak, in mijn geheugen,
         maar nergens. nergens te vinden.

weggelopen, doorgetikt. getikt.
      stop. (hammertime!).

ik zet even het leven op pauze.
ik ben de tijd kwijt. crisis!
               landelijke zoekactie?

regelmatig heb ik zin om met mijn hoofd tegen de muur te
rammen omdat ik me geen raad weet met die kokende huid en
brandende ledematen en bovenal die vuuuuuuuuuuuuuur-
spuwende hersenen maar ik heb er al zo'n hard hoofd in dat
ik misschien beter wat verkoeling kan zoeken. verkoeling,
ja. maar eigenlijk is dat ook onzin want de interne koelte is
verdwenen sinds de smelting van de ijskappen van de jurk
van de koningin in mijn binnenste. sindsdien is alles in ver-
smelting geraakt, totdat er niets meer overbleef of juist veel
meer voor terugkwam. snappen doe ik het allang niet meer,
of juist ineens helemaal wel natuurlijk, maar lukraak om me

heen slaan wordt niet als volwassen gezien en de leeftijd begint toch aardig door te tikken. tijdelijk een pauze want ik ben mijn horloge kwijt dus hoe kan ik nu nog op tijd komen maar geeft ook eigenlijk niet want de tijd is nu natuurlijk ook helemaal kwijt. of kan tijd alleen maar verloren gaan? ach, terugkrijgen zul je het in ieder geval nooit meer.

hebben de mensen om ons heen in de gaten dat ze met
literaire vernieuwers
te maken hebben? we gaan niet voor minder.

ik moest net hard lachen. twee redenen:
de tas was groter dan het menneke,
die vrouw stapte in de verkeerde trein. eindbestemming:

andere kant van nederland dan de bedoeling was.
cadeau!

kan ik ook een gebit dragen als ik nog eigen tanden heb?
mijn moeder moest meneers gebit teruggeven aan zoon.

dat is pas recyclen, mensen.

mijn buik knort, best hard.

literaire vernieuwers dat is een mooie titel. iedereen streeft
ernaar toch, maar dat is niet wat je moet doen: je moet het
zijn. wij hebben het geluk dat we zo geboren *zijn*.

ik kan je huid in vuur en vlam zetten.
   drie benodigdheden:
wind, deodorant, vuur.

kom, gebruik je fantasie eens een beetje.
ik verklap niets. verrassing.

ik voel dat ik verdrink, verdrink in hem; zijn ogen, zijn geur, zijn warmte. er vindt een samensmelting plaats van dit en dat en zus en zo en er is geen ruimte tijd en plaats meer alleen nog maar chebeng. er bestaat geen taal meer maar er is plaatsgemaakt voor een eigen jargon waar gevoelens met elkaar vervlochten worden in plaats van dat woorden tegen elkaar aan botsen. soms kun je de dingen maar beter zwijgend uitspreken. wie met vuur speelt brandt zijn vingers maar in dit geval is dat goedbeterbest want het verklaart waarom bij iedere aanraking van hem mijn huid in vuur en vlam staat.

ze was zo depressief dat ze het oké vond
om zeepsop te drinken. ik gaf over.
het poetste haar binnenste, ze was weer schoon.
en elke ochtend wortelschieten, in de slaapkamer.

zei dat het een verbinding was met moeder aarde.
lekker stevig.

mijn vinger raakte het diertje op zijn shirt aan.
zoenen op wangen, terwijl we niet jarig waren.
we deden alsof.

wangen op zoenen.

hij schoot uit. vergissing. wangen op wangen. zoenen op zoenen.
vraag me naar zijn naam
en ik weet het niet.

(wil je lavendelzeep of vanillezeep?)

lekker stevig met twee benen op de grond, nuchter ploegen
door het platteland. ik niet want ik trek het liefst de benen
onder mijn bestaan weg zodat ik onaanraakbaar in mijn ei-
gen wereld kan verkeren. op de bank gaan de voeten in de
lucht en in de kroeg gaan ze van de vloer, allemaal om dich-
ter en dichter bij mij te komen want het pure zit nog altijd
onaangetast verscholen in mijzelf. of sijpelt er zo af en toe
een stukje van mij door mijn huid, ogen of schuilt er iets om
mijn lippen van dat wat ik werkelijk ben?

hij schrok. de paniek sloeg even toe.
zij lachen.
ik had niets gehoord. niet opletten,
verdronken. niet in gedachten,

dat is zo cliché. ze pesto hem.

kaasstengels zien er vreemd uit, julia.
je kan er wel andere dingen mee doen, staat dat ook in
de beschrijving?

handleiding: hou vast en injecteer.
zo gaat dat met drugsverslaafden.

ze had een bijzondere filosofie:

hoe voller de theepot, hoe mooier.

maak jij schoon dan?

we stonden in de rij voor onze pasta en we stonden daar te giegageinen maar de medewerkster had een fout gemaakt en ik deed er nog een schepje bovenop, wel voor de grap natuurlijk, en die jongen zei tegen me dat als blikken konden doden en hij liet toen zo'n quasiveelbetekenende stilte vallen en ik bleef maar krom staan van het lachen en dacht ondertussen ja jongen als blikken konden doden dan wat? dan was ik toch allang alleen geweest groentje roer maar door je pesto voordat ik je een oog uitsteek met de broodstengel originale.

de woorden dringen zich op. stop stop stop stop.
wanneer moet ik slapen? koffie wordt ook duur
als je alles optelt. betaal jij?

o, dan doe maar een driedubbele. met slagroom en ijs.
de woorden zoeken een veld: hier parkeren graag.
  pierre, heb jij een schep voor me?

ik moet nog zoveel velden omgraven, het is bijna niet te doen.
als je nu eens symbolisch meehelpt. handen uit de mouwen
en vooruit met de geit. mèhèh.

de woorden moeten geplaatst worden, pierre. geplaatst.
  anders wordt het een file, een filet.

pierre, bij welk veld begin jij?
  mag ik ook koffie drinken? pierre, hallo?

sluit alles af aan het einde van je bezoek of dienst. log uit,
klok uit, sluit de pagina af, doe je huis fiets auto en jas op
slot en hopen dat alles er nog is als je de volgende keer weer
terugkomt, vergeet ook niet uit te klokken en je bestaan op
de vloer te beëindigen tot op het moment dat je die vloer
weer betreedt. keer in de tussentijd terug naar ja naar wat
eigenlijk, in welk deel van je leven bevind je je nu? je be-
staat in machines en systemen maar poëzie bestaat in haar
en proza bestaat in mij en de Literatuur leeft in ons en zoekt
een weg naar buiten want mijn kop kookt de hele dag over.
de deur stond op een kier maar nu lijkt alles aanleiding of
ja niet eens aanleiding want alles is per direct bruikbaar om

verbanden mee te leggen en bruggen mee te slaan. en het wil maar niet stoppen want ik word er midden in de nacht wakker van en net voordat ik in slaap val heb ik de eerste hoofdstukken van mijn boek al geschreven. de perfecte flow-wow vind ik op de momenten dat ik loslaat en er niet mee bezig ben en dat is tegenwoordig de hele dag want ik heb andere dingen te doen maar alles dringt zich in mij op, op zoek naar een weg naar buiten het veld in.

onder college heb ik het druk want ik ben bezig met het opgraven van de titanic, ook al kan je misschien niet opgraven in de zee. maar maakt niet uit, want ik dweil ook wel eens met de kraan open. velden omgraven, dat is me iets te subtiel. ik ploeg de boel om en wijk van eerdere gangbare paden af, maai het gras voor andermans voeten weg en mijn voetstappen worden direct achter me gewist want aan nalopers heb ik geen behoefte.

Frans Pollux *Dat je stil blijft staan*

Frans Pollux (1977) is schrijver; zanger en programmamaker In 2010 verscheen zijn debuutroman *Het gelijk van Heisenberg* bij uitgeverij Atlas. Nog voor verschijning werden de rechten verkocht aan de Duitse Aufbau Verlag, die het boek in 2012 als *Tage der Flut* uitbracht. Voor de regionale publieke tv-zender in Limburg presenteert Pollux een dagelijkse talkshow, *Avond Gasten*. Daarvoor was hij jarenlang de maker van het kunsten cultuurprogramma op de radio, met veel aandacht voor literatuur. Hij treedt op met zijn dialectband Pollux en schrijft toneelstukken en *vastelaovesleedjes*.
Momenteel werkt Pollux aan zijn tweede roman, die zich afspeelt in de wereld van de archeologie. Op uitnodiging van de organisatie van het literaire festival De week van het Venlose Boek schreef hij een novelle tegen de achtergrond van de stad waar hij woont. De *Revisor* publiceert de eerste twee hoofdstukken. De novelle viel op door de combinatie van het lokale en het gewelddadige, herkenbaar uit de film *Van God los*, waarin Venlo ook het decor was.
Eigenlijk is de stad Venlo altijd een van Pollux' personages, misschien wel het personage waar hij het meest van houdt. In een mooie levendige taal maakt hij van zijn stad een karakter, omdat hij het karakter van de stad kent én beter wil leren kennen. Hij woont in zijn karakter, hij leeft er, hij is er soms ver vandaan. Wat doet jouw stad met je, wat doe jij met de stad? Die vragen drijven Pollux, en dit verhaal.

1

We zochten iets om te doen. Joshua had knallers bewaard van oudejaarsavond, de eerste jaarwisseling die niet voelde als een scharnierpunt, als een totale omwenteling van alles. We trapten er eenvoudigweg niet meer in. Geen van de voorgaande jaarwisselingen had onze kinderlijke verwachting dat nieuwe jaren nieuwe dingen brachten ingelost. Op een gegeven moment laat je alle hoop varen.

Joshua was een jongen met smalle ogen die overal gevaar zagen, behalve in wat hij zelf deed. Hij stopte de knallers in een lege jampot, stak ze aan en gooide de pot de lucht in, zonder aankondiging. Dan riep hij: ‘Rennen!’ en zette het op een lopen. Pas toen de pot alweer onderweg was naar beneden rea-

liseerden wij ons dat we moesten maken dat we wegkwamen.

Venlo was net zoiets. Een vallende pot, op het punt van knallen. Hoe lang we nog hadden, kon niemand me vertellen. Ik wilde er weg. En de anderen ook; tenminste, dat beweerden ze.

‘Al die verstokte Venlonaren zitten aan een elastiek,’ zei Joshua. ‘Zelfs als ze weg zouden willen, kwamen ze niet ver.’ Hij was anders, zei Joshua. ‘Want zie jij ergens een elastiek aan mijn voeten? Nou dan.’

Baerke, wiens gezicht je duidelijker vertelde wat er in hem omging dan je uit zijn woorden kon opmaken, had zelfs al gesolliciteerd in een stad die drie treinuren verderop lag. ‘Ik wil helemaal opnieuw beginnen,’ schreef hij in zijn sollicitatiebrief. ‘Eerst uw school afmaken’ stond als handgeschreven advies onder een getypt standaardantwoord.

Het was zomer en we zochten dus iets om te doen. We zwommen in een meer dat naar smeltend asfalt stonk en ‘Zwart Water’ werd genoemd. We dommelden weg op het ritme van ‘Poing’ totdat onze gezamenlijke discman weer een pak batterijen leeggezogen had. We lagen dagen op onze rug terwijl ergens om ons heen, vermomd als drukkende hitte, dat hing wat wij zouden worden, maar niemand kon erbij.

Ik weet niet meer wie het voorstelde - waarschijnlijk Joshua, al kan het best zijn dat ik het zelf was - hoe dan ook, we besloten een campingwinkeltje te overvallen.

Het lag aan een stille weg richting de Duitse grens. Het was de enige plek in de stad waar je na zes uur 's avonds nog sigaretten en blikjes bier kon krijgen. Joshua, die er wel eens kwam om in tijdschriften stukjes over nieuwe films te lezen, beredeneerde dat er zeker vijfhonderd gulden in de kassa moest zitten, op elke willekeurige dag. Van het geld wilden we scooters kopen, Rapido's. Of een auto, want Joshua was oud genoeg om op rijles te gaan, en Baerke had een nichtje in Wallonië om naartoe te rijden.

Joshua en Baerke synchroniseerden hun horloges. Dat van

mij deed het al een paar dagen niet meer, en ik wilde mijn deel van de buit gebruiken om een nieuw te scoren op het Nolensplein, waar in de schemering schimmige figuren ronddwaalden met rugzakken vol belachelijk goedkope klokjes van de beroemdste merken. Ik nam me voor een aantal van die horloges te kopen en ze dan met flinke winsten weer te verpatsen.

We spraken af dat Joshua bij de deur zou blijven staan. Dat was in principe de gevaarlijkste rol, verduidelijkte Joshua, want de uitkijk zou het eerst door de politie gezien kunnen worden. Baerke en ik stemden ermee in. Verder hadden we ons plan niet heel goed doordacht. Aanvankelijk wilden we wachten tot vlak voor middernacht, het tijdstip waarop de mank lopende eigenaar zijn winkeltje sloot. Maar om een uur of negen zaten we al in de bosjes en Joshua was ongeduldig. Hij kon nog net wachten tot het donker was. Toen fluisterde hij: ‘Het gaat beginnen.’

Baerke had van zijn opa een mes gekregen, zo'n gekarteld zwaard waarmee je in de Vietnamese jungle overleeft. Joshua praatte net zo lang op hem in tot hij het thuis ging halen. We spraken af dat Baerke het zou gebruiken om de eigenaar van het winkeltje angst aan te jagen. Er vervaarlijk mee zwaaien, zoiets. We waren nog niet binnen of Baerke stak de winkelier vol in zijn goede been. De arme man kermde eerst wat, onverstaanbaar, maar begon toen als een kleuter te krijsen. Het leek op het geluid van het schaap dat Joshua het jaar daarvoor op de hei met een boemerang had gevloerd. ‘We moeten het afmaken,’ constateerde Joshua toen we bij het stinkende beest stonden, maar dat had niemand gedurfd.

Er waren geen klanten. Baerke rende meteen weg. Hij liep Joshua omver, die buiten stond te wachten en om het hoekje gluurde om te zien waar dat geschreeuw vandaan kwam. Het bloedende been van de man, het mes daar nog in, de ontzetting op mijn gezicht, het omgevallen rek Raiders: voor Joshua waren het te veel prikkels. Hij kroop achteruit, stond op en verdween.

Het was de laatste keer dat ik Joshua in Venlo zag.

De man van het campingwinkeltje keek angstig naar mij, maar ik moet angstiger hebben teruggekeken.

Twee dagen later werd ik thuis opgehaald door de politie. Mijn stiefvader was met zijn broer een auto naar Oost-Duitsland brengen. Daar kon je tegenwoordig gewoon naartoe, vertelde mijn moeder de agenten, van wie zij dacht dat ze voor mijn stiefvader kwamen.

‘Maak je zakken leeg, jongen,’ zei de oudste van de vier agenten, terwijl hij handboeien tevoorschijn haalde.

Mijn moeder sloeg haar handen voor haar ogen. Ze huilde elke dag wel een keer. Om mijn vader, om haar man, om mij; meestal om zichzelf en de levens die ze had kunnen leiden.

‘Mama,’ zei ik. ‘Mama.’

Huilend zoende ze me op mijn hoofd. Daar was ik te oud voor, maar ik had twee dagen doodsangsten uitgestaan over de mislukte overval dus ik verlangde naar een geruststellend gebaar. Ik omhelsde haar en zei: ‘Ik heb niets gedaan, mam.’

Daarmee loog ik geen woord. Al bleek de kinderrechter dat anders te zien.

2

Herfst, een week of drie te vroeg. We liepen over een winderig erf naar mijn nieuwe huis. Het was een boerderij en zo rook het er ook: een neus vol stront en modder. Net de volière van opa.

Ik was tuinders gewend, *gerdenaers*. Die hielden hun stank verborgen in felverlichte kassen, glazen grensposten waarachter moffen, dorpelingen en Hollanders vreemde levens leidden. De tuinders hoorden nog bij ons, bij Venlo. Ze waren het laatste stukje vertrouwde verveling. Als we geld nodig hadden, haalden we er 's nachts groeilampen weg die we aan *D'n Törk* verkoch-

ten. D'n Törk was ook een soort tuinder.

‘Jij bent David?’ vroeg de vrouw die opendeed.

Mensen noemden mij Dave. Of Davy. Alleen mijn moeder zei nog David.

‘Ja,’ antwoordde mijn begeleider van jeugdreclassering.

De vrouw was dik. Ze stak haar gevulde arm vooruit, over de drempel. Ik zag dat haar handpalm zweette, maar het was overduidelijk de bedoeling dat ik die hand ging schudden.

‘Debbie heet ik,’ zei ze.

Ik gaf haar een slappe hand en mompelde mijn naam.

‘Vanaf nu praten we luid en duidelijk,’ zei ze.

Ik probeerde mijn hand terug te trekken. Ze hield hem vast. ‘Debbie heet ik,’ zei ze weer.

Ik keek haar aan. ‘En ik ben Davy.’

‘Goed zo, David. Je bent welkom. We pakken de zaken hier net iets anders aan dan bij jou thuis, denk ik. En we besteden veel tijd aan praten. Dus hoe duidelijker je spreekt, hoe meer tijd we hebben voor andere zaken.’

Ze had een vriendelijk gezicht dat niet helemaal paste bij de toon die ze aansloeg.

Mijn begeleider vertelde dat er heldere afspraken waren gemaakt met mij en mijn moeder. Wij hadden in alles toegestemd, en ik had beloofd met volle overgave te werken aan ‘De Verandering’. Volgens mij vond mijn begeleider het belangrijk om in het bijzijn van Debbie te herhalen wat ik allang wist.

Debbie wees naar de drempel. ‘Zodra je hier overheen stapt, David, gaan we werken aan je nieuwe leven.’

Ik moest denken aan alle mooie beloftes over jaarwisselingen.

Mijn begeleider trok me een stuk naar achteren. ‘Het werkt altijd het beste,’ zei hij met een grijns, ‘als je een aanloopje neemt. Kijk, zó.’

Debbie lachte overdreven hard toen mijn begeleider naar de deur rende en over de drempel sprong. Er was nog net genoeg plaats tussen haar en de muur.

Ze draaiden zich om en keken naar me. Debbie wenkte: kom maar. Ik stond alleen buiten. Achter me lag de wereld, en ergens in die wereld lag Venlo.

Heel veel eisen aan mijn verblijf had ik op voorhand niet kunnen stellen. Ik had amper durven vragen voor hoelang het zou zijn. ‘Voorlopig’, was de omschrijving van de rechter en ergens in zijn betoog had hij het over ‘acht maanden’ gehad, maar toen was ik al lang de draad kwijt. Schorsende voorwaarden, geen detentie, ‘uit het systeem plaatsen’, hechtingsstoornis - ik kon me niet voorstellen dat dat waar de rechter over sprak op mij betrekking had.

In de auto op weg naar de boerderij durfde ik het nogmaals aan mijn begeleider te vragen. Het hing ervan af hoe ik het deed, zei hij. ‘Ga maar uit van een paar maandjes.’

Een paar is twee, wijsneusde ik vroeger altijd tegen mijn vader. Of mijn stiefvader ook tot twee kan tellen, durf ik niet te beweren.

Debbie riep.

De hitte van de zomer was allang weggeblazen, maar de wind bracht vleugjes bonuswarmte, ontfutseld uit verre landen. Ik keek naar de boerderij. Twee verdiepingen en daarbovenop een zolder met een raampje.

Links lag een wei met een paar koeien, een paard en, in een afgescheiden stuk, een dier dat ik niet meteen kon thuisbrengen. Rechtop en doodstil, een loopvogel. Een struisvogel misschien, maar dan met zo'n hangding in zijn nek dat kalkoenen ook hebben, en een kop vol kleuren. Een linke vogel, leek het, want er stond zeker twee meter hoog kippengaas om zijn territorium. Rechts was een grote schuur, hoger dan het woongedeelte. Daarachter een bos.

Mijn koffer stond tussen mij en de deuropening in. Een symbool van tijdelijke verandering. De enkele keren dat we op

vakantie gingen, stond het van tevoren vast dat en wanneer we met de bus weer thuis zouden komen. Deze keer ontbrak de bushalte.

Toen zag ik een gezicht. Er stond een meisje naar mij te kijken, van achter het raam rechts boven de deur. Een spook, was het eerste wat ik dacht: door de reflecties en de laag hangende zon leek ze doorzichtig. Ze bleef staren, ongegeneerd. Ze streek haar donkere haren uit haar gezicht; ik dacht even dat ze geen kleren droeg maar ik kon haar maar tot net onder haar schouders zien.

‘David, het is tijd.’ Debbie klonk dwingend.

Ik keek nog een keer van het meisje naar de vreemde vogel en weer terug, nam een aanloop en sprong over mijn koffer. Vlak voor de drempel bleef ik staan. Toen stapte ik zwijgend naar binnen, voorbij Debbie en mijn begeleider, en de stank van buiten veranderde van kleur: het rook er naar zweet, nat hout, hond en oude koffie.

Edwin Fagel *De goddelijke kut*
Kunst en poëzie als mystieke daad

Op 29 mei 2014, Hemelvaartsdag, ontblootte de Luxemburgse kunstenares Deborah de Robertis haar vagina voor het schilderij *l'Origine du Monde* van Gustave Courbet. Wat is er tegelijk vanzelfsprekender en schokkender dan deze performance? Vanzelfsprekender, want Courbet had een geslachtsdeel als net hare afgebeeld; schokkender, want Courbet was een man, en de vrouw slechts afbeelding. De Robertis was daartussenin gaan zitten.
De performance, de poëzie van Sasja Janssen, Joost Baars en Rozalie Hirs, er de theorieën van Bataille en Mallarmé, brengen Edwin Fagel (1973), dichter en hoofdredacteur van het poëzietijdschrift *Awater*, tot bespiegelingen over het vrouwelijk geslacht, voortplanting, kunst en het mystieke. ‘Elk schilderij, elk gedicht, elke kunstperformance, kortom: elke kunstuiting voegt iets toe aan de “heilige werkelijkheid” die kunst is - en daarmee is elke kunstenaarte beschouwen als een leven scheppende instantie, als een God.’
Met zijn zinnige lezingen legt Fagel vruchtbare verbindingen tussen deze belangrijke onderwerpen, en laat hij zien hoe de man in de kunstgeschiedenis iets van zijn ruimte heeft moeten prijsgeven.

1 Een pik en een paar ballen

‘Alle intellectuele en artistieke ondernemingen, zelfs parodie-en en andere grappig dan wel ironisch bedoelde uitingen, doen het beter bij het publiek als het weet dat ergens achter dat grote werk of achter die grote volksverlakkerij een pik en een paar ballen gesitueerd kunnen worden.’

Zo begint Siri Hustvedts roman *De vlammende wereld* (2014, vertaling Auke Leistra). Haar hoofdpersoon Harriet Burden (ook wel: Harry) besluit uit onvrede over de matige receptie van haar werk te exposeren onder de dekmantel van een drietal mannelijke collega's. Zo wil ze aantonen dat een kunstwerk anders wordt gewaardeerd wanneer het van een man komt. De kunstgeschiedenis geeft Burden gelijk. Net als in de maatschappij staat in de kunst het werk van een vrouw in lager aanzien.

Zo ondervertegenwoordigd als de vrouw is in de westerse kunstgeschiedenis, zo aanwezig is ze als onderwerp. Het vrouwelijk lichaam is in de beeldende kunst altijd een geliefd onderwerp geweest, en dat is het nog steeds. Een beetje kunstbeschouwer is wel gewend aan wat vrouwelijk naakt. Maar het wordt een ander verhaal als het naakt terugkijkt - en zo zelf beschouwer wordt.

Olympia (1863) van Edouard Manet is daar een berucht voorbeeld van. Het schilderij wekte destijds schandaal omdat de jonge, naakte vrouw - geïnspireerd op Venus - de toeschouwer zelfbewust aankijkt. Daarmee veranderde Manet volgens zijn criticasters de klassieke godin van de liefde in een hoer. In dezelfde periode schilderde Gustave Courbet zijn *l'Origine du Monde* (1866), een naakt dat op een heel andere manier brutaal was: de kijker bevindt zich tussen de benen van het model en kijkt recht in haar (onbedekte) kruis. Het schilderij hing lang achtereenvolgens achter een gordijntje, achter slot en grendel en achter een onschuldig landschap. Pas sinds het einde van de twintigste eeuw maakt het onderdeel uit van de collectie van Musée d'Orsay in Parijs.

Op 29 mei 2014, Hemelvaartsdag, ontblootte de Luxemburgse kunstenares Deborah de Robertis bij *l'Origine du Monde* haar vagina. De actie was onderdeel van de performance *Mirroir d'origine* en ze maakte er een aantal belangrijke statements mee - over de kunst, over de maatschappij en over de rol van de vrouw daarin. Overkoepelend valt er een mystiek element in het werk aan te wijzen, dat sterk samenhangt met de andere statements.

Natuurlijk is ‘mystiek’ een problematische term. Als er iets duidelijk wordt uit de studie van Jaap Goedegebuure naar dit fenomeen in de Nederlandse letteren, *Nederlandse schrijvers en religie 1960-2010*, dan is het wel dat de daarin behandelde schrijvers en dichters er allemaal hun eigen invulling aan hebben gegeven. Aan de hand van deze performance, gedichten van Sasja

Janssen, Joost Baars en Rozalie Hirs, en overwegingen van Bataille en Mallarmé wil ik laten zien wat ik zelf onder ‘mystiek’ versta. Deze opzet is geen toevallige keuze. Er is volgens mij een duidelijke parallel aan te wijzen tussen de performance van De Robertis en enkele van haar dichtende, Nederlandse generatiegenoten: ze zijn aan elkaar verwant. In ieder geval voel ik me verwant met De Robertis. *Mirroir d'origine* vond plaats in de week dat mijn bundel *nul* verscheen, en ik heb de performance beleefd als een radicale uitwerking van mijn thema's.

2 Mirroir d'origine

Dat we weten hoe de performance in Musée d'Orsay verliep, komt omdat er een filmpje van op het internet verscheen. Daarop komt de kunstenares, gekleed in een gouden jurkje, de zaal binnen, loopt naar *l'Origine du Monde*, draait zich voor het hekje om en gaat op de grond zitten - en trekt in dezelfde beweging haar jurkje omhoog. Ze opent haar vagina en blijft zo zitten. In de rest van het filmpje registreert de camera de consternatie die in de zaal ontstaat. Een vrouwelijke suppoost snelt op haar toe, zegt iets, en loopt weer weg. Een enkele bezoeker (of is het een suppoost?) roept: ‘Non, non, non!’ maar de meeste aanwezigen beginnen te applaudisseren en haar aan te moedigen. De suppoost gaat voor De Robertis staan, met haar been tussen de benen van de kunstenares om het zicht te blokkeren. Even later beginnen drie andere suppoosten de zaal te ontruimen.

Het geluid bij het filmpje is mooi: geluiden uit de museumzaal zijn te horen onder de zang van Maria Callas' uitvoering van Schuberts *Ave Maria*. En we horen een monotone, vrouwelijke spreekstem die een gedicht voordraagt:

> Je suis l'origine
> Je suis toutes les femmes

> Tu ne m'as pas vue
> Je veux que tu me reconnais
> ‘ Vierge comme l'eau créatrice du sperme.’

Het filmpje eindigt met een tekstscherm:

> The 29th of May 2014, ascension day, at the Museum Orsay in Paris, I saw this art piece. The name of the artist is Deborah de Robertis. I would like to share this video with the world.

Niet zien we hoe de kunstenares daarna is gearresteerd en meegenomen naar het politiebureau. En hoe twee suppoosten een aanklacht tegen haar hebben ingediend wegens ‘exhibitionisme’. Dit weten we uit de krantenverslagen. Musée d'Orsay heeft laten weten de actie af te keuren.

3 Een heilige werkelijkheid

Na de performance verschenen op diverse plaatsen, met name op Facebook en Second Sexe, de culturele website die is gewijd aan de vrouwelijke seksualiteit, verklaringen van de kunstenares waarin ze *Mirroir d'origine* toelichtte. Haar opmerkingen wekten meer vragen op. Op Second Sexe schreef De Robertis:

> Qui est l'objet: la femme ou le tableau?
> Qui est le maître, qui est l'élève?
> Qui est l'original, qui est la copie?
> Qui est l'ange blanc, qui est l'ange noir?

De vrouw en het schilderij zijn kennelijk inwisselbaar. Maar de afbeelding die aan de muur hangt is toch het schilderij - en de vrouw die ervóór zit, dat is de vrouw? Nogal wiedes. Maar in

de werkelijkheid van het kunstwerk dat *Mirroir d'origine* is, gaat die vlieger niet op. Met haar handeling transporteerde De Robertis het kunstwerk naar de tastbare werkelijkheid - en daarmee creëerde ze in die bewuste museumzaal een nieuwe werkelijkheid, waarin de vrouw het kunstwerk werd en het kunstwerk de vrouw. Opvallend is dat de vrouw van vlees en bloed schandaal wekt, waar het schilderij dat allang niet meer doet. De Robertis heeft met haar performance het schilderij van Courbet opnieuw aanstootgevend gemaakt.

In het openingsgedicht van *Ik trek mijn species aan* (2014), de derde dichtbundel van Sasja Janssen, zoekt haar ik expliciet naar een dergelijke werkelijkheid. De eerste helft van ‘Genoeg over ik gedicht’:

> Vandaag ben ik gek geworden
> Je moet het eens zien.
> Je moet het zien.
> Komt het door die verzen.
> Ja, die verzen, alles in scène gezet.
> Genoeg over ik gedicht.
> Ja, genoeg, geen scènes meer.
> Het zijn ook de volle woorden, de werkelijke dagen.
> De echte, je moet ze eens voelen, wat moet je ermee.
> [...]

Janssen neemt in het gedicht (in dialoogvorm) afstand van het ik: de titel ‘Genoeg over ik gedicht’ is veelzeggend. Het schrijven over ik brengt ze in verband met onechtheid: ‘Ja, die verzen, alles in scène gezet’. Maar ook van de echtheid, ‘de werkelijke dagen./ De echte’ zegt ze: ‘wat moet je ermee’. Ze zoekt naar een werkelijkheid tussen deze twee werkelijkheden in: een niet-verzonnen, niet echte werkelijkheid. Een, zou je kunnen zeggen, heilige werkelijkheid. Janssen stelt in het gedicht zelfs die werkelijkheid gevonden te hebben. De gekte uit de eerste

regel duidt daarop. Waanzin is dat wat maatschappelijk niet wordt begrepen of geaccepteerd. Ook De Robertis werd in veel commentaren voor gek verklaard.

Die mengvorm tussen wat ‘in scène’ is gezet en wat ‘echt’ is, krijgt ook in het filmpje van *Mirroir d'origine* gestalte, ditmaal als een ‘onechte’ situatie die als ‘echt’ wordt gepresenteerd. De tekst waarmee het filmpje afsluit, en waarmee de kunstenares feitelijk haar kunstwerk ondertekent, wekt bewust de indruk dat het een toevallig geschoten filmpje is, zoals er zoveel circuleren op de social media. Het filmpje wint hiermee aan ‘authenticiteit’. Het theatrale gedeelte van de performance (het gouden jurkje, waarmee de kunstenares zich presenteert als een engel) krijgt er ook iets ‘echts’ door.

Maar de beelden spreken de authenticiteit van het filmpje tegen: degene met de camera stond daar niet toevallig. In de eerste tien seconden worden de ogen van de kunstenares (zodanig opgemaakt dat het lijkt alsof ze tranen) close-up in beeld gebracht. Verder wordt iedere andere persoon dan de kunstenares, en ieder ander schilderij dan *l'Origine du Monde*, vaag of onherkenbaar in beeld gebracht. De Robertis houdt de camera zichtbaar in de gaten en lijkt af en toe aanwijzingen te geven. En de geluidsmontage is natuurlijk zorgvuldig geregisseerd. Er spreekt een radicaal geloof in het belang van kunst uit, in de waarachtigheid van de niet-tastbare werkelijkheid.

Als De Robertis vervolgens zegt: ‘Je suis l'origine’, dan stelt ze zichzelf voor als de ‘echte’ uitvoering van de kopie, het kunstwerk. Ze stelt zich met die formulering in de positie van Courbets model. Ze zegt: ‘Het kunstwerk komt uit mij voort.’ Op dat moment is de spiegeling compleet. Courbets schilderij heet immers *l'Origine du Monde*, op zichzelf al een mystieke titel: de wereld komt voort uit de vrouw. De Robertis benadrukt dat ook het kunstwerk uit de vrouw voortkomt.

4 Ik alleen heb een kutje

In het hart van *Ik trek mijn species aan* vinden we de reeks ‘Ik ben mijn geslacht’. Het tweede gedicht daarvan luidt als volgt:

> Ik alleen heb een kutje
> als zeewier in bad of om een man gespannen huid
> koele tegels, vaker dat vlees
> er is dat nauwe, dat zoete, maar liever niet stuwen
> op een harde tl-middag als ik daar ben en jij niet
>
> Ik ben mijn geslacht
> weg die kalverpoten die verleiden moesten
> geen buik die hijgen gaat, mijn borsten
> als ja mijn borsten iets anders doen
> dan legt mijn hoofd zich erbij neer van een heel andere orde te zijn

De ik in dit gedicht heeft als enige in een gezelschap, of misschien wel als enige in de hele wereld, een vagina. In de volgende strofe breidt ze deze opmerking uit met ‘Ik ben mijn geslacht’. Dus: ik ben mijn kutje. En ook: ik ben vrouw, en: ik ben alle vrouwen.

Beweert de ik dit over zichzelf? Of geeft ze aan hoe ze door de buitenwereld wordt gezien? Ik denk dat allebei het geval is. Het gedicht eindigt met de opmerking dat als de borsten iets anders doen (dus: bewegen?) het hoofd zich erbij neerlegt van een heel andere orde te zijn. Dat is een komisch commentaar op het gegeven dat mannen vaak meer aandacht hebben voor de borsten dan voor het gezicht van een vrouw. ‘Ik ben mijn geslacht’ zegt ook: ik ben niets anders dan mijn vrouwelijkheid, ik ben alleen maar vrouw. In die constatering schuilt ook een klacht.

Aan de andere kant: als iets van een ‘heel andere orde’ is, is het iets buitengewoons. Iets goddelijks. En het hoofd hoort ook bij ik. Als dus het hoofd van een heel andere orde is, dan is het hele lichaam dat. En als ‘ik ben mijn geslacht’ betekent: ik ben alle vrouwen, kan dat betekenen dat Janssen hier het vrouwelijk geslacht goddelijk verklaart.

Terug naar De Robertis. Feitelijk deed zij hetzelfde door te verklaren: ‘Je suis l'origine’ en ‘je suis toutes les femmes’. Het tijdstip van de performance (Hemelvaartsdag) en het gebruik van het *Ave Maria* in de geluidsmontage zijn veelzeggend. Het gedicht dat tijdens het filmpje steeds wordt herhaald, is naar eigen zeggen een bewerking die De Robertis maakte van het gedicht ‘Geheugen van de wind’ van Adonis. Ze noemt het in een verklaring op Facebook ‘een mantra op het *Ave Maria*’: ‘Als ik alle vrouwen ben, ben ik ook de Maagd. Door dit te projecteren op *l'Origine du Monde* creëerde ik een seksuele Maagd.’

5 Het gat, d.i., het oog

In *Liter* 74 (juni 2014) publiceerde Joost Baars de reeks ‘Binnenplaats’. In navolging van een dichter als Willem Jan Otten richt hij daarin het woord tot een ‘u’. Die aanspreekvorm is veelomvattend: het kan een godheid zijn, het kan de lezer zijn, en u kan bijvoorbeeld, zoals in deze reeks, ook een ‘binnenplaats’ zijn. Met deze titel suggereert hij dat het goddelijke via enerzijds de fysieke buitenwereld wordt aangesproken (letterlijk een binnenplaats), anderzijds via de dichter zelf (je zou kunnen zeggen: de figuurlijke binnenplaats). De gedichten houden dan ook het midden tussen gebeden en overpeinzingen.

Over die figuurlijke binnenplaats zei dichter C.O. Jellema eens naar Meister Eckhart: ‘Wat dit denkwerk mij aanbiedt is, om het op zijn kortst te zeggen, een zich aanbiedende God die,

wanneer ik maar ruimte voor Hem maak in mezelf, in mij geboren wil worden, en wel zo, dat ik en Hij, Zijn zijn en mijn zijn één worden en in eenheid eeuwig.' Baars doet volgens mij hetzelfde. God neemt de ruimte die hij creëert en aanspreekt (de externe en interne binnenplaats) in deze gedichten niet zozeer in: ze *is* God: een lege plek. Het gaat bij Baars om een afwezige God die, door het geloof, *in die afwezigheid* aanwezig is.

Deborah de Robertis fungeert in *Mirroir d'origine* als de incarnatie, of de spiegeling of dubbeling, van *l'Origine du Monde* van Courbet. Maar in tegenstelling tot de afgebeelde vrouw opende De Robertis haar vagina. Ze toonde daarmee, in haar woorden, 'het gat, d.i., het oog'. Ze laat daarmee zien wat in het schilderij verborgen blijft: de oorsprong van de wereld. De term 'gat' is in deze context veelzeggend: de vagina is een gat, een lege plek in het lichaam, en daarmee ook te beschouwen als goddelijk.

Maar waarom noemt De Robertis de vagina op deze plek, in deze context, een 'oog'? Aan het begin van het filmpje zien we de ogen van de kunstenares prominent in beeld. En in het gedicht dat steeds herhaald wordt voorgedragen speelt het kijken een grote rol - net als in Sasja Janssens werk.

De Robertis lijkt hiermee te verwijzen naar het essay 'La métaphore de l'oeuil' van Roland Barthes, uit zijn *Essais critiques*. In dit essay verbindt Barthes het oog met een metaforische keten van objecten, voornamelijk lichaamsdelen: oog - ei - teelbal - borst. Hij gaat hierop door, onder andere door de soorten vocht die deze objecten uitscheiden bij de keten te betrekken (tranen - eiwit - sperma - melk), en de wijzen waarop ze zijn te beschadigen of vernietigen (uitsteken - breken - castreren - drinken). Door al deze begrippen op een associatieve manier met elkaar te verbinden ontstaat een web van betekenissen. De slotregel van het gedicht dat De Robertis voordraagt ('Vierge comme l'eau créatrice du sperme') moet volgens mij in deze context worden gelezen.

6 De overtreding

In Georges Batailles novelle *Het oog* (1995, vertaling Paul Claes) krijgt het oog een bijzonder erotische en gewelddadige betekenis. Bataille werd wel ‘de filosoof van het kwaad’ genoemd. Hij was gefascineerd door de transcenderende kracht van grensoverschrijdende ervaringen als seks en geweld. In *De erotiek* (1993, vertaling Jan Versteeg) betoogt Bataille dat de ‘profane’ wereld niet kan bestaan zonder de ‘heilige’. Daarmee bedoelde hij onder andere dat er geen orde en rust kan heersen als deze niet ook doorbroken worden. Het schenden van taboes (extase, dronkenschap, extreme seks, verspilling, moord) brengt de mens in contact met het ‘heilige’. Ook bij Bataille is de ‘heilige’ plek leeg: ‘De overtreding tot grondslag van de filosofie maken (in die richting beweegt zich mijn denken) betekent de taal vervangen door een zwijgende bespiegeling. *Het is de bespiegeling van het wezen op het hoogste punt van het zijn*’ (cursivering van Bataille).

De taal vervangen door een zwijgende bespiegeling. Dat lijkt me een verwijzing naar de negentiende-eeuwse Franse dichter en essayist Stéphane Mallarmé. Zijn poëzie is te lezen als een aanhoudende poging een stilte te bereiken, ofwel via het wit in de poëzie, ofwel in het woord- en klankgebruik dat een bepaald soort stilte moest bewerkstelligen. In die stilte zou zich vervolgens *l'Idée* moeten manifesteren. Dit ‘idee’ is bij Mallarmé zelf een leegte, het *Néant*, waarachter het Schone schuilgaat. Het Schone kan worden gelezen als het ultieme, het goddelijke. Opvallend in dit verband is Mallarmé's term *hymen*, wat zowel ‘huwelijk’ als ‘maagdenvlies’ kan betekenen. Hymen staat in deze opvatting voor wat de poëzie scheidt van l'Idée in zijn meest zuivere vorm.

Om l'Idee te bereiken moet het hymen, het maagdenvlies worden gebroken. Sommige commentatoren zagen in De Robertis'

Mirroir d'origine een daad van geweld, te vergelijken met een terreurdaad. De uitvoering (op een onverwacht moment, op een openbare plek) en inzet (het verstoren van de dagelijkse gang van zaken met als doel een statement te maken) zijn er inderdaad wel mee vergelijkbaar. En je zou het kijken zelf ook als een vorm van agressie kunnen zien omdat het een dwingend kijken is (‘je veux que tu me reconnais’), bedoeld om de vrouw weer als vrouw gezien te krijgen. En dat is intimiderend.

In die zin zou je inderdaad kunnen zeggen dat de performance een gewelddadige component had. Terroristen beschouwen hun terroristische actie als een heilige daad. Tegen de achtergrond van de uitgangspunten van De Robertis, en de denkbeelden van Bataille, was *Mirroir d'origine* dat ook.

7 Leven brengend

Het essentiële verschil met een terroristische aanslag is natuurlijk dat De Robertis geen dood en verderf heeft gezaaid. Integendeel, zou ik willen zeggen. Aanwezigen reageerden met applaus op de actie. Je zou zelfs kunnen volhouden dat de performance een ‘leven scheppende’ actie was. Het seksuele van de performance hoef ik denk ik niet verder toe te lichten. Het tonen en openen van een vagina is, hoe je het ook wendt of keert, óók een erotische daad. De regel ‘Vierge comme l'eau créatrice du sperme’ deed me denken aan Rozalie Hirs' ‘Lichaam water’ in *Geluksbrenger* (2008):

Lichaam water

Een huis gaat hij binnen en binnen de ruimte voelt hij
het water en het water van hem en van hem
het lichaam en het lichaam

meet haar en meet haar met zichzelf en met zichzelf
zijn lichaam de tijd en de tijd komt en komt
uit zichzelf en uit zichzelf

vindt hij ruimte en ruimte die hij pompend
zuiverend zacht is en is
leven brengend

Dit gedicht gaat over het mannelijk orgasme. Het huis dat ‘hij’ in de eerste regel binnen gaat kan letterlijk een huis zijn, maar het kan ook een lichaam zijn. Het woord ‘lichaam’ dubbelt Hirs in de derde regel en in de daaropvolgende strofe meet ze het andere lichaam ‘met zichzelf’. Twee lichamen worden dus (in het meten) met elkaar verbonden. Met het lichaam wordt ook de tijd gemeten, de tijd die uit zichzelf voortkomt. Daarmee zegt ze ook dat het lichaam uit zichzelf voortkomt. De seksuele connotatie van het herhaalde ‘komt’, en dat van het ‘pompend’ uit de eerste regel van de derde strofe, lijkt me niet toevallig. Het orgasme komt voort uit het lichaam, vervolgens komt het lichaam voort uit het lichaam. Net als De Robertis vergelijkt Hirs het sperma (‘leven brengend’) in deze regels met ‘zuiverend’ water.

Mirroir d'origine ‘brengt’ overigens ook ‘leven’ op het niveau van de kunst, de heilige werkelijkheid, en wel op de manier waarop elk kunstwerk dat doet. Elk schilderij, elk gedicht, elke kunstperformance, kortom: elke kunstuiting voegt iets toe aan de ‘heilige werkelijkheid’ die kunst is - en daarmee is elke kunstenaar te beschouwen als een leven scheppende instantie, als een God.

De Robertis deed dit met haar performance heel letterlijk door het schilderij van Courbet tot leven te wekken. Ze eigende zich met deze, in meer dan één opzicht, ultieme daad Courbets vrouwelijk naakt toe. En doordat ze dit deed bij een klassiek naakt uit de westerse kunstgeschiedenis, dat gemaakt werd

door een man, veroverde ze een klein beetje ruimte op de man terug in de kunstgeschiedenis, ten gunste van de vrouwelijke scheppers van sperma.

Literatuur

Baars, Joost: 'Binnenplaats'. In: *Liter* 74 (juni 2014), p. 2-8.
Barthes, Roland: *Essais critiques*. Parijs: Seuil, 1991
Bataille, Georges: *De erotiek*. Vert. Jan Versteeg. Amsterdam: Arena, 1993.
Bataille, Georges: *Het oog*. Vert. Paul Claes. Rijswijk: Goossens, 1995.
Dijk, Yra van: *Leegte, leegte die ademt*. Nijmegen: Vantilt, 2006
Goedegebuure, Jaap: *Nederlandse schrijvers en religie 1960-2010*. Nijmegen: Vantilt, 2012
Hirs, Rozalie: *Geluksbrenger*. Amsterdam: Querido, 2008.
Hustvedt, Siri: *De vlammende wereld*. Vert. Auke Leistra. Amsterdam: De Bezige Bij, 2014
Janssen, Sasja: *Ik trek mijn species aan*. Amsterdam: Querido, 2014
Jellema, C.O.: *Verzameld werk (essays)*. Amsterdam: Querido, 2005
Le mirroir d'Origine. Op: Second Sexe, 2 juni 2014.
http://secondsexe.com/magazine/le-miroir-de-lorigine.html

Tjark Holthuis *De zee zien*

Tjark Holthuis (1980) groeide op in een dorp in het noorden van het land, waar zijn ouders een boerderij hadden, ging in Groningen studeren en belandde na wat omzwervingen als freelancer bij een educatieve uitgeverij. In 2010 is hij begonnen met de Schrijversvakschool Groningen. Sindsdien is hij dagelijks bezig met schrijven en niet schrijven. Dit verhaal is zijn eerste literaire publicatie.
Een vrouw heeft van kinds af aan moeite met de zee. Nu is ze volwassen en heeft ze een man en een zoon. Ze wil de zoon de zee laten zien. We zullen er nooit achter komen waarom ze dat wil, dat laat Holthuis open. Het levert een klein verhaal op dat in dat minimale bol staat van de spanning. Ze nemen de boot naar een Waddeneiland. De vrouw voelt zich eigenlijk alleen thuis in het binnenste van de veerboot. Op de wc. Holthuis schrijft: 'De wc-bril is nog warm'.

Het is meer dan dertig jaar geleden dat Frida de zee zag. Ze was elf jaar oud, liep met haar moeder over de dijk en hield haar hand stevig vast. Links in de verte was hun huis, het eerste huis achter de dijk. Rechts lag de zee. Ze keek vooral naar beneden, toen ze daar stond, met haar moeder midden op de dijk. Naar het gras. Naar de schapenpoep in het gras. Naar haar schoenen, de witte schoenen met de kleine ronde gaatjes in de neuzen. Haar moeder zei iets, maar Frida hoorde het niet. Alles werd overstemd door het geluid van de zee. Ze plaste in haar broek, maar wist het verborgen te houden voor haar moeder.

Nu zit ze in de auto, naast haar man, met Jonas achterin, die zijn gezicht tegen het raam duwt. Op weg naar Lauwersoog. Ze was van haar eigen voorstel geschrokken. Schiermonnikoog had ze gezegd, zomaar in een opwelling. Haar man reageerde verbaasd. Ik kan niet zomaar een dag weg, zei hij. Ik kan dat toch niet van tevoren plannen. Ze werd boos. Jonas had nog nooit de zee gezien. Tien jaar oud en nog nooit de zee gezien. Ik kom van de zee. Woonde bij de zee. Ze verraste zichzelf met haar boosheid, haar weerwoord, de felheid ervan.

Haar man rijdt, hij draait het raam open. Het is vroeg, maar

nu al erg warm. Het warmste weekend van juli volgens de regionale weerman. De weg is lang en recht, op veel akkers wordt graan geoogst. Bij elke combine die ze passeren remt haar man af en kijkt opzij, het veld in, naar de boeren die wel aan het werk zijn.

Ze hebben al een tijdje niets tegen elkaar gezegd. Jonas draagt zijn nieuwe korte broek. Zijn benen steken wit af tegen de feloranje stof. Ze had een andere jongen zo'n broek zien passen. Hij was ongeveer even oud als Jonas en zag er gelukkig uit. Vol bravoure. Vrij. Zoals je er op die leeftijd uit hoort te zien. Ze zocht in het rek met korte broeken, vond de juiste maat, en kocht het exemplaar. Toen Jonas de broek vanochtend op aandringen van haar aantrok, zag ze meteen dat het een vergissing was. Ze had het niet moeten doen. Ze had hem een andere broek moeten kopen. Een broek die bij hem paste.

'De haven,' zegt haar man, en hij knikt naar voren. Ze ziet masten van boten, een parkeerplaats, en daarachter de zee. Ze voelt het in haar buik. Een hand die haar maag omsluit en langzaam begint te knijpen. Haar man rijdt de parkeergarage in. Ze zijn veel te vroeg, maar meer dan de helft van de parkeerplaatsen is al bezet. Hij parkeert tussen een rode en een blauwe auto, ergens in de hoek van de garage.

'Koffie?' zegt hij.

Ze knikt, pakt de thermosfles en twee kopjes uit haar tas.

'Appelsap?' vraagt ze aan Jonas.

Jonas schudt zijn hoofd. Hij draagt een wit T-shirt dat te groot is. De boord valt ruim om zijn hals. Ze legt het pakje appelsap met het in het plastic verpakte rietje terug in de tas, en opent de thermosfles. De zee is vanaf hier niet te zien. Toch trillen haar handen terwijl ze de koffie inschenkt. Haar man draait zich om, legt zijn arm om haar stoel alsof het schouders zijn. Ze duwt met haar rug de leuning iets naar achteren, maar die geeft weinig mee.

'Nou, heb je al zin om in de zee te zwemmen?' Hij forceert

een lach op zijn gezicht. Jonas knikt. Hij is bleek. Zijn ogen lijken groter dan anders. Hij knikt nog eens, overdreven, zwaar. Beweegt zijn hele hoofd van boven naar beneden. Hij ziet ertegen op, tegen de zee. Ze weet het. Ze herkent het.

'Goed zo,' zegt haar man. 'Anders zijn we hier voor niets gekomen.' Haar man kijkt nu naar haar, de lach is van zijn gezicht. Ze drinken zwijgend hun koffie.

Het is erg druk in het gebouwtje waar ze de bootkaarten moeten kopen. Ze staan in wat een rij moet zijn, er lopen constant mensen heen en weer, grote tassen botsen tegen schouders, honden blaffen, hijgen, trekken aan de lijn. Overal zomerpetjes, zonnebrillen, blote benen. De geur van zonnebrandolie. Zonnebrand heeft ze in haar tas gestopt. Een petje voor Jonas is ze vergeten.

Haar man rekent de kaartjes af, twee volwassenen, één kind, en ze lopen door het poortje het gebouw aan de achterkant weer uit. Daar ligt de boot. Daar ligt de zee. Weer het samenknijpen van haar maag. Jonas pakt haar hand vast. Ze hoopt dat hij het trillen niet merkt. Over een brede treeplank gaan ze aan boord. Een strook golvend groen water tussen kade en schip. Ze moet naar de wc. Haar man loopt voorop, slaat bij het betreden van de boot resoluut rechts af, alsof hij de weg kent, alsof hij dagelijks een dagje Schiermonnikoog doet. Via een smalle steile trap komen ze op het buitendek.

Alle stoeltjes zijn bezet. Er staan mensen langs de reling, ontspannen leunend, uitkijkend over het water. Ook haar man loopt naar de reling. Hij legt zijn beide handen op het rood geverfde ijzer, duwt zijn rechtervoet tussen twee smalle witte spijlen. Frida blijft op ongeveer een meter van de reling staan. Jonas staat voor haar, met zijn rug tegen haar aan, zijn hoofd tegen haar buik. Ze strijkt even over zijn blonde haar, legt daarna haar arm om zijn hals. Ze wil niet over de reling kijken, ze hoeft de diepte niet te zien, het groene water, de witte schuimkoppen. Een smak van een meter of tien. En daarna niets dan zee.

Ze moet zich niet aanstellen. Ze moet het negeren. Voor Jonas. Ze doet een stapje naar voren, Jonas stevig vasthoudend. De spijlen staan te dicht op elkaar om erdoorheen te vallen. Er is niets aan de hand. Haar man kijkt opzij, naar haar, naar Jonas. Met een schok komt de boot los van de kade. Ze trekt haar zoon dicht tegen zich aan.

'We kunnen beter binnen gaan zitten,' zegt ze tegen haar man. Ze komt nauwelijks boven het motorgeronk en gekrijs van de zeemeeuwen uit.

'Wat?' zegt hij.

Ze doet een stap naar hem toe.

'We hebben geen petje voor Jonas, de zon is te fel.' Ze wijst naar de zon en daarna naar het petloze hoofd van Jonas. Tot haar verbazing knikt haar man. Achter hem aan lopen ze de trap af, naar het binnendek. Op een bankje achter in de boot gaan ze zitten. Haar man bij het kleine ronde raam, Jonas naast hem, zij ertegenover. Ze zit ver genoeg van het raam om de zee niet te kunnen zien. Jonas is nog bleker dan in de auto. Hij zit dicht naast zijn vader, hun armen raken elkaar. De dunne witte arm van Jonas, haarloos, spierloos, een bot, een randje vet, wat vel eromheen, tegen de zongebruinde pezige arm van haar man. Hoe moeten die dunne bleke armen ooit volgroeien tot volwassen exemplaren? Tot sterke armen met zomersproeten en rossige haren? Ze tikt met de palm van haar hand op de hand van haar zoon.

'Even naar de wc.'

Tijdens het opstaan ziet ze door het raam de zee voorbijglijden. Ze wordt licht in haar hoofd, wil stevig gaan staan, maar voelt juist daardoor het schommelen van de vloer. Ze legt haar handen op tafel.

'De wc is daar,' zegt haar man. Hij strekt zijn lange arm uit naar het midden van de boot, waar een trap naar beneden gaat.

'Wij redden ons wel.' Hij slaat zijn arm om de schouders van Jonas, trekt hem nog dichter naar zich toe. Zijn lach lijkt

nu oprecht. Ze haalt haar handen van tafel, doet een pas achteruit, en loopt tussen de banken door naar het midden van de boot. Af en toe steunt ze met haar hand op een rugleuning. Ze kijkt zo veel mogelijk om zich heen, probeert zichzelf af te leiden zodat ze de deining niet merkt, maar het helpt weinig. De vuist heeft haar maag helemaal dichtgeknepen. Traag daalt ze de trap af, verdwijnt in het binnenste van de boot.

De wc-bril is nog warm. Ze leunt met haar ellebogen op haar knieën en kijkt naar haar schoenen. De dichte zwarte schoenen zijn erg winters voor het weer, maar ontnemen het zicht op haar blote voeten. Als ze schipbreuk zouden lijden, als het schip zou zinken, zou haar lichaam het enige lichaam zijn met dichte schoenen. Haar lijk zou makkelijk te identificeren zijn. De overlevenden van de ramp zullen zich haar herinneren. Ja, er was één vrouw aan boord die dichte schoenen droeg. Ze was met haar gezin. Een jongen met een feloranje korte broek en een te groot wit T-shirt, en een lange, pezige, kale man.

Jonas en haar man zouden de schipbreuk overleven. Haar man was een goede zwemmer. Ze had hem nog nooit zien zwemmen, maar daar ging ze van uit. Hij had het zichzelf geleerd, in een kanaal. De kunst afgekeken bij vriendjes die het al wel konden. Jonas had op zijn vierde al zijn eerste zwemles gehad. Toen hij zes jaar was had hij zowel zijn A- als B-diploma. Sindsdien was hij nauwelijks meer in het water geweest, maar hij zou het redden. Hij zou in paniek raken, wild spartelen met zijn dunne benen, om zich heen slaan met zijn armen, maar in de greep van haar man zou hij het redden. Haar man zou Jonas vasthouden, vasthouden en nooit meer loslaten. Met zijn sterke arm om Jonas' middenrif zou hij naar de oppervlakte zwemmen, hij zou kalm blijven, zelfs schipbreuk lijdend in het onpeilbaar diepe water, met zijn zoon tegen zich aan geklemd, zou hij kalm blijven. Zij niet. Elf jaar lang aan zee gewoond, het eerste huis achter de dijk, elf jaar lang elke nacht het ruisen van de golven, het beuken van de golven, en in al die jaren nooit leren zwemmen.

Ze veegt zich af, trekt haar broek omhoog, staat op, maar doet de deur niet open. In het kleine hokje, met het zachte motorgebrul op de achtergrond, is de zee ver weg. Is zij ver weg. Ze gaat weer zitten. Hoort de wc-deur naast zich open- en dichtgaan, hoort gespen van riemen die losgemaakt worden, urine in het water klateren, scheurend wc-papier, gesprekken, kinderstemmen, rolhanddoeken waaraan getrokken wordt, af en toe gerammel aan haar deur.

Ze ziet haar man en Jonas nergens. Hoe lang is ze weggeweest? Een kwartier? Twintig minuten? Ze loopt nog een rondje, tussen de tafels en tassen door, maar kan ze niet terugvinden. Ze weet niet meer aan welke kant van de trap ze zaten, maar ze heeft goed gekeken. Ze zitten er niet meer. Misschien zijn ze naar boven gegaan. Staan ze met zijn tweeën aan de reling naar de zee te kijken. Het buitendek is te gevaarlijk, de zon is te fel voor Jonas, de mensenmassa te groot, de reling te laag. En Jonas is bang voor de zee. Snapt haar man dat dan niet?

Ze klimt via het smalle trapje het buitendek op. Het is erg druk. Mensen staan tussen de ijzeren banken, zitten op de vloer in de zon, leunen tegen de reling. Het is lastig zoeken in deze menigte. Ze begint over het dek te lopen, heeft geen steun aan stoelleuningen, banken of tafels, stoot tegen mensen aan. Een man hangt over de reling. Hij tikt de vrouw naast hem aan en wijst naar beneden. Waar wijst hij naar? Naar een oranje korte broek drijvend in de zee? Een jongen, happend naar adem? De wijzende man trekt zijn vinger terug en lacht, zegt iets tegen de vrouw, heft daarna zijn gezicht naar de zon. Er drijft geen oranje korte broek in zee. Als er al iets was gebeurd, dan was de menigte niet zo ontspannen. Dan zou er een bedrukte sfeer hangen. Aan de andere kant, juist omdat het zo druk is, valt het minder op als er één iemand ontbreekt.

In het midden van de boot, tussen stuurhut en reling, blijft ze staan, kijkt eerst naar links, dan naar rechts. Geen man, geen

Jonas. Voor de stuurhut langs loopt ze naar de andere kant van de veerboot. In de verte de vuurtoren van Schiermonnikoog. En voor aan de boeg, daar staat haar man, met de rug naar haar toe. Tussen zijn benen door ziet ze de benen van Jonas. De voeten dicht bij elkaar. Haar man stapt iets opzij, gaat door zijn hurken, houdt zijn hoofd dicht bij het hoofd van zijn zoon, knikt even, gaat daarna weer rechtop staan. Ze zien er compleet uit, met zijn tweeën. Het prachtige plaatje van de vader die zijn zoon op een mooie dag de zee laat zien. Er ontbreekt niemand. Ze voelt zich kleiner worden. Steeds kleiner. Alsof ze in het water ligt en de boot langzaam bij haar vandaan vaart. Het wc-hokje, diep weggestopt in de buik van de boot, dat is haar plek. Ze staat op, wil naar het trapgat lopen, maar ziet dat Jonas zich omdraait. Hij maakt zich heel even los van zijn vader, lijkt haar te zoeken. Hij ziet haar niet, keert zich weer naar de zee. Maar zij heeft het gezien. In een flits. De donkere vlek in de korte broek van haar zoon.

Rick van Leeuwen *Emballage*

Rick van Leeuwen (1981) gaat door voor een cultschrijver. Hij schrijft zintuiglijk. Hij benoemt dat het warm is maar hij zijn stofjas niet uitdoet, dat zijn broek aan zijn achterste kleeft, dat zijn benen zwaar zijn en hij pijn in zijn rug heeft van het werken. Dat maakt zijn personage fysiek. Niet veel schrijvers gaan dat aan, eerder kiezen ze voor een hoofdpersonage dat piekert en tobt, dat geen lichaam lijkt te hebben maar vooral gedachten, dat - in het ergste geval - ook nog schrijver is. Van Leeuwen laat zijn verteller bij een supermarkt werken en schept daarmee naast het fysieke ook een karakter met gevoel, wat een prettige combinatie mag worden genoemd.

Het zwembad staat leeg en we gaan voor het eerst niet op vakantie, maar mijn vader doet of er niets aan de hand is. Hij zegt alleen dat hij kantoor aan huis houdt en laat mij ondertussen klusjes doen; ik ben oud genoeg voor mannenwerk, maar niet voor mannenpraat.

Ik moet bezig blijven, mijn zomer niet verdoen met boeken, muziek en Touretappes. Hij laat me liever gras maaien, onkruid wieden, de heg snoeien, de schuur uitmesten en de tegels van het zwembad schoonhouden. Ik kan niet door hem worden opgemerkt zonder het commando dat er iets gedaan moet worden. Voetstappen zijn genoeg. Een zucht. Een deur. De verplaatsing van lucht.

Ga dit. Doe dat. Maak. Til. Sjouw. Haal. Breng. Doe.

Doe.

Doe.

Na een week thuis ben ik het zat, dan maar ergens werken. Ik kan aan de slag in een supermarkt. Mijn eerste baantje, dat ik zal aanhouden tot de laatste week van de vakantie. Die week heb ik gereserveerd voor mijn beste vriend, die bolle. Hij is wel op vakantie, een lange vakantie. In Italië. Of Frankrijk. Spanje misschien.

Tegen mijn verwachting in bevalt het werken goed. Ik houd van veel en lang werken. Vooral veel hetzelfde doen voelt prettig. En ik houd van het gevoel erna. Met pijn in de rug naar huis. De zware benen.

Ook fijn: mijn collega's maken geen gemene opmerkingen. De vrouwen vragen zelfs alleen maar hoe ik zoveel kan eten en toch zo slank blijf. Slank, zeggen ze. Of dun. Maar nooit mager of graatmager, of eng mager. De bijklank van het woord ‘slank’ bevalt me. Op school zeggen ze dat nooit.

Het lekkerste van mijn werk is de emballage, vooral op drukke uren. Op koopavonden, zaterdagmiddagen. Het rammelende geluid van kratten op de rollerbaan. De klap waarmee kratten tegen elkaar tot stilstand komen. Het gezoem van de flessenband en het holle getik van flessen tegen de metalen rand, het gekletter en getingel van omvallende flessen. Ik houd van de spanning wanneer ik voor een flessensoort op zoek moet naar het juiste krat en de bak dan overspoeld dreigt te raken, ik haat het als zo'n krat in het magazijn onvindbaar is en flessen elkaar verdrukken, zodat de een na de ander van de band kiepert; lichte paniek kan in een oogwenk omslaan in een complete black-out en als je dat eenmaal een keer is overkomen, wil je nooit meer terug dat hok in, ik heb dat bij anderen zien gebeuren.

De aanhoudende stroom van kratten en flessen jaagt een ongekend fanatisme in mij aan. Ik kick op het gevoel van weer een volle kar, het laatste gat met een krat opvullen. Soms lijkt er geen einde aan de stroom te komen en heb ik amper de tijd volle karren weg te zetten en lege kratten erbij te pakken. Dat is het lekkerst. Zolang ik dat belletje maar niet hoor. Dat is de sport.

Het is warm in het krappe hok en van de chef mag ik bij dit werk mijn stofjas uitdoen, maar van mij hoeft dat niet. Met die jas uit voel ik me een uitslover, met die jas uit wek ik de suggestie dat niemand zo hard werkt als ik. Dat wil ik niet, ik kan het met iedereen goed vinden.

De enige keer dat ik hier mijn stofjas uitdoe, is met het meisje. Een vrouw eigenlijk, tien jaar ouder. Bij afwezigheid van het teamhoofd gaat zij over de kassa's, waar ik weleens bijspring. De vader van haar kinderen heeft ze hier leren kennen, ze zijn tegelijk in deze supermarkt begonnen, maar hij werkt hier niet meer. Na een koopavond blijven we samen achter. Zij moet afsluiten en vraagt me te blijven, voor de veiligheid. Kom even, zegt ze als alleen het magazijn nog verlicht is. Ze schuifelt achteruit het hok in en trekt me mee. Ze heeft me hier aan het werk gezien, met mijn snelle handen. We staan op de verhoging naast de bak en zonder achterom te kijken maait ze lege flessen opzij, sommige op de grond. Gekletter, getingel; de rilling, die overgaat in een tinteling bij haar warme handen op mijn borst en buik, de punt van haar tong in mijn nek. Ze zegt iets over mijn handen, mijn snelle handen, en ik doe wat ze me influistert, zoals toen ze me inwerkte achter de kassa.

Op een avond ga ik met wat collega's mee naar hun vaste stek aan het meer, waar we bier uit de winkel drinken. Ik ben zeventien en drink voor de eerste keer bier zonder mijn beste vriend. Bij het eerste biertje voelt dat als verraad, maar bij het tweede voel ik me alleen bij de eerste slok schuldig, bij de volgende flesjes denk ik er niet meer aan.

Of ik zin heb om mee te gaan naar een bungalowpark, de laatste midweek van de vakantie. Ik moet moeite doen het hysterisch gelukkige kind in mij verborgen te houden, maar ik denk aan die bolle en na een flinke slok bier bedank ik voor het aanbod. Ze vinden het jammer, maar ze houden een plek vrij, mocht ik me bedenken.

Voordat onze zomers zich afsplitsten, leek het een heel goed idee die laatste week voor ons examenjaar samen door te brengen. We hadden het er niet over wat we dan zouden gaan doen, dat doen we nooit. We zijn gewoon altijd samen, of beter: nooit zonder elkaar.

Maar nu ik op de stoep voor mijn huis op hem zit te wach-

ten, vraag ik me af hoe we deze week moeten doorkomen. Wat gaan we doen?

Ze hebben een plek voor me vrijgehouden. Binnen twee uur kan ik daar zijn. De 38, perron 4, intercity, de 91. Vierde halte. Kwartiertje lopen.

Het is een hete middag diep in augustus. De zon brandt door de schaduw van de populier waar ik onder zit. Mijn huid gloeit. Ik rol de mouwen van mijn overhemd op en daarna mijn broekspijpen, maar halverwege stroop ik de broekspijpen weer omlaag. Mijn armen kunnen nog net, maar die witte stelen, nee. Alleen aan het zwembad, als er niemand thuis is. Dan ga ik in mijn enige korte broek onder de parasol aan het zwembad liggen. Vroeger om lekker in het water te kijken, naar de langzaam oplossende kringen van libellen. Nu vooral om uit het zicht van mijn vader te blijven.

Die bolle is te laat. Niets voor hem, maar het heeft er vast mee te maken dat zijn vader bij thuiskomst meteen alles wil opruimen. Tenten schoonmaken en uithangen, wasgoed sorteren, dat soort dingen. Zijn vader is een zeikerd. Ook dat hebben we gemeen, naast onze afwijkende lichaamsvormen.

Begin vorig schooljaar gingen we samen naar de sportschool. Bij hem leek het of de overtollige kilo's wegvloeiden in de vorm van zweet, terwijl ik maar geen vooruitgang boekte. Ze zeiden dat er eerst massa moest zijn om een andere massa te kunnen kweken. Ik wist wat ze bedoelden, maar ik kon onmogelijk meer en slechter eten dan ik al deed. Ik kon alleen maar vooruitgang boeken door niet meer te bewegen en aldus geschiedde.

Hij ging alleen verder met sporten en verloor veel gewicht. Of het echt om dertig kilo gaat, zoals hij zelf beweert, betwijfel ik. Hij verzint wel vaker dingen. Feestjes waarvoor hij is uitgenodigd. Films die hij heeft gezien. Overleden familieleden. Gezoende meisjes.

Als die bolle - in mijn hoofd blijf ik hem zo noemen - op

vakantie heeft gescoord, was hij hier zeker op tijd geweest om erover op te scheppen. Dan zou hij nu voor me staan, met de racefiets die hij dit voorjaar van zijn ouders heeft gekregen; een beloning voor de weggewerkte kilo's, maar vooral een aansporing om door te gaan met afvallen.

Bij de fiets kwam een helm. Die doet hij bij vertrek altijd braaf op, maar uit het zicht van zijn moeder gaat de helm in zijn rugzak. Dat ding kriebelt vast ook vreselijk, zeker als je zo zweet als hij. Toch kan hij zich daar maar beter overheen zetten, met zijn manier van fietsen; wie niet in de remmen knijpt, heeft baat bij een helm.

Eén keer fietste ik met hem mee, maar tot zijn grote frustratie liet ik me niet verleiden net zo roekeloos door S-bochten te vliegen of over drukke kruisingen te schieten. Dat hij op mij moest wachten en dus voor niets het gevaar had opgezocht, boezemde hem met terugwerkende kracht de angst in die hij had genegeerd en dat was niet de bedoeling; het gevaar trotseren was één, maar je moest het wel achter je kunnen laten. Je moest vooruit blijven kijken.

Als ik overeind kom van de stoep, kleeft mijn broek aan mijn achterste. De hitte van het asfalt is door mijn schoenzolen gedrongen. Ik kijk links en rechts de straat in, maar ik zie en hoor niets en loop weg uit de schaduw van de populier, het hete licht in.

Marieke Rijneveld *Gedichten*

Marieke Rijneveld laat alles meebewegen in haar teksten, huizen, bibberende ramen, flatgebouwen die buigen, rokende fabrieken. Het is opvallend wat een denderend ritme haar gedichten hebben. Haar lenig gebruik van metaforen is opmerkelijk, telkens komen de ongerijmde buitenissigheden op hun pootjes terecht. Ook haar beelden zijn indringend en bijna cartoonesk: zweetdruppels op het voorhoofd van de vader zijn als noppenfolie, een hoofd dat ook nog klem zit tussen de spijlen van de trap. Broers lopen weg, clowns zijn niet langer eng. Rijneveld kan geen metafoor bedenken zonder die letterlijk te nemen en mee te laten resoneren in haar tekst. Hoe onheilspellend de wereld ook kan zijn, zij houdt het altijd bij concrete zaken: Brinta 's ochtends, opengesneden appels in de koelkast.
Marieke Rijneveld (1991) schrijft naast poëzie ook proza en maakt muziek. Zij won de Poëzieslag in Festina Lente en kreeg de El Hizjra Literatuurprijs 2012. Haar werk verscheen in het onlinetijdschrift Hard//*hoofd*, en in *DWB, Het Liegend Konijn* en de *VPRO Gids*.

Waarom we niet vallen

Flatgebouwen staan als duikplanken door de stad verspreid. Een klein
moment van zweven zal te kort zijn om daar een landing voorover te hebben.
Op de hoek van de laan probeert een man al jaren in de verte te komen
maar steeds als hij dat punt bereikt, is zijn doel weer verschoven.

Er is altijd een breekpunt nodig om een geheel te kunnen vormen, zoals vaders
eierschalen harnassen noemen om hun hoofden sterker te laten lijken
zodra die twee elkaar raken, heb je zondag. Buiten zit een duif

hij twijfelt tussen twee dakgoten, ziet ook de bomen en wil niet toegeven dat hij
zijn vliegangst nooit echt heeft overwonnen. Als je goed kijkt zijn vogels punaises
en de lucht een prikbord. Zodra we vallen breken onze harten open als kettinkjes met
een fotootje erin van toen we nog jong waren, niet wisten dat als je eenmaal begint

met vertrekken, je nooit meer ergens eeuwig kunt blijven. En toch rechtop
lopen, zullen flatgebouwen buigen als ze het niet eens zijn met hun springers, op de grond
neerzetten zoals je een lieveheersbeestje van je hand het gras in schuift?
Soldaten sneuvelen in het zand en burgers in bed.

Soms zou je willen dat het was zoals de vaders na het ontbijt tegen hun
dochters beweerden: fiets nooit te ver van huis want dan val je van de wereld.

Het ligt niet aan jou maar aan het huis

Ik denk aan de deuren die harder dichtslaan als iemand voor het laatst
het huis verlaat, aan de hoeken van de kamers
die eigenlijk oksels zijn en angstzweet verspreiden, lekkages.
Er hangt geen ongemakkelijke sfeer, het zijn de ramen die bibberen als iemand weggaat

Zoals verdriet vergelijkbaar is met het vuilnis buitenzetten
niemand zie je het doen en toch staat het op maandagochtend aan de straat
sommige dingen doe je alleen in bed als de nacht in een zeil verandert
waar sterren vanaf tuimelen, op het dak vallen als knalerwten.

In de verte staan twee fabrieken met elkaar te roken
ik zou ze graag een vuurtje aanbieden maar ik kon nooit beginnen
toen de deur achter je dichtsloeg, heb ik uit het raam gehangen
zij stonden daar veilig onder het afdak van wat grijze wolken

en ik riep je na terwijl zij de volgende opstaken, het over ons hadden
rokers staan zelf eeuwig in de mist, kijken daarom altijd naar de ander
dus schreeuwde ik naar je waardoor het behang zich losrukte van de muren
want we bellen ook al knippen ze de lijnen door als navelstrengen

sturen brieven met parfum en inktvlekken als tegenstellingen
om te verdoezelen dat we misschien wel te veel van elkaar houden
gooien flessenpost met gedachten en zorgen om onze hoofden
boven water te houden. Zetten het huis op een ansichtkaart.

Noppenfolie

Van bovenaf gezien is dit trappenhuis net een badkuip, ik denk aan een film met een enge clown die uit een putje kroop, sindsdien leg ik er als ik moet douchen een washandje op.

In een woning schuilen vele herinneringen als onderduikers die op een dag tevoorschijn moeten komen, zoals de keer dat mijn broer onder mijn bed was gekropen en een kat nadeed. Later was hij degene die voor het eerst godverdomme riep, alleen met muren kun je kinderen binnenhouden.

Toen ze hem op kwamen halen stond vader in zijn overall halfgebogen met zijn hoofd tussen de spijlen van de trap, zweetdruppels op zijn voorhoofd als noppenfolie, als je hard werkt verbrand je op den duur je tranen, riep hij. Ik vouwde mijn handen om mijn zusjes oren, hopend dat mijn vader naar beneden zou stormen, de radio aanzetten en op een manier dansen

zoals we van hem gewend waren. Goedmakend om de sfeer weer als verlichting aan te kunnen knippen. Dat we zouden lachen en mijn broer niet opgeslokt werd door de monden van grijze meneren aan het einde van de traptreden. Mijn nachten

zwarter werden omdat ik nooit meer wist wie zich nu dubbelvouwde om onder mijn bed te kunnen passen, clowns niet langer eng waren, alleen maar eeuwig dronken.

Biotoopaquarium

Ochtenden zo grijs als botervissen en ik dubbelgevouwen tussen de
lakens denk me langer houdbaar dan paling in een krant, alleen weten
zij tenminste hoe ze zich moeten bewegen, toonbaar maken, ben ik vandaag dan
het water dat geen stroming kent, dat zich laat vullen met andermans leven

de wervelingen uit de schubben overnemend en het paren zonder elkaar aan
te hoeven raken alleen maar iets achterlaten, zoekt en gij zult vinden maar
nooit meer die dader herkennen, de huid tot artisjok maken en afpellen tot we bij
het hart komen, de kern van onze daden. Wanneer ik met iemand sta te praten

zie ik achter de mens meteen de schedel liggen die niet veel verschilt van de mijne:
in ieder mens zit een dader, in iedere dader een mens maar net als sommige
vissen leeft die op de bodem, op de bodem van het geweten op zoek naar zuurstof
of juist een gebrek eraan. Bij het wakker worden proef ik de zemelige structuur

van Brinta vermengd met te weinig kwark, weer een dag waar moeilijk doorheen te banen is
tussen zes en zeven een plan bedacht dat eenmaal overeind gekomen als een graat in de keel blijft steken, heel de ochtend daarna lopen schrapen, belt UWV over aquariumdiensten en zegt dat dobberen vermoeiender is dan zwemmen, wie er eigenlijk

van ons beide het aas voor de ogen houdt en wie er toehapt? Niemand meer aan de zijlijn
met een visnet voor het geval dat het water opraakt, kunst gemaakt en even hoopvol het
podium van mijn bureau beklommen, gepronkt met het tussen vingers door kunnen glippen
gezegd tegen de wereld dat ik vandaag iets ga worden, dit uitgesteld tot morgen

het weerbericht om mijn hoofd heen gevouwen, al die buien die in mij trekken, ben ik erachter gekomen dat hoog of laag zwemmen nog nooit het wateroppervlak heeft veranderd.

Thuiskomen

Al die tijd voor niets gezocht, zag wel de slakken op het asfalt
Ervan uitgegaan dat zij steevast onderweg waren tot ik hoorde dat thuis geen
plek is maar een welbevinden, het lichaam niet langer een dekmantel om alles
te verschuilen wat zich van buiten naar binnen keerde, het effect veroorzaakte

als van een opengesneden appel in de koelkast die door het bruin de schijn
heeft van niet meer genuttigd te willen worden, nee zie de muren aan de binnenkant
van mijn benen, zo verplaatsbaar waardoor iedere plek een thuis wordt waar ik
me ook zal vastleggen mits de huid valt zoals een zondags pak waarin geslapen

kan worden op de bank zonder dat het op een manier verkreukelt dat er sprake is van
een ander soort vermoeidheid: ik ben wel aangekomen maar het weggaan zit in al mijn
ledematen zoals een voortvluchtige vaak degene is die stil blijft zitten als een fossiel
in de zetel bij het raam, bang voor de dag dat het rennen geen achterkant meer heeft

gebouwen plat van karton, de voeten eeuwig in de vorm van een startblok gevouwen.

Net als een slak wordt de mens geboren met een huis dat groeit totdat ze het laatste streepje op de deurpost neerkrabbelen tussen de buurman en de hond in, weet nog de
septembermaand dat mijn broertje met een rubberhamer, toen de hazelnoten op waren, een
slakkenhuis kapotsloeg, het parelmoer aan diggelen, het laagje vernis als huidschilfers tussen

de straatstenen. Toen we de volgende dag terugkwamen zat er alleen nog een vochtplek alsof er iemand getuft had maar wij wisten wel beter. Nu de herfst zich aandient smeer ik mijn
lichaam in met wrijfwas tegen krassen, probeer in mij het ouderlijk huis te vinden want zonder
droog ik uit, verander ik in kauwgom dat aan iedere schoenzool blijft plakken om

maar met een ander mee te kunnen reizen die nooit zijn lichaam als een plastic beschermlaagje
zal gebruiken om mij daaronder warm te houden, te beschermen tegen alles wat mij aan
zal willen raken, vette vingerafdrukken, mijn nette opvoeding etaleren. Liever een glimmend

lichaam waar op een dag het welbevinden niet langer een beurse plek is maar het klokhuis.

Erik Lindner *Den Haag Den Haag drie*

Voordat Erik Lindner (1968) redacteur van de *Revisor* werd, was hij vooral bekend om zijn poëzie en kritieken, minder om zijn oorspronkelijk proza. Sindsdien blijken zijn verhalen en essays vaak zeer plaatsgebonden te zijn - net als, Henk van der Waal merkte het al eens op, zijn poëzie: ‘Jij hebt altijd een locatie nodig.’ Zijn Taiwanese verhalen in de *Revisor*, zijn Berlijn-reeks op Revisor.nl en het Schotse *Naar Whitebridge* (2013) zijn evenzovele zoektochten naar een mens op een plek, in de taal van een zichzelf telkens opnieuw uitvindende observator.
Zijn Den Haag Den Haag-reeks, die met dit essay aan zijn derde deel toe is, begon zo: ‘Dit verhaal wat ik je wil vertellen begint op zomaar een zondag waarop ik thuis kwam van een optreden ergens 's middags, vraag me niet waar.’ We leren Bosz kennen, en het meisje Mo, en Stacz, en de twee zwanen. Verhalen, verhalen, verhalen. Lindner schrijft zich in en uit zijn Haagse verleden, in hoog tempo, soms onnavolgbaar, altijd te genieten. Is dat wel verstandig? Met ‘Jij kan maar beter niet meer in Den Haag terugkomen’ opende deel twee, dat ook een mysterieuze dossiertas bevat.
Maar kun je al dat onbestemde verleden een naam geven? Dat blijft de vraag.

Een man stapt in de tram en loopt naar de conducteur en zegt: jij gaat hier linksaf en bij de tweede kruising rechts en daaro bij die kerk daar stap ik uit. Iedere dag opnieuw. Is het wel een dakloze? Het gaat altijd pas mis met de dingen als je er een naam aan geeft. Op een gegeven moment bedacht mijn zus de naam *handy boys* voor de groep jongens die goed voor zichzelf kon zorgen. Had er iemand een huis nodig, hup dan kraakten ze er een. Had iemand mot met de bijstandsambtenaar, dan deed-ie een halfjaartje de Sociale Academie om wat felgebekter te kunnen reageren. Wilde iemand zeven zomerjurken zelfs al had-ie helemaal geen vriendin, dan bestelde hij die bij Wehkamp op naam van De Roussillon, zoals de allergoedkoopste koppijnwijn heette die je bij de Konmar kon vinden. En belde de pakketbezorger terwijl hij nog sliep, dan haalde hij als meneer De Rousillon het grote pak af op het postkantoor en zei hij gedecideerd tegen de man achter het loket: het is *roesiljon* en

niet *roesilon*. De meest laffe vorm van diefstal, het werd doorberekend in de rente van al die arme mensen die wel degelijk betaalden maar dan in termijnen tegen hoge rentepercentages. De *handy boys*, zo Haags als de neten maar uiteindelijk kwamen ze wel stuk voor stuk uit Alphen aan den Rijn, want wie kwam er nu eigenlijk niet uit Alphen aan den Rijn, *those days*. Natuurlijk waren ze boos, verontwaardigd, hoezo handig, vriendinnen van mijn zus woonden gratis in het pand waar ons kraakcafé In den blanke top der duinen inmiddels was gesloten. Dat hadden zij dan toch mooi voor die meisjes geregeld. Maar uiteindelijk hield het op met de handigheid, zoals ook die vermaledijde jaren tachtig ooit zijn opgehouden. Sinds Ri uit het huis met de toren was vertrokken, heb ik niets meer van ze vernomen.

Dit is hoe ik het me woordelijk herinner: *snuif uit een meier in de tram nog maar net op weg en nu al lam den haag den haag wat ben je traag den haag mijn maag. van handstand zandstrand en de leugen van speed en tripscenes die niet deugen van rijswijk pislucht viaduct van villawijkchick afgefuckt den haag den haag wat ben je laag den haag den haag*. Hou je het tempo hoog en de intonatie straightforward, een beetje monotoon vooral, dan zit er een zekere dreiging in die nog steeds standhoudt, door het rijm vooral, zoals tram/lam, wat niet kan zonder het verkeerd en zo Haags als mogelijk uit te spreken. Beetje gegoogeld en uiteindelijk vond ik het cassettebandje op Discogs, het besteld bij een meneer uit Diemen die wilde dat je hem allemaal punten geeft voor hoe hij het stuk antiek in een kartonnetje heeft geschoven en dat heeft dichtgeplakt en op de bus gedaan. *Code* heet het kunstwerk en op de voorkant staat popdichter Herman Brand zelf afgebeeld, in ska-pak met blokjesoverhemd en het hoofd zo horizontaal achterover dat je alleen zijn kin en neusgaten ziet, net alsof hij op het moment van de foto uitzinnig danst. Het is uitgegeven door Blessure Records in Amsterdam en het achtergrondkoor wordt mede gevormd door Ton Lebbink, die vooral bekend was als portier van Paradiso. Geen jaartal. De tekst op

de rug van het cassettebandje leek een hommage aan de dichter Jan Arends: *ja, taal kan mager zijn, dun als een boom* staat er verticaal, de letters onder elkaar.

'Den Haag Den Haag' heet op het cassettebandje 'Haagse punk' en het is het eenentwintigste nummer op een tape waarvan de totale speeltijd niet meer dan 23 minuten en 30 seconden bedraagt. Herman Brand spreekt opgefokt iedere aa uit als een âh en lijkt het debielerig en tijdgebonden zanggeluid van De Div in de keel te hebben. Het is alsof een spast onder stroom staat, alsof iemand halverwege een epilepsieaanval in een aria uitbarst. 'Dennnn Hâg Dennnnnnn... Hâg. Wat ben je... Trââhg,' bibbert Brand. Ook de tekst is anders dan ik me herinner. Inderdaad, de Toys komt erin voor, dat was zo'n beetje de vervelendste coke-tent in een zijstraatje achter het Plein met altijd alleen maar glibberdisco. Plotseling stopt de ritmebox en het achtergrondkoor om de zanger in vet Haags nog even alleen aan het woord te laten:

Is er nog wat te zuipuh? Ik wil nog wel wat zuipuh. Ken ik soms nog wat zuipuh? Geeft mijn nog wat te zuipuh. Heb jij nog wat te zuipuh? Hoe kommie aan dat zuipuh? Geeft mijn wat van dat zuipuh. Kom op nou met dat zuipuh. Geen feessie zonder zuipuh. Ik heb zo'n trek in zuipuh. Waar ken ik hier wat zuipuh. (Weg van de microfoon, roepend) *Weet jij waar ik kan zuipuh? Hou jij ook zo van zuipuh? Ik moet haast altijd zuipuh. Wat ben jij aan het zuipuh? Wat zit je daar te zuipuh?* (Ad infinitum)

The message is duidelijk. Door het nummer 'Haagse punk' te noemen distantieert de dichter Brand zich van de tekst. *The revolution starts after closing time*. Herman Brands punk wil alleen maar schelden en zuipen en als dat zuipen er niet meer is gaat-ie jammeren. Het doet denken aan Irun Scheifes, die een decennium later de Generatie Nix op de hak nam in het radioprogramma *Passages, passanten* door hun literair engagement terug te brengen tot de kernachtige zinsnede: 'Ik wil beter op de foto!' Punk bestond bij Herman Brand als parodie: een per-

sonage dat een monoloog uitkraamde, een aansteller die een hip scheldend toontje aansloeg. Ik ben tegen de wereld maar geef me een drankje en ik hou mijn kop al en ben tot de laatste slok eigenlijk best tevreden - op die fiets. Herman Brand was geboren in 1949 en behoorde tot de popdichters die de overgang zouden markeren naar een nieuwe generatie: Ton Lebbink, Bart Chabot, Diana Ozon. Maar of het met die overgang gelukt is, dat betwijfel ik. Literair gesproken was de punk nog niet tot bloei gekomen of het werd al in de knop gebroken. Diana Ozon reisde naar Afrika en toen ze terug was riep ze op tv bij de VPRO dat die punks niet zo negatief moesten lopen te doen. Jules Deelder had op de Nacht van de Poëzie in Carré nog voorgelezen met haar tot op zijn schouder; zijn taal was inmiddels misschien nog wel het scherpst. Iedereen had ‘Simon’ tegen Vinkenoog leren zeggen omdat die nu eenmaal in Nederland met het staand en uit zijn hoofd voordragen begonnen was. Er was geen verzet, geen andere toon, het werd dezelfde groep en generatie als die ervoor. Bovendien verhuisde Herman Brand naar Tilburg.

*

De echte *handy boys* kwamen later. Den Haag kreeg een uitgaansblad dat zich *Doen* noemde, met gebruikmaking van de slogan ‘Hoezo niets te DOEN in Den Haag?’ Het antwoord was nogal simpel, omdat er gewoon geen kloot te doen was in Den Haag. Het duurde niet lang of de jongens van Doen verdienden grof geld aan de eerste houseparty's in leegstaande panden als Voortvaren Concordia aan het Hogezand, zodat er wel degelijk wat te doen viel in Den Haag, althans voor een bepaalde maar niet al te marginale doelgroep. Stichting Doen lukte het ook nog om geld uit loterijen door te sluizen naar culturele manifestaties en dat was kat in het bakkie. Schuin tegenover mijn huis aan de Houtzagerssingel hadden ze een kantoortje en degene die daar het maandblad *Doen* zo'n beetje vol schreef was

Robert-Jan Rueb, broer van de striptekenaar van Haagse Harry. Robert-Jan kwam op een gegeven moment bij ons in Voortvaren met een manuscript aanzetten. Het waren gedichten van Jim Morrison, de zanger van The Doors. Niet lang erna zou de film *The Doors* in de bioscoop komen. Nu houdt iedereen van The Doors, wie niet eigenlijk, behalve wij dan, die vervelende jongens die Stichting Maldoror hadden opgericht, die hadden er niets mee. Maar je hoeft niet per se ergens iets mee te hebben om het uit te brengen, leerden we snel.

De gein was dat iedereen die het boekje *De heren / De nieuwe schepsels* aanschafte waarschijnlijk dacht: gaaf jôh dat zijn gedichten van die zanger, die krullenbol van ‘Baby Light My Fire’, dat gaat ik kopen. En wat ze kregen waren korzelige, antilyrische notities die Morrison als student op de filmacademie had gemaakt, over het Amerika van Zabriskie Point en over de aanslag op John Fitzgerald Kennedy. Het is waarschijnlijk een van de beter verkochte dichtbundels van dat jaar geweest, we bleven maar nieuwe boekblokken frasen en lijmen en lossnijden en de bundels via kraakboekhandel De Rode Hond met de vervoerscentrale van het Centraal Boekhuis meesturen. Op een gegeven moment rook Rueb geld, maar hij had door dat je moeilijk een deurwaarder naar een pokkenklein uitgeverijtje als Maldoror kon sturen. En toen gebeurde het volgende. Rueb liep over de Torenstraat en zag ze daar in Greve, die tent onder in de parkeergarage, aan een tafel bijeenzitten: Peter Bos, drummer en samensteller van de alternatieve uitlijst, Cor Gout, filosoof en voorman van Trespassers W en Anthony Blokdijk oftewel Mister T of Tony Macaroni, de voorman van Saló Mentale en voorzitter van Maldoror. Diep in vergadering dus waarschijnlijk naar hun eigen schoenen kijkend. Toen kreeg Rueb de volgende ingeving: noem ze de zwartekousenkerk. Uit polemisch oogpunt een geniale vondst, geestig en treffend. Noem een club intellectuelen in coltrui, een stel critici of andere zuurdere literatuurwetenschappers die graag het woord ‘engagement’ in de

mond nemen voortaan gewoon de zwartekousenkerk. Iedereen snapt meteen wat je bedoelt en het klopt nog ook. In Amsterdam was inmiddels Stichting Perdu opgericht met mensen die wel degelijk in literatuur geloofden en van wie er waarschijnlijk minstens één wel eens tenniste, maar dat was anders dan bij ons, in de Haagse underground kan ik me niet iemand voorstellen die ooit iets anders dan zwarte sokken droeg. Het werd de coverstory van *Doen*: De zwartekousenkerk. Stacz echter had het allemaal door zoals Stacz eigenlijk altijd alles wel doorhad wat zoals bekend ook iets saais aan het leven geeft, ik vertelde je eerder dat het een raadsel is hoe hij bij ons terechtkwam. Hij gaf Rueb gewoon een contract voor de vertaling van Morrisons *De heren / De nieuwe schepsels* en maakte alsnog tweeduizend gulden over. Daarmee was de kous af en was er als vanouds niets meer te doen in Den Haag.

*

Den Haag Den Haag wat ben je laag. Den Haag is die dakloze die in de tram stapt en naar de conducteur loopt en tegen hem zegt bij de kruising ga jij linksaf, dan neem je de tweede rechts en dan stap ik daar uit. Elke ochtend opnieuw, je kan er de klok op gelijkzetten. En die conducteur maar niets terugzeggen, geen lachje kan ervan af, ben je gek, dit is Amsterdam niet. Dat van die dakloze en die tram heb ik van Arie, die al decennialang niet meer studeert maar heel Portugal door struint met nog steeds onder zijn oksel een versleten linnen tasje van Universiteit Leiden. En misschien zegt het ook wel iets over de jaren tachtig, de zwerver als control freak die het liefst zijn eigen rails voor de tram legt. Ozon zei dat de kraakbeweging wel eens de beste leerschool voor het leven kon zijn. Je leert niet alleen een pand te kraken, de vooroordelen van de buren te ontkrachten of bevestigen, je mondig staande te houden tegenover de wijkagent, je te weren tegen de knokploeg van de huisbaas.

Je leert ook allerlei klusjes in en rond het huis eigenhandig uit te voeren, een proces te winnen en ook nog eens de Wehkamp te bestelen. In een groter kraakpand leer je zelfs je mannetje te staan in de felle discussies of er nu vegetarisch of veganistisch gekookt moet worden en andere levensvraagstukken. Oud-krakers, dat worden speculanten, huisjesmelkers, verenigingsbazen, ze zijn als de beste opgewassen tegen de huidige tijdgeest. Het klinkt plausibel - en toch weet ik niet of ik het ermee eens ben. Als die dakloze in die tram je iets leert, is het dat je als eeuwig doe-het-zelver nooit meer iets aan iemand anders durft over te laten, als eigen-beheerder iets uit handen te geven. Je durft nog geeneens in een tram te stappen die door een ander bestuurd wordt.

*

Of ik mijn vertrek uit Den Haag een naam kan geven weet ik niet maar het pand naast me aan de Houtzagerssingel stond leeg, de achterkant was opengebroken. Het begon te bloemen boven in de hoeken van de kamer en aan het plafond en de woningbouwvereniging deed er niets aan en ik stopte met huur betalen. Alles leek af te takelen en de zwanen die door de regering van Canada aan Den Haag waren geschonken werden steeds minder fluorescerend en steeds smoezeliger als ze langs zwommen. Mijn gedichten waren inmiddels van de vloer en naar Amsterdam; Stacz grapte dat ik van de schappen van de duivel naar de rekken van de heer verhuisd was - wat ik alleen maar grappig vond omdat het meisje bij Perdu een stagiaire was die afstudeerde op de plaats van de redacteur binnen de uitgeverij en haar achternaam De Heer was. Maar de duivel bleef, al was ik inmiddels al zowat weggevlogen. Ik verhuisde twee keer kort na elkaar binnen Den Haag, als kleine hink-stapsprongetjes voor het nemen van een grote sprong, naar het centrum en terug naar de Schilderswijk. En op een avond opende

ik de gangkast en nam de tas met het dossier van het proces eruit, ik scheurde de tape los van de handvatten en legde de dossierstukken op het bed en, net als de gedichten vroeger, op de vloer. En ik begon te lezen.

‘Hier ga jij nooit over schrijven, Erik,’ zei Stacz terwijl hij me indringend aankeek met zijn zwarte indo-ogen. Zijn atletische lichaam voor me, getraind door het eindeloos op zwarte kousen tennissen, het lichaam dat ik kende van samen altijd tafels verslepen, inboedels, boekblokken met Morrison-gedichten. We konden sneller dan wie ook met zijn tweeën een verhuisbusje hermetisch vol krijgen en leeghalen, Stacz en ik. Maar een schrijver kan hoe dom het ook klinkt nu eenmaal alleen maar schrijven. Of het nou mag of niet.

Stijn van der Loo *Kleine kroniek van onschuld, spelen en verliezen*

In 2012 verscheen Stijn van der Loo's derde roman, *Slopers*. Het is een boek dat te weinig aandacht heeft gekregen. Eenmaal gelezen, blijft het hangen. Vettig, afwisselend lyrisch proza over twee boerenzoons, sjacheraars, en hun noodlot. We vroegen hem om een verhaal. Het werd het drama van een jongen die redelijkheid en waanzin al wel uit elkaar kan houden, maar het verschil nog niet ervaart. Dit is de eerste zin: 'Mijn vader hield zo van voetbal dat hij de rechtstreekse uitzending van een wedstrijd aan de andere kant van de wereld, bij ons midden in de nacht, keek met een handdoek in zijn mond.'
Daar zit een heerlijke waanzin in, het zou een flauwe anekdote kunnen worden, lachen jongens, maar het tegenwicht wordt al in de volgende alinea gegeven: 'Mijn ouders hadden een goed huwelijk. Dat moet ook wel als je gasten in huis hebt die voor langere tijd komen uitrusten. Dan is het goed als je kunt laten zien hoe je door met elkaar te praten en argumenten uit te wisselen tot consensus kunt komen. Het heeft te maken met stijl en ook met niveau.'
Van der Loo's verhaal is smakelijk, smeuïg en knap geschreven. De afwisseling tussen dionysisch en apollinisch is afgemeten, strak, de intimiteit - dit is een intiem verhaal - wordt nergens ranzig, de personages zijn stuk voor stuk groots. Na lezing blijft het verhaal lang hangen.

Mijn vader hield zo van voetbal dat hij de rechtstreekse uitzending van een wedstrijd aan de andere kant van de wereld, bij ons midden in de nacht, keek met een handdoek in zijn mond. Zonder die handdoek kon er maar beter geen doelpunt worden gescoord, want dan brulde hij de hele familie uit bed, zeven leden in totaal inclusief gast, bijvoorbeeld een priester, die voor een paar maanden bij ons in huis woonde om uit te rusten van zijn eigen leven.

'Jaaa! Mooooi! Gôôôdverdomme!'

Als er niet werd gescoord werkte die handdoek al helemaal niet. Hij trok hem tussen zijn tanden vandaan en sloeg ermee naar de beeldbuis. 'Gôôôôdverdomme! Lul!'

Eenmaal miste hij de speler die hij met die handdoek om zijn oren wou slaan en raakte hij de grote glazen lamp boven de te-

levisie, die onmiddellijk losliet en met een geweldige klap op de tegels kapotsloeg. Het volgende moment stond de voltallige familie bedremmeld in de huiskamer, de nachtkleding dicht houdend, en ook de gast stond met wijd open ogen van door de klap gevoede nachtelijke psychose jammerend smeekbeden te prevelen, stellig overtuigd dat de dag der wrake was aangebroken.

‘Op de paal,’ gromde mijn vader, en hij beet weer in zijn handdoek.

Mijn moeder dirigeerde iedereen terug naar bed en wist ook de gast met groot gevoel voor pragmatiek uit zijn Apocalyps en in zijn kamer te krijgen. Ze ruimde de scherven op en maande mijn vader met milde woorden dat het echt wat zachter moest, dat Marleen examens had de volgende dag, dat het erg onrustig was voor Pater Peer en of hijzelf ook niet beter naar bed kon komen.

‘Je hebt gelijk. Ik kom zo. Even de wedstrijd afkijken. Nog een kwartier voor rust. En daarna is het nog maar drie kwartier.’

Mijn ouders hadden een goed huwelijk. Dat moet ook wel als je gasten in huis hebt die voor langere tijd komen uitrusten. Dan is het goed als je kunt laten zien hoe je door met elkaar te praten en argumenten uit te wisselen tot consensus kunt komen. Het heeft te maken met stijl en ook met niveau. Dat je ook op een andere manier kunt reageren dan via de onderbuik, waar alle problemen van de wereld uit voortkomen, volgens mijn moeder, en waar onze gasten al tot hun nek toe in zaten voor ze uitgeput bij ons in huis kwamen. Het was een verantwoordelijkheid jegens de gasten, volgens mijn moeder, juist om die andere kant te laten zien, de veiligheid ervan en de vrede, de goede vrede.

Ikzelf moet van voetbal niets hebben. Ik hou meer van stierenvechten, dat is een sierlijke sport, vind ik, maar ik ben dan ook de meest artistieke loot van onze familie, dus ik ben het gewend om er minder gangbare voorkeuren op na te houden. Voor voet-

bal ben ik te gevoelig. Het is me te gefragmenteerd van concentratie, er dralen te veel mensen in rond en er is veel te veel aandacht voor de score, wat op mij nogal bekrompen overkomt.

In het stierenvechten is minder competitiedrang - het is van meet af aan duidelijk wie er gaat winnen, en daardoor kan het onmiddellijk om de esthetische schoonheid van de sport gaan. Dat is minder barbaars. Bovendien is het veel gezelliger op de tribunes. Het publiek is niet tegen elkaar. Het is als bij een mooie voorstelling. Er is één enorme geestdrift die zichzelf versterkt en de acteur in zijn arena tot de meest sierlijke risico's verleidt. Pure schoonheid. Een stier hoeft niets speciaals te doen. Die is van zichzelf al erg mooi.

Bij ons thuis werd altijd gediscussieerd. Praten was beter dan vechten en argumenten waren beter dan geschreeuw van krachttermen. We bespraken de wereldpolitiek, het nieuws uit ‘de onderbuik van de wereld’, zoals mijn moeder zei, maar ook muziek, literatuur en beeldende kunst. Van de moord op Martin Luther King tot Jacques Brel, van Picasso tot Black Sabbath, mijn ouders hadden een intuïtie voor wat belangrijk was en waar geschiedenis werd geschreven, en daar ging de aandacht naar uit. Er werden standpunten gevormd en er werd van gedachten gewisseld.

Mijn moeder vond het wereldnieuws niet altijd het meest geschikt voor de gasten, zij draaide liever muziek, bijvoorbeeld van een paar Franse chansonniers die oorstrelend zacht konden zingen, zoals George Moustaki. Zij meende dat de gast er rustiger van werd dan van bijvoorbeeld ‘Paranoid’ van Black Sabbath, klassieker of niet. Dat ze geen woord Frans verstond bevorderde juist haar appreciatie voor die liedjes, mijn gevoel voor esthetische schoonheid heb ik duidelijk van haar.

Twee belangrijke wereldgebeurtenissen voltrokken zich in de zomervakantie van 1974, beide toevallig op dezelfde dag. De

eerste was ‘de’ finale van het WK voetbal, Duitsland-Nederland, en de tweede was mijn elfde verjaardag, waarop ik met de priestergast mee mocht naar een echt grote-mensenstieren-gevecht. De kaartjes waren wel veertig franc per stuk geweest, vertelde hij met glanzende ogen en hij maande met zijn vinger, je bent elf nu, pas op, nu ga je het beleven. Van mijn moeder mocht het, zij vond dat we ‘normaal’ met de gasten moesten omgaan, dat bevorderde het genezingsproces.

We zaten die weken met ons voltallige gezin inclusief de priestergast in Zuid-Frankrijk, in een plaatsje in de Pyreneeën, Montaillou. Dat dat plaatsje later nog eens wereldberoemd zou worden door een boek dat een geschiedenis oprakelde waarbij Montaillou het episch centrum bleek te zijn geweest van de gruwelijkste middeleeuwse ketterverbrandingen hadden mijn ouders niet kunnen weten, volgens mij, al hadden ze nog zoveel intuïtie voor de brandpunten in de geschiedenis. In de tijd dat wij daar waren bestond het dorp uit niet meer dan achttien inwoners en onderscheidde de burgervader zich enkel door het feit dat hij een radio had en eieren verkocht. Voor de rest moesten we naar een dorp drie kilometer verderop, over een zandpad tussen brandnetelvelden. Daar was ook een café met televisie, dus daar kon, door voortdurend de antenne boven op het toestel opnieuw te richten, ‘de wedstrijd van de eeuw’ worden gekeken.

Mijn vader wond zich in het voortraject reeds behoorlijk op, ‘voorpret’ noemde hij het zelf, en ventileerde de ene na de andere kruidige opmerking, ‘grapjes’, variërend van liedjes in de trant van ‘Neeskens, op je sloffen over die moffen’ tot aan de schreeuw ‘Heute! Wiedergutmachung!’ met erachteraan een klinkende scheet (dat moet je maar kunnen). Mijn moeder schaamde zich voor de achttien inwoners van het dorp, die zijn geschreeuw tussen de bergen konden horen echoën, maar ook voor de gast, wiens rust hiermee niet was gediend.

Mijn vader repliceerde onmiddellijk dat ‘die Franse oppor-

tunisten zelf nou ook weer niet zo goed' waren geweest destijds en dat de priestergast blij mocht zijn dat hij voor zijn heropvoeding bij ons zat in plaats van 'über die Grenze', waarop mijn moeder het volume van de cassetterecorder met Moustaki vol opendraaide.

De spanning in het vakantiehuisje liep hoog op, zeker toen mijn vader mijn moeder uitmaakte voor 'moffenhoer'. Dat gebeurde in het vuur van het moment, maar een scheldwoord is nooit een argument. Terwijl mijn moeder hem dat boven de muziek uit aan het verstand probeerde te brengen maakte mijn vader dat-ie wegkwam. Hij ging met de burgemeester de wedstrijd vast op alcoholische wijze voorbespreken, 'gestoord' als hij naar eigen zeggen werd van 'dat zoetsappige gezever' van die Moustaki de hele dag door, een opvatting die de burgervader van Montaillou hartgrondig met hem bleek te delen. 'Een zachtgekookt ei,' moet hij hebben gezegd, vertelde mijn vader later. 'Un oeuf à la coque!' en dat was nog voor de eerste fles openging. Ze waren onmiddellijk vrienden.

Ik hield mij minder bezig met het welgemanierde gesteggel van mijn ouders dan met het naderende stierengevecht waar ik nu, groot als ik was, mee naartoe mocht. Op het moment dat mijn vader met zijn vriend de burgemeester van Montaillou het voetbal liederlijk begon voor te beschouwen ving enige dorpen verderop het stierengevecht aan, 'Le Grand Spectacle,' zoals de Fransen uit de streek dat noemen. De priestergast en ik zaten op de tribune in de snikhete zon reeds in vervoering bij het voorprogramma, wat gekkigheid met koeien met rubberdoppen op hun horens en plaatselijke dronken idioten die de arena in sprongen en van die beesten ongelooflijk op hun lazer kregen, tot grote hilariteit van het publiek en zeker ook van mij en onze priestergast Pater Peer, die hoog en gillend lachte. Wie meent dat een intellectueel niet kan gillen van het lachen of zich volstrekt ongemanierd klem kan zuipen moet maar eens, als hij net

elf is, met Pater Peer naar een stierengevecht gaan in het zuiden van Frankrijk. Het was een gebeurtenis uit de onderbuik van de wereld die misschien nergens anders geschiedenis maakte dan in mijn eigen herinnering en waarschijnlijk in die van Pater Peer, vooral toen hem later die middag, aangemoedigd door drempelverlagend alcoholgebruik, een paar van zijn hartstochtelijk onderdrukte verlangens te binnen schoten.

Er waren in ons gezin enkele aannames die als het ware de richtingwijzers waren waarnaar we leefden. Ze kwamen voort uit de moraal van onze ouders en we kregen ze ongemerkt mee, in de gesprekken die we voerden en in het leven dat we leidden. Gastvrijheid, ieder mens mag zijn wie hij is, pacifisme, het waren belangrijke waarden om de onderbuikbrandhaarden van de wereld mee te blussen en ik groeide daar automatisch mee op. Bij ons in het gezin ging bij wijze van spreken de deur van het toilet niet eens op slot. Het moeten dat soort waarden zijn geweest waar onze priestergast in verstrikt was geraakt, ooit, waarschijnlijk toen hij bij zichzelf een paar tegenstrijdige wezensverlangens ontdekte, die niet minder werden naarmate hij ze krachtiger probeerde te onderdrukken. Ieder mens mag zijn wie hij is, natuurlijk, maar dan meer in filosofisch opzicht, want bepaalde verlangens kunnen maar beter onder de knoet gehouden worden, dat voelt een integere intelligente priester haarfijn aan.

Op het moment dat de toreador de arena in stapte, van achter zijn houten schutting, in zijn felgeel-met-roze gekleurd kostuum, met een sierlijke lap van dezelfde stof die zijn gracieuze pas begeleidde en accentueerde, veerde het door zon, drank en voorprogramma opgewarmde publiek op en trok ons in zijn sidderende opwinding mee omhoog. Daar kwam een gebrul los van de tribunes, een woest geluid, heel wat heftiger dan mijn vader met of zonder handdoek tussen zijn tanden, werkelijk uit de diepten van de arena opgeboerd en uit tientallen kelen los-

gebarsten, tegelijk met een orkestje dat fanfaremuziek begon te dweilen uit een paar valse trompetten, wat gebarsten trommels en een stel gebroken castagnettes. Vanaf dat moment belandden we in een collectieve roes, Pater Peer en ik met alle mensen op de tribune, die zich de longen uit het lijf schreeuwden, met het slijm aan hun mondhoeken en bloeddoorlopen ogen. Pater Peer had al flink zitten zuipen in de snikhete zon (‘eentje kan geen kwaad’) en ook voor mij had-ie een blik bier opengetrokken en wat van zijn eigen levenservaring als goede raad boven het gebrul van het publiek uit geroepen. ‘De eerste slokken zijn smerig,’ schreeuwde hij, ‘daarna wordt het een godendrank!’

Het werd een middag van jewelste, waarin de lucht van zweet van de tribunes zich vermengde met de geur van stof en bloed die opkringelde uit de arena, waar de ene na de andere stier van vijfhonderd kilo tegen de vlakte ging en werd afgeslacht. Het starre oog waarmee het dier omhoog staarde als het met paard en tuig uit de arena werd gesleept, door eigen bloed en stront in een wolk van opstuivend geel stof, vuurde in mij iets enorms aan, een diepe woede, die daar blijkbaar in mijn binnenste had klaargelegen om te worden gewekt, en die mij nu uit mijzelf meesleurde de hoogte in, immens, artistiek gewoon, op de valse schetterklanken van de trompetten en het middenrif verstarrende gejuich van het publiek. Vanaf grote hoogte zag ik mijzelf daar zitten naast Pater Peer, die met een verdwaalde hand zat te strelen over mijn kruis, de korte broek van een jongen van elf jaar biedt geen bescherming voor onveilige driften, niet van buiten en ook niet van binnen.

Iets van wat ik daar in het pandemonium van gevoelens gewaarwerd deed mij opspringen en naar de wc rennen - ‘ik moet naar de wc!’ - zo snel als ik kon, alsof ik die stier op mijn hielen had in plaats van een zwalkende, panikerende Pater Peer, die waarschijnlijk door allerlei ingebeelde consequenties van zijn verdwaalde hand en mijn plotseling opspringen was ontnuchterd, en in de krochten van dat stadion probeerde zijn recente

verleden te herroepen, door mijn naam te schreeuwen, een flink stuk hoger dan zijn normale zalvende stem, eerder in de buurt van de hoogte waarmee ik hem een uur eerder had horen gillen van het lachen, terwijl ik een wc vond en razendsnel de deur achter me op slot gooide en er minstens een uur bleef, tot ik zeker wist dat de opwinding die mij had vastgegrepen, daar in die arena in de Pyreneeën, een paar kilometer buiten Montaillou, was gezakt, was verdwenen.

Toch wist ik daar en daar precies, op dat moment, in de wc van een stierenvechtarena in Zuid-Frankrijk, dat er iets enorms was gebeurd. Iets wat ik in alle gesprekken over de wereldpolitiek bij ons thuis, in alle argumenten die er klonken in ons weldenkend en evenwichtig gezin, nog nooit had gehoord. Een werkelijke aard, diep en vuil, die daar naar boven kwam, uitbrak, op de stroom van die collectieve publieksdrift, iets wat in mij resoneerde, groot en gevaarlijk en wonderbaarlijk. Een smerigheid van onnoemelijke aantrekkingskracht, iets wat ik misschien veel later pas leerde snappen, in een zoektocht, laten we zeggen artistiek, naar in ieder geval een ander model dan mijn ouders mij voorleefden, met mijn moeder boven in bed en mijn vader beneden op de bank, met of zonder voetbalwedstrijd. Hoe dan ook, daar had ik nog helemaal geen benul van, op die bijzondere julidag in 1974, al voelde ik het in mij tekeergaan.

Er was iets gewekt wat nooit meer zou slapen, dat was een onbenoembaar weten, terwijl ik daar in de plee van de stierenvechtarena stond te trillen op mijn benen. In die tijd waren alle plees in Frankrijk nog gewoon gaten in de grond, geen plek om even rustig te gaan zitten en tot bedaren te komen en mij doof te houden voor de plotseling redelijke woordjes van Pater Peer, volslagen in paniek, die teemde, smeekte, dreigde, alles om me eruit te krijgen, want hij vreesde natuurlijk de dag der wrake weer, waar hij elke nacht voor vreesde, als hij zijn tegenstrijdigheid zou moeten uitleggen, onmogelijk voor een mens zichzelf uit te leggen, ‘geef mij een ander hart, mijn God, maak mij

nieuw, maak mij standvastig...' en meer nog vreesde hij mijn moeder, die de zaak uiteraard wel heel precies in de gaten hield, want we gaan 'normaal' met elkaar om, maar we zijn natuurlijk niet gek, al kreeg ze haar vinger niet gelegd op deze situatie, die ik zelf niet eens kon snappen. Hoe moest ik benoemen wat er in mij was wakker geworden, ze bleef me maar aankijken, mijn moeder, en probeerde me aan het praten te krijgen.

'Vertel nou eens, jongen. Hoe was het stierengevecht? Was het leuk?' Ik hield mijn mond stijf dicht. Mijn moeder keek geschokt naar Pater Peer, maar het was niet onze stijl om elkaar zomaar rechtstreeks te bevragen, 'wat heb jij met mijn zoon uitgevreten, vuilak', dus ze keek alleen maar dwingend naar hem en weer naar mij en nog een keer van hem naar mij, haar ogen werden steeds groter.

Pater Peer keek weg, voorbeeldig vroom, maar de schuld was in zijn ogen geklommen, onmiskenbaar, net als bij mij waarschijnlijk. Een groot geheim dus, alles in mijn kinderziel was in verwarring, in tegenspraak, ik zei geen woord.

Mijn vader had niks door, de finale zou zo beginnen, hij wilde ervandoor. Ik schoot de wc op. Ze hadden moeite me er weer vanaf te krijgen, daar in ons vakantiehuisje in Montaillou, we moesten nog drie kilometer zandpad over, maar geen enkel argument leek tot mij door te willen dringen. De plee zat op slot en ik hield hem op slot. Pas toen mijn vader, zijn pacifistische mores onwaardig, dreigde de deur in te trappen kwam ik eruit en konden we gaan.

Er was iets kapot, die middag laat, dat we daar over dat zandpad sloften, mijn vader had de smoor in dat de wedstrijd al bijna begon, zei hij, maar ondertussen was er ook in hem iets ontwaakt, daar voor die wc, terwijl hij schreeuwde: 'Ik trap die godvergeten deur in, slampamper! Kom eraf! Homo!'

Liever had hij een handdoek tussen zijn tanden gehad, in plaats van dat allemaal te schreeuwen tegen een kind van elf,

dat bovendien helemaal niets meer zei. Mijn moeders ogen schoten vuur, welgemanierd, ze wilde wel iets zeggen, daar op dat zandpad met al die brandnetels om ons heen, maar ze wist geen woorden. Ze zuchtte van jewelste. Melodie zonder tekst, ze was net Georges Moustaki en kreeg vanzelf genoeg van haar eigen zoetsappig gezemel en zweeg dus ook maar. De priester-gast liep als een geoefend zwijger mee en blikte vroom naar de grond. Zo zwegen we de hele weg en kwamen ten slotte zwijgend aan in het volgende dorp.

De sfeer van de finale van het WK wilde niet op gang komen, daar in die Franse kroeg. Natuurlijk deed mijn vader zijn best, echt waar, hij schreeuwde wat hij kon, oude stiel, geamuseerd aangevuurd door de Fransen, die genereus voor Nederland waren, alleen al uit het oogpunt van de omzet, denk ik, want ze hadden wel door dat toeristen vanzelf rondjes gingen geven als hun onderbuikgevoelens werden aangesproken, heel gastvrij, en zich dan niet meer om zoiets banaals als hun vakantiebudget bekommerden. Maar deze avond waren mijn vaders rondjes bepaald wanhopig. De priestergast had hem wel kunnen vertellen dat alcohol niet het juiste middel is om bepaalde vlekken mee weg te poetsen, maar die hield zijn mond. De Fransen vonden het allemaal best, het WK was voor hen misschien niet de gebeurtenis van de eeuw, voetbal betekende in die tijd nog niets in Frankrijk, maar dan toch van het jaar, zo'n wanhoop-rondjes gevende toerist in de kroeg. Ze draaiden gedienstig aan de antenne en probeerden de boel mee op te jutten. ‘Croeief! Avant! Zut!! Ari H^ane! Merde alors!’ Mijn vader bleef maar schenken, maar hij werd stiller en stiller. ‘Encore une ronde de la sac,’ zuchtte hij op het laatst, de lucht was er volledig uit.

Er werd heus wel gescoord, zeker, al na dertig seconden, want die geweldige voetballer Cruijff liet zich vallen in het strafschopgebied. Penalty. Intellectuele val, riep de verslaggever, stikkend van sportgeluk. Wat een intellect. Moet je bij

een stierengevecht niet doen, je laten vallen, dat wist ik al, zo jong als ik was, zo ingewijd als ik was in het echte spel. Met lede ogen bekeek ik het dralende gescharrel op dat voetbalveld. Af en toe voelde ik de ogen van de priestergast op mij gericht, vanuit zijn hoekje in het drinklokaal, die gloeiende ogen, met allerlei demonische geheimen en tegenstrijdige verlangens verknoopt in zijn natte hondenblik, maar ik keek niet naar hem om. Ik had zelf genoeg gevoelens en verlangens om te verkennen, daar had ik die van de priestergast niet bij nodig. Ik keek voor me uit en droomde mij een gevaarlijke middag in een stoffig stadion.

Een van de Duitsers was waarschijnlijk net zo intellectueel als die geweldige voetballer Cruijff, want hij liet zich enige tijd later op precies dezelfde intellectuele manier in het andere strafschopgebied vallen. Houtebeen, heette die kerel, Hölzenbein, maar intellect zit hem nou eenmaal niet in de benen, dat moge duidelijk zijn, en ook niet in de scheidsrechter, want die stonk er ten tweeden male volhartig in en gaf nu een penalty aan de Duitsers. 1-1. De verslaggever vond de ene intellectuele val ‘slim’ en de andere ‘een klotestreek’. Ik had mijn interesse allang verloren.

Uiteindelijk verloor Nederland, zo te horen aan de teleurgesteld meelevende klanken van de Franse vrienden van mijn vader. Een of andere Beckenbauer had er een eerloos goaltje in gefoezeld. Mijn vader was er compleet klaar mee. Lamgeslagen. Hij had niet eens een handdoek gehad om die flikkers mee naar hun kop te slaan, maar toch, dat was het niet. Hij was meer kwijt, leek wel, zijn plezier in het spel, in het schreeuwen, hij stond erbij of-ie een liefde had verloren.

Misschien is zo'n fijne verongelijkte voetbalverontwaardiging alleen maar mogelijk in een bepaalde omstandigheid van geluk, denk ik achteraf wel eens, de omstandigheid van een goed huwelijk, van een veilig gezin met open gesprekslijnen en geestige argumenten. Misschien is het geen sport voor in een

kroeg in de bergen tussen zwijgende familieleden, een stille priestergast en een handjevol opportunistisch meejuichende Fransen. Misschien is het geen sport die een groot mystiek geheim in zich kan dragen, een zinderende spanning, een onuitgesproken onderbuikgevaar, tegelijk belofte en dreiging, dat had ik hem twintig jaar later wel kunnen vertellen, of anders onze priestergast, Pater Peer, met zijn grondige en intelligente kennis van de dilemma's van het leven. Misschien dat die ook had kunnen vertellen dat voetbal meer een sport is voor kooplui, winkeliers, telraamtellers, de mensen die gelukkig worden van een handje geld, die scores vergelijken en gesprekken houden met redelijke argumenten over winst, winstkansen, die bespreken wat spraakmakend is, wat bespreekbaar is, en zeker geen verlangens koesteren naar het onbespreekbare, het onzegbare, het ondenkbare.

Toch haalde mijn vader er nog uit wat hij kon. ‘Klotemoffen...’ zuchtte hij. ‘Wij waren beter...’ De burgemeester van Montaillou troostte hem zo goed als hij kon, gaf hem in alles gelijk, zoals het een burgervader betaamt, en beloofde hem wat extra eieren in de morgen. Onze priestergast was te ver heen of hij deed alsof voor mijn moeder, die maar naar hem bleef kijken die avond, en dan weer naar mij.

Na de vakantie van 1974 was het tijd voor Pater Peer om te vertrekken, vond mijn moeder in alle redelijkheid, hij kon maar beter ergens anders gaan verder helen. Ik was toen al een echte puber geworden, van het ene op het andere moment, zoals dat gaat. Tegendraads, zwijgzaam, stiekem volgens mijn moeder, dus op mijn hoede, en zo veel mogelijk buiten de deur. Wat ik daar uitspookte, mijn ouders hadden er geen weet van. Laten we zeggen dat ik mij stortte op een artistieke carrière, ver van hen, ver van hun appreciatie ook waarschijnlijk, in duistere driftomgeven gelegenheden, waaruit ik mijn roezige inspiratie putte, ver weg van redelijkheid, consensus, argumenten en alle

andere leugens van de welopgevoede mens, en dicht bij een bron, een oerbron, een wereld van macht en machtsvertoon, een spel, maar een echt spel, op leven en dood, het recht van de sterkste, op gebruiken of worden gebruikt, het leven zelf.

Soms denk ik nog wel eens terug aan mijn elfde verjaardag in 1974, hoe we met zijn allen over dat zandpad terugsloften, mijn moeder die liep te huilen, de priestergast die een eindeloze rozenkrans tussen zijn vingers door werkte in een traditionele poging om zijn gedachten uit te bannen, en mijn vader schoppend tegen alle stenen. Halverwege die terugweg vonden we een dode adder midden op het pad. De priestergast sloeg een snel kruis, maar mijn vader spieste hem aan een stok en liep er helemaal mee terug naar het dorp, waar hij de deur open-zwierde van de kroeg waarin we gezeten hadden en die slang aan zijn stok naar binnen stak. ‘Voici le serpent Beckenbauer!’ riep hij. Alle Fransen lachen.

Annelie David *Gedichten*

Annelie David (1959) is geboren in Keulen en kwam naar Nederland voor de dans. Als danser en choreografe werkte ze voor onder meer Het Nationaal Ballet, Pure Dance Company en de Danswerkplaats. Gedichten schreef ze aanvankelijk in het Duits, ze kreeg in 2004 de Dunya Poëzieprijs voor *Mein Saum schmilzt*. Voor het tijdschrift *Terras* vertaalde ze gedichten van Uljana Wolf en Esther Kinsky, die ze beiden introduceerde met persoonlijke inleidingen. In 2013 debuteerde ze bij uitgeverij Marmer met de dichtbundel *Machandel*.
Annelie David schrijft geen gewone poëzie en dat is maar goed ook. Haar debuut werd geprezen om het persoonlijke en emotionele elan van de gedichten.

de bomen toen hielden de bomen de adem in
we namen het op het wrak half in het water de blaren in de
lak de flanken bevolkt bewolkt rif van mosselen vliegen zal
de tijd in de schelpen opstijgen het was koud en het waaide
we hebben niet gesproken terwijl het verkeer langs ons heen
in het gras louter schelpen ze laten ze vallen de zwarte vo-
gels namelijk uit de lucht vallen terwijl ik loop liep viel licht
in de auto sneeuw in de ogen dit zuivere licht flikkerende
sneeuwvlokken vielen in de ogen zie het zo helder riet en
distelzomer was het is het tussen de flats hangt de zon een
rode bal leemte ben erin gaan wonen toen een slingerende
zwiepende suizende stilte de winter de bomen toen hielden
de bomen de adem in terwijl in zijn linkerhand al die schel-
pen en splinters nog bloeit de papaver

laatste nacht op het asfalt
in het licht van een lantaarn glinsterden schubben
van een vis kleiner dan een hand
de buik open... kleur, geur en eieren door de regen uitgespoeld
je spreidde lakens om te bleken op de zomerweide
hield bloemen in de vaas tot ze volkomen in verval
we lachen om een dromer die in de winter bloemen ziet
in pianonachten de verschoten deken om je heen gewikkeld
o herinneringen kunnen slijten van een leven samen enkel vage beelden
misschien schrijf je vannacht een brief aan iemand die hem nooit ontvangen zal
of moet ik met andere woorden weer minder bleek het licht je hiernaartoe beschrijven
dat ik je in de regen als die kleine vis als uit de lucht gevallen het begin weer vind

steenlingen

we zoeken een weg uit het dal vinden een steen losgeraakt
van welke *bedrock* nabijheid hoe lang onderweg *tweeduizend*
eeuwen geleden we weten niets van aardkunde wit kwarts is
zijn punt stil als sneeuw als ijs twinkel twinkel het schijnt
ons een ster de volgende ochtend wanneer het zonlicht
door het raam we leren betrachten stellen ons open ontvan-
kelijk voor zijn stenige in zichzelf verdwijnen werpt 's mid-
dags een schaduw - tussen ons: hij lijkt te zweven terwijl
we verstenen teruggeweken in onze trage tijd hier het toont
zich een barst als de avond valt dooft het wit dof de steen
maar ruw en een berg waar hij staat wij klimmen vannacht
voor het eerst weer hoger en steiler ach kijk nou de maan
achter de wolken vergeten glad waar we zijn wat we zeggen
klinkt even oud als de aarde

autobanden in het kleine bos aan de rand van de weg aan de rand van het dorp het kleine bos in geslingerd en ik zie hem weer door de rook bij het vuur wat een dunne vader keert niet terug huist in het bos en de oom door wie ik heb leren vliegen - wij waren zacht toen: marshmallows smolten en wrakken kromgetrokken elke vorm; de dagen sproetig van de roest... zaten op autobanden zag ze door de rook (fijnstoffelijke lichamen) hoorde ze praten maar hoorde niet wat ze zeiden ook met hoorapparaat niet te horen wat ze zeiden alsof er een vlies over de oorschelpen de oren zich instelden op ruis niet het gezegde op geritsel in het dorre gras... noemden mij dromer toen! lieten mij daar op een warme julidag languit liggen; de bomen hoger dan de zon; om haar felle licht sloot ik de ogen werd naar binnen gezogen: een huis krijgt daar gestalte stevigheid alle ramen deuren open voor stervelingen en doden om ongehinderd in en uit te zweven; daar ren ik als was het om mijn leven een trap naar beneden de oom me achterna een droom van lang geleden zijn hand reikt naar mijn nek raakt me bijna aan en ik stijg op als was ik uitgerust met vlerken vlieg laag boven de grond; moest wel ooit was ik een vis voordat ik een tiktaalik kroop aan land keek ik toen ook al om

Daan Stoffelsen *De volle kamer, de veiligheid buiten*

> De bekroning van zijn essay ‘Waarschuwingen, ravijnen en ziekenhuisgebouwen’ met de Jan Hanlo Essayprijs Klein 2013 heeft alleen maar bekrachtigd wat de ingewijde lezer al had opgemerkt: Daar Stoffelsen (1981) is een essayist van formaat. De literatuur is zijn domein, het huis dat hij onrustig en gulzig bewoont.
> Intimiderend belezen, maar altijd bescheiden, stelligheid is hem vreemd, zijn essayeren is een ingrijpend en aangrijpend zoeken. Deze keer waagt Stoffelsen zich op intiem terrein. Hij onderzoekt de taal en tactiek van schrijvers over kinderen, de dood en angst, nooit laat hij na zichzelf te betrekken, een genadeloze manier om inzichten te testen, om iets werkelijks te benaderen.
> En dan, vlak voor het einde van het essay, een onverwacht fel oplichtende zin: ‘Literatuur creëert schrijvers’. Niets is onwillekeurig, niets staat los, deze zin is een kiem. Stoffelsen werkt aan een fonkelend oeuvre.

Over ronde essayisten en persoonlijke vertellers: Luiselli, Thomése, Mutsaers, Zwamborn

Toen zag ik opeens overal kinderen en de dood en enkele goede zinnen in wouden van missers en dacht ik hier moet ik over schrijven en vier versies verder weet ik nog niet waardoor die zin en dat verhaal bij elkaar horen behalve in mijn hoofd. Het zien kwam na het lezen. Eén goede prozazin in een verhaaltje in een groots essay over een jong gestorven kind. En, tegelijkertijd, het gezin in een roman van een Mexicaanse essayiste. De schrijfster is een generatiegenoot van me, haar vertelster heeft net als ik een baby en een ouder kind. Ze zijn maar twee planken van elkaar gescheiden, want daar horen ze ook bij elkaar: in deze kamer, in de kast, achter me.

I

Het begon daarvoor ook al bij een hoofd.

> Als de schedel echt zou zijn waar hij op lijkt - een halfronde kom, een holte, een reservoir -, dan zou leren een manier zijn om een lege ruimte te vullen. Maar bij leren vindt iets anders plaats; je zou je kunnen voorstellen dat nieuwe indrukken zich ingraven, de ongelijke materie beschadigen, en ons steeds een beetje meer uithollen. We worden gevuld geboren - gevuld met grijze stof, met water, met onszelf -, en in elk van ons vindt continu het trage, alchemistische erosieproces plaats.

Iets later:

> Maar op een dag valt het gekoer van de em samen met de a en worden die letterklanken herhaald: mama. Dan breekt er iets door. Op het moment dat we de naam zeggen van die schakel, de eerste en intiemste, maken we definitief verbinding met de wereld. [...] Een kind dat een nieuw woord leert slaat een brug naar de wereld, maar alleen als compensatie voor de afgrond die zich in zijn binnenste opent op het moment dat het woord ingeprent wordt. Leren praten is zich beetje bij beetje ervan bewust worden dat we geen woorden hebben om het niets mee te beschrijven.

Schrijft die Mexicaanse essayiste, Valeria Luiselli, in haar essaybundel *Valse papieren* (2012, vertaling Merijn Verhulst). Ze volgt een zinnige redenering, al is die wat romantisch, de jongste, nog dierlijke jeugd verheerlijkend, en wat negatief, dat elk winnen een verlies inhoudt. Ze tast naar het antwoord op een persoonlijke vraag, maar het is niet persoonlijk geformuleerd.

Moet ik me laten overtuigen door dit intellectuele, gedoseerde schrijven? Waar is de urgentie achter de vragen? Is dit een geslaagde denkoefening? Een erosieproces of een onderzoek naar haarzelf, haar eigen kind? Waar is dat dan?
Hoe verhoudt Luiselli zichzelf tot deze vragen? Waar is de ik?

Ertussenin, eindigend met een knappe, lange zin die verhalen schakelt, uit- en diep inzoomt, ontroert. Dit kleine verhaal past bij haar overwegingen, en ook niet - alsof ze even weg is uit het wegdromen.

> Er staat een man beneden, in de binnenhof van het gebouw, hij slaat ritmisch met zijn hamer op een beitel. Hij is al uren bezig met dat werk. Om acht uur liep ik omlaag om te vragen wat hij aan het doen was en hij zei me, alsof zijn antwoord volstrekt overbodig was: we zijn aan het werk.
>
> [...]
> De slagen op de beitel nemen niet af en terwijl de dreiging van een open plek in de binnenhof toeneemt, wordt op een andere plek in de stad een trottoir opengebroken; en op weer een andere plek stoot iemand een muur omver; en in het lichte en ronde hoofd van een kind, zachtjes leunend tegen het raam van een metrowagon, breekt een idee door, achter de eerste breuklijnen van een nieuw woord.

Van Luiselli's essaybundel, haar debuut, werd tot vervelens toe beweerd dat hij ook roman en reisverhaal was. En ja, ze beschrijft reizen en wandelingen, ze vertelt verhalen. Maar een belangrijker argument is: de schrijfster, de ik, doet meer dan vragen stellen, hypotheses opwerpen, twijfelen, argumenteren. Ze vertelt. Ze denkt. Ze vertelt over zichzelf. Ze twijfelt. Dat geeft haar rondheid, volheid, zoals je dat van personages kan zeggen.

II

> Het bezoekuur was allang verstreken, wij waren als enige ouders overgebleven tussen de slapende kinderen. De nacht sloop de afdeling binnen, dempte de geluiden, doofde de lichten. Onbewaakte monitoren produceerden plichtmatig getallenreeksen, zoals een zinkend schip luchtbellen.
> Ik sta achter het grote raam. Een gestalte die naar buiten staart. Aan de hemel geen maan, er is alleen het neon van straatlantaarns en verlichte kantoorgebouwen. De wolken worden enkel van onderen beschenen. Daarachter duisternis tot aan het einde der tijden. Achter me, weet ik, buig jij je voor de zoveelste keer over haar heen, je verschikt haar luier, verlegt een buis, een kabel, een draad die uit haar komt of in haar moet, je aait een onzichtbare haar uit haar gezicht. Ik druk mijn voorhoofd tegen het koele vensterglas. In de diepte kriebelt het doorgaand verkeer dat als bloed door de stad stroomt, de asfaltwegen en de straten een netwerk van slagaders, aderen en bloedvaten om de stad tot in alle uithoeken van levende mensen te voorzien.
> Dit is het dus, werd er in mij gedacht. Dit is het ergste wat mij kon overkomen en het is nu aan het gebeuren. Daar achter me gaat ons kind nu dood. Straks is ze voor altijd weg. Ik wist het, maar ik voelde het niet. Ik voelde helemaal niks meer.

Dit is een passage uit P.F. Thoméses *Schaduwkind* (2003), en hier staat die zin, in, zoals hij schrijft, ‘de anekdote die ze later te horen zal krijgen: hoe papa en mama de hele nacht bezorgd bij haar ziekenhuisbedje hadden gestaan’. Snippers proza in een essay - misschien verbindt dat de vijftiger uit Haarlem met de dertiger uit Mexico-Stad in mijn kast en mijn hoofd. *Schaduw-*

kind is een erg goed essay over verlies en taal, ik kan eruit blijven citeren. Maar deze passage niet met genoegen, er mankeert naar mijn smaak van alles aan de stijl van het proza. De kern is in vier zinnen te vatten:

> Het bezoekuur was allang verstreken, wij waren als enige ouders overgebleven tussen de slapende kinderen. Ik sta achter het grote raam. Achter me, weet ik, buig jij je voor de zoveelste keer over haar heen, je verschikt haar luier, verlegt een buis, een kabel, een draad die uit haar komt of in haar moet, je aait een onzichtbare haar uit haar gezicht. Ik druk mijn voorhoofd tegen het koele vensterglas.

Dat is de diepdroevige kern, de rest - ‘ik kijk naar buiten’ - is sfeer, beeld, literaire drukte. Het grammaticale onderwerp verandert telkens, en daarmee de focus: eerst staat het bezoekuur centraal, dan wij, de nacht, onbewaakte monitoren, ik, een gestalte, geen maan, de wolken, duisternis. Thomése gebruikt de lijdende vorm schijnbaar willekeurig, en benadrukt dat er veel níét is: geen maan, alleen het neon, wolken enkel van onderen. En hij zet veel beeldspraak in: dat zinkend schip, het einde der tijden, de bloedbanen. Zijn fictiezinnen zijn bij uitstek literair, hij mijdt amper een kunstgreep.

Maar het is onnodig. Het zet me op afstand. De situatie is schrijnend, maar door de stijl maak ik me vooral druk om deze stijl.

Ik schrijf: smaak, schijnbaar. Ik vind het onnodig, het werkt niet voor mij. Er zijn vast verklaringen, redenen: de literaire bloemenweelde moet niet verhullen maar benadrukken. Het kindergraf van die zinloze handelingen is donkerder en dieper en zichtbaarder als het gemarkeerd wordt door de lege woorden eromheen. Een gezochte afleiding, een pijnlijk contrast. Dat is één rechtvaardiging.

Twee: Thomése zet zijn eigen ik neer als schrijver, de schrijver die worstelt met de taalkwestie die hij even eerder al noemt (‘Je weet het, maar je weet niet hoe je het zou moeten zeggen. De tong tast vergeefs het verhemelte af. Alle woorden die je aantreft, lijken geleend, niet van toepassing.’). Zoals hij literaire omwegen bewandelt, zo toont Thomése de onmacht van een schrijver die kan beschrijven, verbeelden, maar niet: buigen, verschikken, verleggen, aaien.

Dat is een lastige hypothese, ik vind dat een lastige, want wat is een natuurlijke vertelsituatie? Ik vind: hier zijn twee personages, de een geconcentreerd bij het kind, de ander machteloos bij het raam. Je weet dat die ander schrijver is, de schrijver, maar je leest over een personage, wat hij ziet, wat hij doet - waarom zou dat iets doen met de stijl? Maar ik begin nu te twijfelen of dat niet juist een kunstgreep is. We weten - essaywoord - immers dat het personage tevens de verteller en de schrijver is. Is het dus niet logischer dat dat ene personage schrijver-in-functie is?

Door omstandigheden bovendien een mindere schrijver dan wanneer hij puur essayistisch schrijft? Zo kernachtig als Thomése zijn twijfel - nog een essaywoord - vormgeeft met tong en verhemelte, woorden die geleend lijken, zo kán het een pagina later gewoon niet. De kern van deze anekdote is dat hij geen kern heeft, het verhaal heeft geen handeling, elke overweging van de personages is vruchteloos. Dus wat ik ook mag vinden van deze stijl: hij is *in character*, hij geeft Thoméses ik diepte.

III

De schrijver als personage-plus, als *round character* dan, wat doet dat met een essay? ‘Goede essayistiek is altijd persoonlijk gekleurd: een essayist spreekt uitsluitend namens zichzelf. Maar ze hoeft daarom nog niet autobiografisch te zijn. Je kunt heel persoonlijk zijn in stijl, visie of stellingname zonder over je

eigen leven te schrijven. Op basis van dat verschil zou je twee soorten essayistiek kunnen onderscheiden,' schrijft Piet Meeuse, in een overzichtsstuk in *De Gids* (2014-4). Namelijk de autobiografische, 'vooral op zoek naar verheldering van eigen ervaringen', en de 'meer van het afstandelijke soort'. 'Ik' ook als kentheoretisch of slechts als taalkundig onderwerp. Ik ben op zoek naar mijzelf, of: ik ben op zoek. Ik kijk ook naar binnen, of: ik kijk naar buiten. Is dat een onderscheid in onderwerpkeuze of in perspectief?

De kamer waarin ik schrijf staat vol met boeken, we noemen hem de bibliotheek. De vierkante tafel, 75 bij 75, is niet leeg, de spullen van mijn dochter verschijnen en verdwijnen om me heen als ze mijn aanwezigheid opzoekt en gaat rommelen in de boekenkast. Ze zoekt me op, als haar broertje slaapt, ze legt haar elastiekjes op volgorde van kleur. Ik orden mijn zinnen. Meeuse onderscheidt op onderwerp, natuurlijk. Het persoonlijke perspectief is een gegeven.

IV

Open deur: zulke personages maken een essay autobiografisch. Nog een: door het essay meer naar de roman of het korte verhaal te trekken, verrijken ze het. Het essay is op zoek, schrijft Meeuse, ik voeg toe: het twijfelt. Dat kan allemaal vanaf de schrijftafel, met een goedgevulde kast en een raam om uit te mijmeren. Dan gaat het, zoals bij Luiselli, over schrijvers, en boeken en weten en leren. Op de grens tussen essay enerzijds en fictie en memoires anderzijds, schrijft Thomése: 'Ik wist het, maar ik voelde het niet.' Een essayzin, zoekend naar kennis, twijfelend, vastgelopen in een paradox die in een roman het verhaal zou ophouden.

Voelen is een ander genre. In zijn sleutelzin, mijn ene zin, weet hij het ook, maar nu zoekt hij een andere tegenstelling. Handelen is een ander genre. En de vruchteloosheid van weten en handelen trekt heel die anekdote van Thomése in een twijfelgebied, terug het essay in. ‘Achter me, weet ik, buig jij je voor de zoveelste keer over haar heen, je verschikt haar luier, verlegt een buis, een kabel, een draad die uit haar komt of in haar moet, je aait een onzichtbare haar uit haar gezicht.’

Ik ben een jonge ouder, en ik ben niet bang. Dat is irrationeel. Ik zie mijn zuigeling zo van tafel rollen, mijn dochter een salto de trap af maken. Kinderen gaan dood, dat kan ik gewoon opschrijven zonder direct te rillen en te denken aan ziektes, hoogtes, dieptes, snelheden, verslikkingen, het kwaad. Of ze gaan net niet dood, en in beide gevallen kan er grootse fictie over geschreven worden. Of grote essayistiek, maar dan geldt: weten of niet-weten. Charlotte Mutsaers, in *Zeepijn* (1999):

> Je zou haast zeggen: een geboorte. Dat zou je haast zeggen. Tenminste als je een volwassene was. Als je aan de grote-mensenziekte leed om alles maar dan ook alles met iets anders te willen vergelijken. Omdat je de diversiteit van de wereld niet aankan. Kleine kinderen doen dat niet. Die spreken zelden in metaforen. Zoals ze zich ook niet gauw uitsloven voor een fraai stuk proza of een gedicht. En al helemaal niet als ze net uit het water zijn gevist.

Vertellen als een kind, het is een lovenswaardig streven, en Mutsaers benadert het. Ze zet haar jongere, vijfiarige ik neer in de derde persoon, en geeft haar de nachtmerriebeelden van de bijna-verdrinking, een paar panische seconden, en een droge dialoog met haar vader. Het zijn prozamiddelen, maar uiteindelijk stelt haar jongere ik vooral vragen - belangrijke ook, naar vergelijkingen. De verteller ziet het gevaar niet. Er is geen angst.

V

Er is geen urgentie. Mutsaers' essaybundel zou volgens de genrescheiders onder ons ook al bijna een roman zijn (waarom niet een verhalenbundel?), maar hier zet Mutsaers een vlakker personage neer. Iemand die zich dingen afvraagt, niet over hoe kinderen leren, maar over hoe vergelijkingen werken. Vooral: niet over zichzelf. Ik twijfel of Meeuse dit door en door op Mutsaers' lijf geschreven boek autobiografisch zou noemen. Ze zet zichzelf in om de wereld te vervreemden, om vragen op te werpen en te beantwoorden, maar dat doet ze zelfverzekerd. Met gevoel voor humor, maar zonder twijfel, niet over zichzelf althans. Het niet-weten is buiten de deur. In dit essay trekt Mutsaers ten strijde en stelt ze, maar laat ze het voelen, willen en handelen grotendeels buiten beschouwing.

Als essayisten zich als personage kunnen opvoeren, kunnen romanciers dat dan ook, en kunnen ze suggereren dat hun personages door die autobiografisch-essayistische drang bezield worden? Is dat dan autobiografische fictie? Moet ik dat wel onderzoeken? De baby huilt, ik moet ernaartoe. Mijn dochter moet plassen, nu, op de wc. Ik weet het niet meer. Ik weet dat ik blij moet zijn. Ze zijn er tenminste nog.

VI

> Halverwege de middag merkt hij hoe zijn hoofdhaar van het ene op het andere moment statisch wordt. Tegen een dreigende asgrijze achtergrond ziet hij het aambeeld van een naderende onweerswolk. Hij moet van de kam weg zien te komen.
> [...]

> Bij zulke donderklappen zit er niets anders op dan dekking te zoeken onder een steenplaat. Vóór de geboorte van zijn zoon nam hij veel meer risico. Heim gruwelt van de gedachte dat hem iets kan overkomen. Hij moet oppassen, hij heeft hier twee vijanden: mist en bliksem. De laatste is de meest verraderlijke aardkracht, voor je het weet is het gebeurd. Even schiet hem het gezicht te binnen van de waard van de Puntegliashut die op het verkeerde moment naar buiten liep en door de bliksem getroffen werd. Heims ogen, die gewend zijn om in de verte te kijken, nemen gehaast maar precies de omgeving op. Een paar meter van hem vandaan lijkt er een inham in de steile wand te zijn. Net voor de volgende inslag duikt hij weg.
> Er is een holte voor de punt van zijn elleboog, een richel voor zijn onderarm, hij schuift een losse steen onder zijn knieën, ademt in en uit, kleine wolkjes die naar de opening toe drijven.

Het gaat me om die laatste zin van Miek Zwamborn, in *De duimsprong* (2014). Want zoals er bij Thomése te veel uitzicht omheen is, is er bij Zwamborn te veel uitleg ervoor, en ingelegde emotie.

Deze passage opent met: ‘Anderhalve maand na de geboorte van zijn zoon trekt Heim het Tödimassief over. Het valt hem zwaar Maria alleen te laten met Arnold, maar het werk gaat door. Aan de voet van de Tödi wordt hij terug in de tijd geslingerd. De berg brengt grote opwinding in hem teweeg. Het is een mengeling van liefde, melancholie en eenzaamheid.’ Goed, ik voel het wel, elke dag als ik een huilende peuter bij de opvang achterlaat, en vervolgens als ik op mijn werkplek kom, maar niet als ik het zo lees. Waar het drama ook in Thoméses draken van zinnen voelbaar maar niet uitgespeld is, Mutsaers zelfs laconiek is - weten we het bij Zwamborn al.

Heim is een overvol personage, kan een *character* te *round* zijn? Hij heeft iets onrealistisch. Veel geloofwaardiger is de vrouw die als onderzoeker/verteller fungeert in Heims levensverhaal. Van haar zijn zinnen als: ‘Ik denk dat het niet lang daarna was dat het me begon op te vallen dat, in welk natuurhistorisch museum ik ook kwam, er steeds eenzelfde figuur tussen de vitrines opdook.’ Een goede zin, vloeiend, intrigerend. Ja, hij is schimmig, met het onzekere denken, het onbestemde opvallen en het onprecieze opduiken. Opduiken, alsof het iemand is die haar achtervolgt, of een spook. Een essayzin, gebruikt door een personage/verteller die zelf ook schimmig is. We weten amper wat van haar. Hoe oud is ze? Wat heeft ze achtergelaten, wat kan ze, waar verdient ze haar geld mee? Toch geeft ze net genoeg snippers, beitelende mannen op de binnenplaats, om het idee te geven dat ze echt is.

Dat helpt niet om te verklaren waarom een auteur die die essayzin kan schrijven en die zin met de holte voor de punt van een elleboog, verstrikt raakt in - naar mijn smaak - overbodige grote woorden. Misschien is het omdat het vreselijke in dit boek nu eens wel gebeurd is? De vertelster rouwt, zij het niet om een gestorven kind. Haar klimmaatje is verdwenen. De zoektocht naar en reconstructie van deze Albert Heim biedt soelaas. Is die overdaad aan uit- en inleg compensatie voor het werkelijke verlies van de vertelster? Construeert Zwamborn hier de veiligheid van historische fictie voor een ik die alleen staat met haar onzekerheden?

Gaat, kortom, deze zoekende, twijfelende, kennis verzamelende roman eigenlijk over de vruchteloosheid van weten en handelen, over voelen? Is dat gewandel en geklim en geteken de afstandelijker variant van fictie? Net als bij Thomése in pijnlijk concretere zin is de vertrouwde wereld buitenshuis, kenbaar, beschrijfbaar. Voor buiten hoef je niet bang te zijn. De twijfel

laten Zwamborns ik en Heim thuis, binnen, in een kamer waar klein leven worstelt.

VII

‘In dit grote huis heb ik geen vaste plek om te schrijven. Op mijn werktafel liggen luiers, autootjes, transformers, babyflesjes, rammelaars, spullen die ik nog niet heb kunnen thuisbrengen. De ruimte wordt ingenomen door minuscule dingen.’ En: ‘Romans zijn van de lange adem. Dat vinden romanschrijvers althans. Niemand weet precies wat het betekent, maar ze zeggen het allemaal: van de lange adem. Ik heb een baby en een middelste kind. Ze laten me niet ademen. Alles wat ik schrijf zal - kan - alleen maar van de korte adem zijn. Van weinig lucht.’ Valeria Luiselli, haar ik en haar gezin, aan het begin van haar romandebuut *De gewichtlozen* (2014, vertaling Merijn Verhulst), dat mijn bureau op en af zwerft, mijn grijze stof erodeert.

Het boek doet luchtig aan, met korte alinea's, veel witregels. Maar het is ook geconcentreerd. ‘Niemand weet precies wat het betekent’, een frase met essayistische kracht. Het ondermijnt gemeenplaatsen, dat geeft lucht, dat zie ik graag. ‘De ruimte wordt ingenomen door minuscule dingen’, een zin waarin het grote, bijna wetenschappelijke botst met het triviale, subjectieve, en dan is er nog de suggestie van een invasie. Het is duidelijk wie de bezetters zijn. Ze creëren in dit proza een continue spanning. De vertelster is alert.

En bang. De man van Luiselli's hoofdpersoon heeft een nachtmerrie. ‘Mijn echtgenoot huilt. Ik omhels hem en vervolgens ga ik naar de kamer van de kinderen. Ik geef de middelste een kus en controleer de wieg, om te zien of de baby nog ademhaalt. Hij haalt nog adem. Maar ik ben buiten adem.’ Zo zie ik proza-

zinnen graag, zoals die ene van Thomése: feitelijk én geladen. De lading zit hem in wat er niet gebeurt: doorslapen aan de ene, wiegendood aan de andere kant van de mogelijkheden. En wat er wel gebeurt, is zinledig, een vlucht weg van een nachtmerrie, een fysieke inspanning zonder resultaat. ‘Achter me, weet ik, buig jij je voor de zoveelste keer over haar heen.’

Luiselli's verteller/personage is in zekere zin autobiografisch, ze tast naar de fundamenten van haar verleden, de literatuur en haar heden. In de gebruikelijke zin overigens ook, het auteursportret van de jonge rokende vrouw in te grote rode jas is letterlijk terug te vinden in het boek. Ze is ook - daardoor? - een round character, rond door de minuscule dingen en het grootse verleden. Rond ook door wat er niet staat. Waar kinderen en dingen de bezetters zijn, heerst benauwdheid. Als een ander mens het belangrijkste in je leven is, is er altijd angst. Terechte angst.

Misschien is dat wat de zin en dat gezin met elkaar verbindt: dat wat er niet staat, wat je tussen de zinnen door leest, en wat niets te maken heeft met zoektochten naar helderheid of - in de romans van Luiselli en Zwamborn - naar fascinerende figuren uit het begin van de twintigste eeuw. Onuitgesproken gevoelens. Essay en roman gehoorzamen aan dezelfde literaire wet, dat de werkelijkheid zich op oorspronkelijke wijze, aanvankelijk onopgemerkt, manifesteert. Juist ook, en dat is een tweede overeenkomst, het onaanzienlijke, het triviale, het detail. De minuscule dingen, die gelijkwaardig zijn aan hoogdravende manuscripten en doorbraakwetenschap. Die dingen en mensjes liggen binnen, waar een mens precies kan staan, een holte voor een elleboog te vinden is.

Met excuses aan de jonge Charlotte Mutsaers schrijf ik steeds overdrachtelijker, ik zou eens naar buiten moeten lopen, frisse

lucht, maar mijn fascinatie betreft dit nabije, schijnbaar triviale. De ruimte om me heen. Daar word ik rond van, van volle kamers met een raam en een uitzicht en een kast en een deur en al het onuitgesprokene. Van fictie met essayistische frases, twijfel, zoektochten, van essays waarin schrijvers zichzelf als personage opwerpen. Misschien heeft Meeuse het over onderwerpkeuze, perspectief doet er ook toe. Waar stelt de ik zich op, en wat pretendeert hij te weten, wat doet hij ermee? De manieren waarop mogen variëren, de vragen zelden bevredigend beantwoord worden, ze prikkelen lezers als ik om mee te doen. Om te denken, schrijven, door te lezen. Dat is wat literatuur moet doen. Literatuur creëert schrijvers - zij het niet direct in functie.

VIII

Het werk is gedaan, je draait je stoel naar het raam, voeten op de vensterbank. Het is koel hier, buiten schijnt de zon, je rekt het een minuutje. Even niets. Vanaf de eerste verdieping zie je hoe de mensen komen aanlopen, doelgericht, met een versnelling als de tram om de bocht verschijnt. Het verkeer, kalmpjes over de bloedbanen van de stad. Een wit bestelbusje met verlengde achterkant. Een taxi met een hond erin. Je ziet meer, de hempjes van de meisjes, een beetje bloot, je glimlacht om de onschuld van die woorden. Er staat een man met een hamer en een beitel. In de bestrating zijn de fossielen nog zichtbaar voor wie het weet. Een priester. Een Japanse toerist alleen. Een jong gezin: moeder achter de buggy, waarin de jongste ligt, en vader met zijn zoontje aan de hand. Je herkent een jonge vrouw in een rode jas, donker haar.

Dan begint er, het is niet van jou, het is buiten, onzichtbaar, een kind te huilen.

Saskia Stehouwer *Gedichten*

‘als ik door de glazen deur naar buiten kijk / zie ik een trillend been naast de begonia’. Bij de gedichten van Saskia Stehouwer weet je niet goed of er nu iets aan de hand is of dat er juist helemaal niets aan de hand is. Zijn de verontrustende beelden die zich opdringen echt, of komen ze alleen maar tot ons door de televisie? Is wat de dichter waarneemt verzonnen, of kijkt zij beter dan wij? ‘de speler zit in de vogels / die hun vleugels samenknijpen / om er een toon uit te persen’. Misschien is het ongemakkelijke van deze poëzie wel dat het er allemaal zo doodgewoon staat. ‘heb ik dit zelf meegemaakt / of heb ik erover gelezen?’ dicht ze. Saskia Stehouwer (1975) studeerde Nederlands en Engels en is naast dichter natuurwinkelmedewerker en volkstuinier. Zij debuteerde in 2014 bij uitgeverij Marmer met de bundel *Wachtkamers*. Eerder publiceerde zij gedichten op Revisor.nl.

Avond

in je precieze jaren
toen je zelden buitenkwam
omdat je onder schot gehouden werd
zagen maar weinig mensen
hoe wit je haar was

als ik door de glazen deur naar buiten kijk
zie ik een trillend been naast de begonia

we zouden kunnen gaan graven
maar dat zal je rug niet rechten
we kunnen door de tuin lopen
en de plekken aanwijzen waar onkruid groeit
we laten de thee onze tong vormen
de inkt van deze lange dag op onze vingers

als we de jassen aantrekken
zal de wereld gaan draaien
zullen onze voeten bevriezen
zodat we kunnen schaatsen
tussen de hopeloos glijdende honden
op zoek naar een lijn naar een bal
naar een bot

we zullen weer naar school gaan
om schapen te leren tellen
we zullen naar de winkel gaan
omdat het prettig is om iets te kopen
voor het op is

Kloof

twee handen in een wit veld
gravend naar wortels
geen woord voor hoe je moet lopen
als het glad is

voor je de put opent
is het handig om te weten
hoe je een ladder afdaalt

besmette randen aan de pot
hier heeft een dier gelekt

twee jurken en een dagboek pakken
en aan de waslijn hangen
schoon wordt het niet meer

je opent het luik
ziet geen ladder
de geur zet je op een lopen

in de dans zit een moment
waarop de dansers niet bewegen
maar de dans verdergaat in hun ogen
er wordt iemand opgetild
en verderop neergezet
uit hun hoofd steekt een voet

Instrument

de boom zit in de vogel
zit in de darmen van de vis
voelt zich niet thuis

mist het water in zijn dienende staat
mist het verlangen naar water
zoals de koe haar melk mist
wanneer die nog te zien is
de vorm van de melk in de emmer
is niet de vorm van de melk in de koe

de speler groen alsof de lente uit zijn huid groeit
lianen speuren naar een gastheer
die hun een ongestoord verblijf garandeert

de speler zit in de vogels
die hun vleugels samenknijpen
om er een toon uit te persen

die hun muziek doorkrijgen van de takken
van de boom die in de vis zit
en zich niet thuis voelt

Kast

aan het eind verdelen we de resten
zodat iedereen tegelijk sterft

we kruipen tegen elkaar aan
blazen onze borst op
als verwarming

binnen een week moet een kind zich vullen
om ons volk te kunnen dienen
wie niet deugt wordt er uitgegooid

we hebben namen gekregen
zodat zij ons bij zich kunnen dragen

soms vertrekt het halve volk
om aan een boom te gaan hangen
kauwend op de keuze
tussen werk en dood

onze mannen zijn overal thuis
wij kennen onze kast
vliegen nooit verkeerd

zonder ons geen eten op hun bord
zonder ons een stap terug

hemel ver weg
aarde bijna op

Jonge ogen

zeilboten in mijn hoofd de woorden
genoeg lege dagen in de la

stem omhoog
kop omlaag

ik wil je vertellen hoe lelijk je bent
je handen te groot om mijn planten water te geven
je voeten rolluiken voor mijn huis

ik vertel je hoe lelijk ik ben

iemand die nog niet bestaat
loopt over mijn typelint verzint zichzelf
ik loop hem achterna
kom jou opnieuw tegen

je handen bewegen als een hartslagmeter
om de letters aan elkaar te naaien
je voeten balanceren op de punt van mijn tong

heb ik dit zelf meegemaakt
of heb ik erover gelezen?

ik bouw een huis
waar je tekeer kunt gaan
het raam waardoor de wind
naar binnen gluurt ben ik

waar zullen we zijn als ze ons vinden
wat laten we achter in hun handen
nergens in mijn lichaam
zit iets wat op mij lijkt

toen ik gisteren bloemen kocht
wist ik niet dat ze voor jou waren

Tomas Lieske *Gedichten*

‘Ik heb getracht het meisje in de spiegel / te versieren, een roos boven haar hoofd / maar zij gaf alles terug, tot de haring / die ik naar haar smeet, tussen ons in / met bolle ogen naar beneden gleed,/ de tong die ik uitstak tot ik haar tong / koud raakte, naar glazen tanden smaakte.’ Wie anders dan Tomas Lieske (1943) kan een woord als ‘hoedjesharen’ verzinnen en dat in een gedicht over Alice in Wonderland gebruiken? Lieske schrijft kraakheldere gedichten, beeldrijk, humoristisch en ook vaak erotisch. Voor *Hoe je geliefde te herkennen* (2007) kreeg hij de VSB Poëzieprijs. In 2012 verscheen een bundel onder de omineuze titel *Haar nijlpaard optillen*.
In zijn meest recente roman, *In de waterspiegel* (2014), stapt het hoofdpersonage letterlijk door een rechtopstaand water. Dat klinkt als magisch realisme, maar helemaal onverwachts komt het niet. De hoofdfiguur is waterbouwkundig ingenieur, hij helpt complete dorpen achter een stuwdam onder water te zetten. Veel maffer is het wanneer hij op een vliegveld in een aangeschoten gezelschap belandt, een ticket krijgt en op een heel andere bestemming terechtkomt dan de bedoeling was. De boeken van Lieske lijken met olieverf geschilderd; ze zijn diep van kleur, fraai van compositie en ze glanzen een beetje.

De kindertijd van David ‘Noodles’ Aaronson

Wij hebben het puinterrein in velden verdeeld
en noemen die velden Saffraan of Kaneel,
Nardus, Mirre of Aloë. Soms naar vreemde specerijen
die wij niet kennen, die wij vermoeden, maar waarvan
de klank doet denken aan aartsvaderlijke helden,
ook al groeien hier klitten en netels, pispot en bijvoet,
soms wilde struiken met geurige resten van rozen.
En om ons heen al die ernstige Joden.

Onze moeders hebben vaandels genaaid. Ik tors
mijn banier boven de hoon; hoog boven het gelach
van wie dan ook en op het kinderslagveld rennen wij
verhit van de wierookheuvel naar de vijandige bergen.
Ieder moet zijn huis beschermen. Mijn Davidstoren
is met wapentuig bevestigd en met duizend papieren
ronde schilden. Zo luidt de wet. Die spelen wij.
En om ons heen al die gelovige Joden.

Met dauw op het voorhoofd zoek ik mijn lelie in de dalen,
een sjikse met barnsteen tussen haar vlechten,
met nachtdruppels in de omberbruine lokken.
Vermijd, mijn liefste, zoem ik onhoorbaar, de gevechten,
til met smalle hand je felgekleurde rokken, het leven
ligt nog voor ons, vrolijk en blootshoofds, wij maken
onze eigen teksten. Kom naast mij liggen onder
de alziende hemel, in ons zwaarbevochten puin.
En om ons heen waken al die strenge Joden,
hun tallith en hun keppel, hun zwarte jas en hoed
de synagoge, de Tora, hun eeuwige citaten,
hun ouderdom, hun heimwee, hun dood tegemoet.

De kindertijd van Alice

Nog nooit in Wonderland geweest en dagelijks
kniel ik voor de spiegel op de schouw
om te zien of ik niet lelijk word,
geen hoedjesharen krijg, geen hijskraanneus,
of er een gummidopje groeit, rijpe bulten
en melkplopje, een bloedvulkaan,
hoe ik kikkerbekken trek en met mijn ogen
ernstig naar een betoverd leven kijk.
Tegenover mij zit dat onzeker kind,
een eenzame gelijke die nooit
vanzelf spreekt, altijd overgehaald moet
worden. Is zij plat vlak ondanks alles wat
afstand en diepte heeft zoals ik duidelijk zie?
Of kijkt zij naar mij en ben ik plat?
Ik heb getracht het meisje in de spiegel
te versieren, een roos boven haar hoofd
maar zij gaf alles terug, tot de haring
die ik naar haar smeet, tussen ons in
met bolle ogen naar beneden gleed,
de tong die ik uitstak tot ik haar tong
koud raakte, naar glazen tanden smaakte.

De kindertijd van Louis Blériot

Ik ben met mijn ouders naar het strand gegaan.
Onbereikbaar Engeland in de verte. Er lagen schelpen
op het zand die zich niet konden bewegen zonder
de golfslag. Ze kropen naakt naast elkaar of
hechtten zich aan een bontkraag van wier en schuim.

Die nacht had ik gedroomd dat ik afkomstig was
van andere ouders, daarna verhandeld en verkocht
aan deze strandvolwassenen, elegant in leer
en bont, die lachend keken hoe ik met capriolen
de schelpen in de lucht trachtte te houden.
De echte ouders in mijn droom waren vogelmensen
die in een circus werkten, iets met trapeze,
geen enkel ander doel in het leven dan elke nacht
van lichtmast naar lichtmast te zweven
zonder te vallen; een gevecht tegen de wetten
van de natuur, uitschakelen van zwaartekracht.

Kijk, pelikanen die daar vlak boven water
de vlucht van vissen bestuderen en in dezelfde
lijn als alle golven zweven, steeds een meter
boven schuim en wier en bellenspoor.
Dat is onmogelijk, jongen, pelikanen, zei mijn vader,
die komen aan deze kust niet voor.

De kindertijd van Alban Berg*

Er is een foto gemaakt. We staan vaag ernstig
te glimmen op papier. Schimmig mijn ouders, mijn zusje
en een dom insect dat toevallig langsvloog en als enige
haarscherp de lens in keek. Wij zien geen steek
van wat onze toekomst brengen zal. Ons leven lang,
vol viering, een muzikale vrede zal ons besturen, zich
blijvend nestelen in de kasten, de bedden en de schuren
onder de gedaante van engelen, nachtegalen, brood,
schalen vlees, of donkerrood benevelende wijnen.
Frühlings Erwachen, dat is de scheve toekomst,
de schele belofte die een oogje dichtknijpt, de waaier
van al onze nevelige wensen. Nooit zullen wij
wat voor ons schemert, in mist verloren laten gaan.
Het zal de nacht zijn die in mijn oren zoemt.
Als je zo kortbroekjong bent, dan weet je zeker
dat je eeuwig leeft, dat je het zomergeluk
zal vinden, zoals het wazig in een foto schuilt
van ons gezin, van mij als kind, van een insect.

* Alban Berg stierf in 1935 op vijftigjarige leeftijd aan een abces dat zijn bloed vergiftigde en dat veroorzaakt werd door een insectenbeet.